

บทที่ ๒

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยเรื่อง “บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนในชุมชนพื้นที่ อำเภอยะผา จังหวัดอุทัยธานี” นี้ ผู้วิจัยได้ทำการรวบรวมแนวคิดต่างๆ รวมทั้งเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อนำมาใช้ในการกำหนดกรอบ และแนวคิด ทิศทางการศึกษา โดยมีสาระสำคัญ ดังนี้

๒.๑ แนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับบทบาท

๒.๑.๑ ความหมายของบทบาท

๒.๑.๒ ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับบทบาท

๒.๒ แนวคิดเกี่ยวกับบทบาทของพระสงฆ์

๒.๒.๑ บทบาทของพระสงฆ์ที่มีต่อสังคมในอดีต

๒.๒.๒ บทบาทของพระสงฆ์ที่มีต่อสังคมโดยธรรม

๒.๒.๓ บทบาทของพระสงฆ์ที่มีต่อสังคมในปัจจุบัน

๒.๒.๔ บทบาทพระสงฆ์ในงานสังคมสงเคราะห์

๒.๒.๕ บทบาทพระสงฆ์ด้านการให้ความรู้

๒.๒.๖ บทบาทพระสงฆ์ด้านการเป็นแบบอย่างที่ดี

๒.๒.๗ บทบาทพระสงฆ์ด้านการสนับสนุนส่งเสริมประสานงาน

๒.๓ แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาคุณภาพชีวิตของชุมชน

๒.๓.๑ ความหมายของชุมชนและการพัฒนาชุมชน

๒.๓.๒ แนวคิดเกี่ยวกับบทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชน

๒.๓.๓ แนวคิดการพัฒนาคุณภาพชีวิตของชุมชนตามหลักเศรษฐกิจพอเพียง

๒.๓.๔ แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาชุมชนโดยใช้หลักธรรมสังคหวัตถุ ๔

๒.๔ สภาพโดยทั่วไปของพื้นที่อำเภอยะผา จังหวัดอุทัยธานี

๒.๕ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๒.๕.๑ งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับบทบาท

๒.๕.๒ งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับบทบาทของพระสงฆ์

๒.๕.๓ งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาชุมชน

๒.๕.๔ งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับบทบาทของพระสงฆ์กับการพัฒนาชุมชน

๒.๖ กรอบแนวคิดการวิจัย

๒.๑ แนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับบทบาท

จากการศึกษาเอกสาร หลักการ แนวคิดและทฤษฎีต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับคำว่า บทบาท จากเอกสารของนักวิชาการทั้งของไทยและต่างชาติมาแล้วนั้น ผู้วิจัยได้แบ่งแยกหัวข้อเนื้อหาการนำเสนอข้อมูลตามลำดับได้ดังนี้

๒.๑.๑ ความหมายของบทบาท

ในปัจจุบันคำว่า บทบาท มีการใช้กันอย่างแพร่หลายในด้านต่างๆ ทั้งพฤติกรรมทางกาย และพฤติกรรมทางวาจา การศึกษาแนวคิด และทฤษฎีเกี่ยวกับบทบาทและบทบาทของพระสงฆ์ครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ยกตัวอย่างแนวคิดเกี่ยวกับบทบาท เพื่อเป็นการศึกษาถึงความหมายของบทบาท ความสำคัญของบทบาท ประเภทของบทบาทและปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับบทบาทซึ่งนักวิชาการหลายท่านได้กล่าวถึงแนวคิดเกี่ยวกับบทบาทไว้อย่างกว้างขวาง ผู้วิจัยจึงขอนำเสนอรายละเอียดของแนวคิดเกี่ยวกับบทบาท ตามลำดับ ดังนี้

๑) ความหมายของบทบาท

การให้ความหมายของบทบาทนั้น ราชบัณฑิตยสถาน^๑ ให้ความหมายว่า “บทบาท” หมายถึง การทำทำตามบท การทำตามบทโดยปริยาย หมายความว่า การทำตามหน้าที่ซึ่งถูกกำหนดไว้ เช่น บทบาทของพ่อแม่ บทบาทของครู เป็นต้น ในขณะเดียวกันก็มีนักวิชาการชาวไทยและต่างชาติ ให้ความหมายของคำว่าบทบาทไว้หลายลักษณะ ดังต่อไปนี้

โคเฮน (Cohen)^๒ ได้ให้ความหมายของคำว่า “บทบาท” ไว้ว่า หมายถึงพฤติกรรมที่ถูกคาดหวังโดยผู้อื่น สำหรับผู้ดำรงตำแหน่งนั้นจะต้องปฏิบัติ

บลูม และเซลนิก (Broom & Selnick)^๓ ได้อธิบายถึงคำว่า “บทบาท” ไว้ดังนี้

(๑) บทบาทที่กำหนดไว้หรือบทบาทในอุดมคติ (Socially Prescribed or Ideal Role) เป็นบทบาทตามอุดมคติที่กำหนดสิทธิและหน้าที่ของตำแหน่ง

(๒) บทบาทที่ควรกระทำ (Perceived Role) เป็นบทบาทที่แต่ละบุคคลเชื่อว่า ควรจะกระทำหน้าที่ของตำแหน่ง

(๓) บทบาทที่กระทำจริง (Performed Role) เป็นบทบาทที่บุคคลได้กระทำไปจริงตามความเชื่อความคาดหวัง ตลอดจนความกดดันและโอกาสที่จะกระทำในแต่ละสังคม

นิวคัม และ ดาเรนดอร์ฟ (Newcomb and Dahrendorf)^๔ ได้จำแนกความแตกต่างระหว่างบทบาทที่จำเป็นต้องกระทำ (เป็นข้อผูกพัน) กับบทบาทที่เลือกได้ว่าจะกระทำหรือไม่และพฤติกรรมที่ห้ามมิให้กระทำไว้สำหรับผู้ดำรงตำแหน่งเฉพาะบางตำแหน่ง

^๑ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, (กรุงเทพมหานคร : นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์, ๒๕๔๖), หน้า ๖๐๒.

^๒Cohen, Bruce J., *Introduction to sociology*, (New York : McGraw-Hill, 1979), pp. 35-36.

^๓Broom, Leonard, & Selnick, Philip, *Sociology*, (New York : Harper & Row, 1977), pp. 34-35

^๔Newcomb and Dahrendorf, *Handbook of sociological theory*. (New York : Kluwer Academic/Plenum Publishers, 2002), p. 233.

อัลพอร์ท (Allport)^๕ ได้เสนอแนวความคิดเกี่ยวกับการแสดงบทบาทของบุคคลว่า บทบาทนั้นขึ้นอยู่กับปัจจัยที่เกี่ยวข้อง

พระมหาสุวิทย์ คงช่วย^๖ กล่าวว่า บทบาท หมายถึง พฤติกรรมที่เป็นพลวัตรของ สถานภาพ บทบาทไม่สามารถแยกจากกันได้ นั่นคือ ไม่มีบทบาทที่ปราศจากสถานภาพหรือสถานภาพที่ปราศจากบทบาท

พระมหาไพสิทธิ์ สัตยาธูร^๗ ได้ให้ความหมายว่า บทบาท หมายถึง สิ่งที่เราทำ หรือหน้าที่ที่เราต้องทำเมื่อเราเป็นอะไรสักอย่างหนึ่งสิ่งที่เราต้องมาคู่กับสิ่งที่เราเป็น คือ สถานภาพ ส่วนบทบาทที่สังคมคาดหวัง หมายถึง สิ่งที่สังคมหรือคนส่วนใหญ่ตั้งเป็นข้อกำหนดว่าใครก็ตามที่มี ตำแหน่งอย่างใดอย่างหนึ่งในสังคมจะต้องปฏิบัติอย่างนั้น เพราะสังคมถือว่าเป็นสิ่งดีงาม สมาชิกของ สังคมก็จะอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข

ณรงค์ เส็งประชา^๘ กล่าวว่า บทบาท หมายถึง การปฏิบัติตามสิทธิและหน้าที่ของบุคคล ในตำแหน่งที่เขามีอยู่ เป็นการรวมความคาดหวังที่เกี่ยวกับตนเอง และของบุคคลอื่นๆ ที่ผู้แสดงมีสัมพันธ์ด้วย

สุพัตรา สุภาพ^๙ กล่าวว่า บทบาท หมายถึง การปฏิบัติตามสิทธิและหน้าที่ของ สถานภาพนั้น

สมคิด เพ็งอุดม^{๑๐} กล่าวว่า บทบาท หมายถึง พฤติกรรมของบุคคลที่ถูกกำหนดโดย สถานภาพ หรือตำแหน่ง ตำแหน่งและบทบาทจึงเป็นสิ่งที่ควบคู่กัน ไม่สามารถแยกออกจากกันได้ เปรียบเสมือนเหรียญ ถ้าด้านใดด้านหนึ่งของเหรียญเป็นตำแหน่งอีกด้านหนึ่งก็เป็นบทบาท

กรรณิกา ขวัญอารีย์^{๑๑} ได้ให้ความหมายของบทบาทว่า หมายถึง สิ่งที่มีลักษณะ ๓ ประการ คือ ประการแรก บทบาทที่กำหนดไว้เป็นบทบาทตามอุดมคติที่กำหนดสิทธิและหน้าที่ของ

^๕Allport, Gordon R., **Personality: A psychological interpretation**, (New York : Holt, 1973), pp. 181-182.

^๖พระมหาสุวิทย์ คงช่วย, “บทบาทของวัดและพระสงฆ์ด้านสวัสดิการสังคม : ศึกษาเปรียบเทียบก่อน และหลังวิกฤตเศรษฐกิจ”, **วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเกริก, ๒๕๔๓), หน้า ๘.

^๗พระมหาไพสิทธิ์ สัตยาธูร, “บทบาทพระสงฆ์ในการพัฒนาชนบท : ศึกษากรณีพระเทพสิมาภรณ์กับการพัฒนาชนบทในจังหวัดนครราชสีมา”, **วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย:มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๒), หน้า ๖๕.

^๘ณรงค์ เส็งประชา, **มนุษย์กับสังคม**, (กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๘), หน้า ๑๙.

^๙สุพัตรา สุภาพ, **สังคมวิทยา**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๕, (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๔๐), หน้า ๒๖.

^{๑๐}สมคิด เพ็งอุดม, การศึกษาบทบาทของพระสงฆ์ที่มีต่อการพัฒนาชุมชนตามทัศนะของพระสงฆ์และเจ้าหน้าที่กระทรวงมหาดไทยระดับตำบลในจังหวัดสมุทรสงคราม”, **วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๓๕), หน้า ๕๐.

ตำแหน่งไว้ ประการที่สอง บทบาทที่ควร (Perceived Role) เป็นบทบาทที่แต่ละบุคคลอาจแตกต่างกัน และประการสุดท้าย บทบาทที่กระทำจริง (Performed Role) เป็นบทบาทที่บุคคลได้กระทำจริงตาม ความเชื่อ ความคาดหวัง ตลอดจนความกดดันและโอกาสที่จะกระทำในแต่ละสังคมในช่วงเวลาหนึ่งๆ

ธงชัย สันติวงษ์^{๑๒} ได้ให้ความหมายของบทบาทว่า บทบาท หมายถึงภาระหน้าที่ของ องค์กรที่จะต้องจัดการให้ทรัพยากรที่เป็นบุคคลและวัสดุสามารถประสานเข้าด้วยกันเพื่อให้องค์กรมี ประสิทธิภาพที่สุด

จำนง อติวัฒนสิทธิ์ และคณะ^{๑๓} ได้ให้ความหมายของ บทบาท ว่าหมายถึงพฤติกรรมที่ เห็นได้ เป็นการกระทำของบุคคล ผู้ที่มีสถานภาพเหมือนกันย่อมมีการแสดงบทบาทแบบเดียวกัน ตาม บรรทัดฐานที่กำหนดไว้

สัญญา สัญญาวิวัฒน์^{๑๔} ได้ให้ความหมายของบทบาทว่าหมายถึงส่วนหนึ่งที่เป็นพลวัต ของสถานภาพ บุคคลจะได้รับมอบหมายให้ดำรงสถานภาพ โดยมีความสัมพันธ์กับสถานภาพอื่น เมื่อ เขาได้ใช้สิทธิและทำหน้าที่อันเป็นส่วนต่างๆของสถานภาพก็แปลว่าเขาแสดงบทบาท

ไพบุลย์ ช่างเรียน^{๑๕} ได้กล่าวว่า บทบาทของบุคคลในสังคมย่อมขึ้นอยู่กับสถานภาพที่ ตนครองอยู่และคุณสมบัติของบุคคล ดังนั้น บทบาทของบุคคลจึงแตกต่างกันออกตามลักษณะ อุปนิสัย ความคิด ความรู้ ความสามารถ มูลเหตุจูงใจ การอบรมเลี้ยงดู และความพอใจ

วีรพันธ์ พวงเพชร^{๑๖} ได้จำแนกปัจจัยที่มีผลต่อการกำหนดบทบาทไว้ว่า บุคลิกภาพแต่ ละบุคลิกภาพ จะมีผลต่อการแสดงบทบาทของบุคคลมาก โดยบุคคลจะเลือกแสดงบทบาทตรงกับ บุคลิกภาพของตนเอง จะไม่แสดงบทบาทที่ขัดกับบุคลิกภาพของตนที่ไม่ถนัด บทบาทภายในกลุ่ม สมาชิกภายในกลุ่มจะมีบทบาทแตกต่างกันออกไป เช่น บทบาทของผู้นำ บทบาทของเลขานุการ บทบาทของประชาสัมพันธ์ หรือบทบาทของสมาชิก เป็นต้น

^{๑๑}กรรณิกา ขวัญอารีย์, บทบาทผู้นำท้องถิ่นต่อการแก้ไขปัญหาแรงงานเด็กในชุมชนที่มีระดับการ พัฒนาต่างกัน : ศึกษาเฉพาะกรณีจังหวัดสุรินทร์”, *วิทยานิพนธ์สังคมสงเคราะห์ศาสตร์มหาบัณฑิต*, (บัณฑิต วิทยาลัย : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๒๔), หน้า ๑๒.

^{๑๒}ธงชัย สันติวงษ์ และชัยยศ สันติวงษ์, *องค์การและการบริหาร*, (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๓), หน้า ๑๐.

^{๑๓}จำนง อติวัฒนสิทธิ์ และคณะ, *สังคมวิทยา, ภาควิชาสังคมและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์*, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๐), หน้า ๓๗.

^{๑๔}สัญญา สัญญาวิวัฒน์, *ทฤษฎีสังคมวิทยา : เนื้อหาและแนวทางการใช้ประโยชน์เบื้องต้น*, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๑๓๑

^{๑๕}ไพบุลย์ ช่างเรียน, *สารานุกรมศัพท์ทางสังคมวิทยา*, (กรุงเทพมหานคร : แพรววิทยา, ๒๕๑๖), หน้า ๑๐๒.

^{๑๖}วีรพันธ์ พวงเพชร, “บทบาทของครูที่มีต่อการป้องกันการกระทำผิดของนักเรียนระดับอาชีวศึกษา ในกรุงเทพมหานคร”, *วิทยานิพนธ์สังคมศาสตร์มหาบัณฑิต*, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๓๙), หน้า ๑๔-๑๕.

จากการศึกษาที่ผ่านมาผู้วิจัยสรุปได้ว่า บทบาท หมายถึง พฤติกรรม หรือภาระหน้าที่ที่ต้องรับผิดชอบตามสถานภาพของบุคคล เป็นพฤติกรรมของบุคคลที่จะปฏิบัติ หรือแสดงออกมาโดยมีความเกี่ยวข้องกับหน้าที่ตามสถานภาพหรือตำแหน่งที่บุคคลได้รับอยู่ในขณะนั้น ซึ่งแต่ละบุคคลอาจจะมีหลายบทบาทได้ และขึ้นอยู่กับว่าจะเลือกทำหน้าที่หรือรับบทบาทของสถานภาพที่ตนเป็นอยู่ในขณะนั้นมากหรือน้อยเพียงใด และหน้าที่ซึ่งบุคคลในตำแหน่งต่างๆ แสดงออกตามปทัสฐานของสังคมที่กำหนดและคาดหวังให้บุคคลกระทำหน้าที่ หรือจะแสดงออกตามสถานภาพของตนเอง ดังนั้น บทบาทจึงใช้คู่กับสถานภาพอยู่เสมอ กล่าวคือ เมื่อสังคมได้กำหนดสิทธิและหน้าที่ให้สถานภาพใดอย่างใดแล้ว บุคคลในสถานภาพนั้นๆพึงประพฤติปฏิบัติตามหน้าที่ที่กำหนดไว้ ในการศึกษาครั้งนี้เป็นการศึกษาถึงพฤติกรรมในการปฏิบัติตามหน้าที่ของพระสงฆ์ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาชุมชน

๒) ความสำคัญของบทบาท

จากการศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับความหมายของบทบาทในช่วงต้นแล้ว ทำให้ทราบว่า บทบาทนั้น เป็นส่วนหนึ่งในการดำรงชีวิตในสังคม ดังนั้น บทบาทจึงมีความสำคัญเป็นอย่างมากในการกำหนดทิศทางของสังคม ผู้วิจัยจึงศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับความสำคัญของบทบาท ซึ่งมีนักวิชาการให้ความสำคัญไว้ดังต่อไปนี้

พระมหาไพสิทธิ์ สัตยาวุธ^{๑๗} กล่าวว่า “บทบาท” มีความสำคัญเพราะว่ามนุษย์ทุกคนมีสถานภาพติดตัวที่แตกต่างกันมาตั้งแต่เกิด ไม่ทางตรงก็ทางอ้อม ตามความแตกต่างของครอบครัวที่กำหนด จากนั้นบุคคลก็อาศัยสถานภาพที่ตนได้รับ ติดต่อสัมพันธ์กับบุคคลอื่น รวมทั้งแสวงหาสถานภาพใหม่ให้กับตนเองต่อไปตามบรรทัดฐานที่สังคมได้กำหนดสังคมจึงเป็นเสมือนที่รวมของสถานภาพของบุคคล

กัญญา สาร^{๑๘} กล่าวว่า ความสำคัญของบทบาท คือเป็นสิ่งที่ผู้ดำรงตำแหน่งใดตำแหน่งหนึ่งได้รับการคาดหวังให้เขาทำบทบาทหน้าที่ที่กำหนดไว้ควบคู่กับตำแหน่งที่บุคคลนั้นครองอยู่ และหมายความรวมถึงหน้าที่ หรือเงื่อนไขที่บุคคลนั้นครองอยู่

สมพงศ์ เกษมสิน^{๑๙} กล่าวว่า บทบาทมีความสำคัญในการใช้เป็นแนวในการปฏิบัติให้สมาชิกของกลุ่มคาดหวังทำที่จากบทบาทของสมาชิกแต่ละคนได้สามารถแยกสมาชิกกลุ่มออกจากผู้ที่มิได้เป็นสมาชิกกลุ่มได้ อีกทั้งอาจทำให้เกิดมีการบังคับให้สมาชิกแต่ละคนยอมรับและปฏิบัติตามสิทธิหน้าที่ของตนอีกด้วย

จากการทบทวนเอกสารที่เกี่ยวข้องกับบทบาทผู้วิจัยสรุปได้ว่า บทบาท มีความสำคัญในการกำหนดหน้าที่ของบุคคล ช่วยให้บุคคลนั้นแสดงออกทางการกระทำหรือปฏิบัติหน้าที่ได้อย่างถูกต้องเหมาะสมกับสถานภาพของตนตามที่สังคมคาดหวัง สามารถอยู่ร่วมกันในสังคมได้อย่างเป็นสุข เป็นพฤติกรรมของบุคคลที่จะปฏิบัติ หรือเป็นการปฏิสัมพันธ์ที่แสดงออกมา ซึ่งแต่ละบุคคลอาจจะมีหลายบทบาทได้ พฤติกรรมหรือปฏิสัมพันธ์ที่แสดงออกมามีดังกล่าวนี มีความแตกต่างกันออกไปตาม

^{๑๗} พระมหาไพสิทธิ์ สัตยาวุธ, “บทบาทพระสงฆ์ในการพัฒนาชนบท : ศึกษากรณีพระเทพสิมามารณ์กับการพัฒนาชนบทในจังหวัดนครราชสีมา”, วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต, หน้า ๗.

^{๑๘} กัญญา สาร, การบริหารงานบุคคล, (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๓๓), หน้า ๒๕๙.

^{๑๙} สมพงศ์ เกษมสิน, การบริหาร, (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๖), หน้า ๕๔.

ลินตัน (Linton) อ้างใน สงวน สุทธิเลิศอรุณ ได้แบ่งประเภทของบทบาทที่มนุษย์แสดงออกไว้ ๓ ประเภท ดังนี้^{๒๐}

๓) บทบาทที่แสดงจริง (Actual หรือ Enacted Role) เป็นบทบาทหน้าที่ที่ผู้ครองตามสถานภาพปฏิบัติจริงๆ หรือแสดงจริง

๒) บทบาทตามใจ บทบาทประเภทที่สองมุ่งไปยังจุดที่ว่าความคาดหวังต่างๆ จะต้องผ่านอัตรา หรือตัวตนเสียก่อนแล้วจึงมีการปฏิบัติ ขณะที่ผ่านตัวตนนี้เอง ตัวตน ก็จะกลั่นกรอง พินิจพิจารณา เลือกสรร ลดทอน พลิกแพลงความคาดหวังนั้นๆ ให้เหมาะกับตน จุดสนใจของการวิเคราะห์จึงอยู่ที่แบบหรือสไตล์ของแต่ละคนว่าเป็นอย่างไร

๓) บทบาทจริง บทบาทประเภทนี้คือ พฤติกรรมจริงของปัจเจกชนหลังผ่านขั้นตอน ๒ ขั้นตอนข้างต้นมาแล้ว หากจะดูพฤติกรรมเปิดเผยก็จะดูความซับซ้อนหรือ โครงข่ายเชื่อมโยงของ พฤติกรรมที่แสดงออกมาให้เห็น ถ้าเพ่งไปที่บทบาทเปิดเผยจุดการวิเคราะห์ก็จะพุ่งตัวความคาดหวัง หรือการตีความความคาดหวังตามสถานภาพนั้น

১৭৫.

สุดา ภิรมย์แก้ว ที่ได้จำแนกประเภทของบทบาทเป็น ๓ ด้าน คือ ^{๒๒}

๑) บทบาทในอุดมคติ (Ideal Role) ได้แก่ บทบาทที่กำหนดไว้ตามความคาดหวังของบุคคลทั่วไปในสังคมเพื่อเป็นแนวทางในการปฏิบัติเป็นแบบฉบับที่สมบูรณ์ ซึ่งผู้ที่มีสถานภาพนั้นๆ ควรกระทำแต่อาจไม่มีใครทำตามนั้นได้

๒) บทบาทที่บุคคลเข้าใจหรือรับรู้ (Perceived Role) เป็นบทบาทที่บุคคลคาดคิดด้วยตัวเองว่าควรเป็นอย่างไร ทั้งนี้ ขึ้นอยู่กับทัศนคติ ค่านิยม บุคลิกภาพ รวมถึงประสบการณ์ของแต่ละบุคคลด้วย

๓) บทบาทที่บุคคลแสดงออกจริง (Enacted Role) เป็นบทบาทที่บุคคลปฏิบัติจริง ขึ้นอยู่กับเหตุการณ์เฉพาะหน้าในขณะนั้นด้วย จึงทำให้การแสดงบทบาทมีความแตกต่างกันไป

สรุปได้ว่า สถานภาพหนึ่งๆ บุคคลอาจมีบทบาทที่ต้องกระทำหลายด้าน กล่าวคือ ต้องแสดงบทบาทตอบสนองกลุ่มคนหลายกลุ่ม เช่น พระสงฆ์ มีบทบาทต้องศึกษาหลักธรรมในพระพุทธศาสนา ในขณะเดียวกันต้องเผยแผ่ธรรมให้แก่พุทธศาสนิกชน หรือเป็นที่ปรึกษาช่วยเหลือชาวบ้านในชุมชน เป็นต้น

๔) ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับบทบาท

จากการศึกษาเอกสาร พบว่า ตัวแปรต่างๆ ได้ถูกนำมาใช้ศึกษาอย่างน่าสนใจ สามารถอธิบายถึงสาเหตุการกระทำหรือการแสดงออกถึงบทบาทได้เป็นอย่างดี ดังนี้

รีดเดอร์ (Reader) อ่างใน วีระ เปล่งรัศมี ได้กล่าวถึง เหตุผลในการกระทำสิ่งหนึ่งสิ่งใด (บทบาท) ของมนุษย์เกิดจากปัจจัย ดังนี้ ^{๒๓}

๑) เป็นเป้าประสงค์หรือจุดประสงค์ (Goal) เป็นความมุ่งหมายที่จะให้บรรลุในการกระทำสิ่งหนึ่งสิ่งใดที่ผู้กระทำจะมีการกำหนดเป้าประสงค์ไว้ล่วงหน้าก่อนแล้ว

๒) ความเชื่อ (Belief Orientation) เกิดจากความคิด ความรู้ ที่ผู้กระทำเข้าใจในเรื่องใดเรื่องหนึ่งซึ่งมีอิทธิพลต่อการตัดสินใจ และการเลือกกระทำทางสังคม

๓) ค่านิยม (Value Standard)

๔) นิสัยและธรรมเนียม (Habit and Customs) เป็นแบบอย่างพฤติกรรมที่สังคมกำหนดไว้แล้วสืบต่อกันด้วยประเพณี หากละเมิดก็จะถูกบังคับด้วยการที่สังคมไม่เห็นชอบด้วย

๕) การคาดหวัง (Expectation) เป็นท่าทีของบุคคลอื่นมีต่อพฤติกรรมของบุคคลที่เกี่ยวข้องกับตน โดยคาดหวังหรือต้องการให้บุคคลนั้นประพฤติหรือปฏิบัติในสิ่งที่ตนต้องการ

๖) ข้อผูกพัน (Commitment) คือสิ่งที่ผู้กระทำเชื่อว่า ถูกผูกพันที่จะต้องกระทำให้สอดคล้องกับสถานการณ์นั้นๆ

๗) การบังคับ (Force) เป็นตัวที่ช่วยกระตุ้นให้ผู้กระทำตัดสินใจกระทำการได้เร็วขึ้น

^{๒๒} สุดา ภิรมย์แก้ว, **มนุษย์กับสังคม**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัย เกษตรศาสตร์, ๒๕๔๑), หน้า ๖๓.

^{๒๓} วีระ เปล่งรัศมี, “บทบาทของพระสงฆ์ต่อการอนุรักษ์โบราณสถานในจังหวัดเชียงราย”, **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๓), หน้า ๙.

๘) โอกาส (Opportunity) เป็นความคิดของผู้กระทำที่เชื่อว่าการตัดสินใจกระทำใดๆ โอกาสจะเป็นเครื่องช่วยตัดสินใจ เช่น การมีโอกาสได้เลื่อนตำแหน่งสูงขึ้น

๙) ความสามารถ (Ability) เป็นการตระหนักถึงความสามารถที่จะนำไปสู่การตัดสินใจในการกระทำทางสังคม

๑๐) การสนับสนุน (Support) เป็นสิ่งที่ผู้กระทำรู้ว่าจะได้รับหรือคิดว่าจะได้รับจากบุคคลอื่น

ปัจจัยทั้ง ๑๐ ประการนี้ เป็นปัจจัยที่เป็นกลุ่มเหตุผลของการกระทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งของมนุษย์ กล่าวคือ การที่บุคคลใดบุคคลหนึ่งจะกระทำสิ่งใดย่อมมีเหตุผลในการกระทำนั้นแฝงอยู่ด้วย และเหตุผลดังกล่าวมิได้จำกัดอยู่เพียงปัจจัยใดปัจจัยหนึ่ง แต่จะประกอบด้วยกลุ่มเหตุผลหลายประการ ซึ่งอาจเหมือนหรือแตกต่างกันในแต่ละกลุ่มบุคคลนั้นๆ

ปัจจัยที่กำหนดพฤติกรรมของบุคคล คือ ตำแหน่ง สถานภาพทางสังคม ความคาดหวังบทบาทของบุคคล และความรู้สึกได้รับการยอมรับจากสังคม ดังนี้

๑) ตำแหน่งสถานภาพทางสังคม

สังคม หมายถึง ความสัมพันธ์ทางสังคมของบุคคลต่อกันและกันระหว่างบุคคล โดยมีการจัดระเบียบขึ้น ส่วนสถานภาพ หมายถึง ตำแหน่งของบุคคลในสังคมในกลุ่มที่มีฐานะเป็นสมาชิกทางสังคม ทำให้บุคคลย่อมมีตำแหน่งต่างๆ ฉะนั้น ตำแหน่งทางสังคมมีความแตกต่างจากบทบาทที่ว่าตำแหน่งเป็นการจำแนกมนุษย์ แต่บทบาทเป็นการจำแนกพฤติกรรม และสามารถอธิบายได้ว่าตำแหน่งทางสังคมจะยังคงอยู่ ไม่ว่าจะมีใครครองตำแหน่งนั้นหรือไม่ แต่บทบาทอาจมีอยู่หรือไม่ก็ได้ ตำแหน่งทางสังคมอาจมีสถานภาพสูงหรือต่ำ ขึ้นอยู่กับอำนาจที่เกี่ยวข้องกับสมาชิกของตำแหน่ง ด้วยเหตุนี้ ตำแหน่งกับสถานภาพจึงเป็นมโนทัศน์คู่กัน คือ ตำแหน่งทางสังคมจะบ่งบอกถึงสถานภาพทางสังคมด้วย

ตำแหน่งทางสังคมแต่ละอย่างจะมีการคาดหวังจากคนในสังคมที่ให้ผู้ครองนั้นประพฤติปฏิบัติตามระเบียบ แบบแผน กฎเกณฑ์ ที่เรียกว่า บรรทัดฐานหรือปทัสถาน หรืออาจกล่าวได้ว่าบรรทัดฐานทางสังคม หรือปทัสถานเป็นกฎเกณฑ์พฤติกรรม หรือค่านิยมที่สังคมกำหนดไว้เป็นแนวทางให้บุคคลหรือสมาชิกในสังคมยึดถือปฏิบัติในสถานการณ์ต่างๆ เพื่อเป็นเครื่องกำหนดว่าบุคคลผู้ครองตำแหน่งต่างๆ นั้นควรหรือต้องปฏิบัติอย่างไรในแต่ละสถานการณ์ การที่เราปฏิบัติตามบรรทัดฐานทางสังคมก็เพราะทราบว่าตนเองได้รับการคาดหวังจากบุคคลที่เราติดต่อสัมผัสและจากสังคมส่วนรวมให้ปฏิบัติเช่นนั้น การปฏิบัติดังกล่าว ก็คือ การการแสดงบทบาททางสังคม

บรรทัดฐานทางสังคม เป็นสิ่งที่มนุษย์เรียนรู้จากประสบการณ์ด้วยวิธีการอบรมปลูกฝังบุคคลเกิดจิตสำนึกในการควบคุมตนเอง หรือวิธีการขัดเกลาทางสังคม นั่นเอง บรรทัดฐานทางสังคม อาทิ ธรรมเนียม ได้แก่ แบบแผนปฏิบัติ มารยาทสังคม กฎศีลธรรม ได้แก่ ประเพณี วิธีประชา จารีต ข้อห้ามต่างๆ กฎหมาย ได้แก่ บทบัญญัติ ข้อบังคับ เป็นต้น บรรทัดฐานดังกล่าวได้รับอิทธิพลจากค่านิยมทางสังคม หากคนในสังคมมีค่านิยมอย่างไร จะส่งผลให้เกิดการกำหนดบรรทัดฐานหรือปทัสถานตามตำแหน่งของบุคคลนั้น ซึ่งสามารถให้สอดคล้องกับค่านิยมดังกล่าว นอกจากนี้ ยังบังเกิดผลให้คนในสังคมมีแบบแผนในการปฏิบัติต่อกัน มีการแสดงพฤติกรรมบทบาทของแต่ละคนด้วย

๒) ความสัมพันธ์ระหว่างบทบาท ตำแหน่งสถานภาพกับบรรทัดฐาน

บทบาทประกอบด้วยบรรทัดฐานต่างๆ และเมื่อผนวกบทบาทหลายๆ ด้านเข้าด้วยกันจะเกิดเป็นตำแหน่งสถานภาพขึ้นมา หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งว่า ตำแหน่งสถานภาพประกอบด้วยบทบาทและบทบาทประกอบด้วยบรรทัดฐาน ทั้งบรรทัดฐานและบทบาทเป็นการกระทำที่แสดงออกถึงการตัดสินใจของพฤติกรรมให้ปรากฏ กล่าวคือ การกระทำที่แสดงออกถึงพฤติกรรมที่คาดหวังเป็นเพียงบรรทัดฐานและบทบาทตามอุดมคติ แต่ถ้าเป็นการกระทำที่แสดงออกถึงการตัดสินใจของพฤติกรรมเป็นบรรทัดฐาน หรือบทบาทความเป็นจริง การที่บรรทัดฐานและบทบาทเกี่ยวข้องกับการกระทำที่แสดงออกของพฤติกรรมบุคคลนั้นๆ จึงทำให้เกิดความสัมพันธ์กับตำแหน่งสถานภาพของบุคคลด้วยเหตุที่การกระทำที่แสดงออกของพฤติกรรมบุคคลย่อมขึ้นกับตำแหน่งสถานภาพที่บุคคลนั้นครองอยู่ ในตำแหน่งสถานภาพหนึ่งๆ จะประกอบไปด้วยบรรทัดฐานและบทบาทต่างๆ ซึ่งบรรทัดฐานและบทบาทดังกล่าวนี้มักแสดงออกในรูปของสิทธิและหน้าที่ของบุคคลผู้ครองตำแหน่งสถานภาพนั่นเอง

บรรทัดฐานมีความสัมพันธ์กับระบบสังคม ในทำนองเดียวกับอะตอมมีความสัมพันธ์กับระบบมวลสาร และเซลล์มีความสัมพันธ์กับระบบอินทรีย์ กล่าวคือ บรรทัดฐานเป็นส่วนประกอบบทบาท และบทบาทเป็นส่วนประกอบของตำแหน่งสถานภาพ โดยที่บุคคลอาจมีตำแหน่งสถานภาพหลายอย่างภายในองค์การเชิงซ้อน ที่ประกอบด้วยกลุ่มหลายกลุ่มมารวมกัน ตำแหน่งสถานภาพหลายอย่างรวมกันเรียกว่า พหุสถานภาพ และอาจมีหลายพหุสถานภาพในชุมชนและสังคม อันประกอบไปด้วยองค์การเชิงซ้อนหลายๆ องค์การมารวมกันอีกด้วย พหุสถานภาพหลายอย่างนี้รวมเรียกว่า พหุคุณสถานภาพ จึงขอเสนอภาพแสดงการวิเคราะห์ระดับจุลภาค ที่อธิบายถึงความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลกับระบบพฤติกรรมและระบบสังคมโดยรวม ซึ่งเป็นการวิเคราะห์ระดับมหัพภาค^{๒๔}

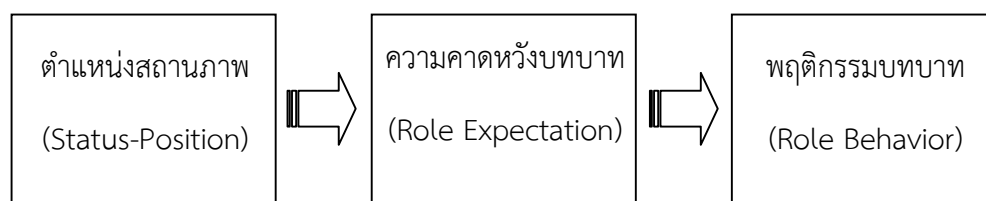
การวิเคราะห์ในระดับจุลภาคนี้ มุ่งวิเคราะห์เรื่อง บรรทัดฐาน บทบาท และตำแหน่งสถานภาพที่เป็น เอกสถานภาพ พหุสถานภาพ และพหุสถานภาพ สำหรับการวิเคราะห์มหัพภาคจะมุ่งวิเคราะห์เรื่อง กลุ่ม องค์การ ชุมชน และสังคม

๓) ความคาดหวังบทบาทของบุคคลที่ครองตำแหน่งสถานภาพ

เมื่อบุคคลได้เรียนรู้ความคาดหวังจากสังคมเกี่ยวกับบทบาทตำแหน่งสถานภาพที่ครองแล้ว จะส่งผลเกี่ยวข้องกับกระบวนการที่เรียกว่าการสร้างความคิดเห็น หรือทัศนคติ เรียกว่าจิตหมายถึง การทางจิตที่เกิดขึ้นเมื่อเกิดการปฏิรังสรรค์ หรือกิจกรรมต่างๆ ทางสังคม

อาจกล่าวได้ว่า จิต เป็นปัจจัยสำคัญทางจิตวิทยาที่เชื่อมโยงกับปัจจัยทางสังคมกับพฤติกรรมบทบาทเข้าด้วยกัน ซึ่งเกิดจากปฏิกิริยาที่บุคคลมีต่อสังคมเมื่อบุคคลมีปฏิสังสรรค์ในสังคมนั้นเอง การตีความจากประสบการณ์ทางสังคมหรือเกิดจากความสำนึกในตัวตนหรืออัตตา ซึ่งเป็นการสร้างภาพพจน์เกี่ยวกับตนเองนั่นเอง ติดตามด้วยการคาดหวังบทบาท แล้วจึงเกิดการกระทำที่แสดงออกถึงพฤติกรรมบทบาทตามที่สังคมคาดหวัง กล่าวอีกนัยหนึ่ง การคาดหวังจากสังคมมีผลต่อการคาดหวังของผู้ครองตำแหน่งสถานภาพ มีผลต่อพฤติกรรมบทบาทของบุคคลนั้น จึงขอแสดงภาพประกอบ ๒.๒ ที่แสดงถึง ตำแหน่งสถานภาพเป็นปัจจัยที่กำหนดความคาดหวังบทบาทของบุคคลที่ครองตำแหน่งสถานภาพ และการคาดหวังดังกล่าว ยังแสดงถึงปัจจัยที่กำหนดพฤติกรรมของบุคคล ผู้ครองตำแหน่งสถานภาพนั้น

^{๒๔} อรรถธรรม ธีระดอม, จิตวิทยาการศึกษา, (กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๒๖), หน้า๕๕.

แผนภาพที่ ๒.๑ แสดงปัจจัยที่กำหนดพฤติกรรม^{๒๕}

สรุปได้ว่า บทบาทของบุคคลย่อมมีความสัมพันธ์กับตำแหน่งสถานภาพที่ตนครองอยู่ และตำแหน่งสถานภาพที่บุคคลครองอยู่นี้ทำให้เกิดความคาดหวังต่อบทบาทจากคนในสังคมนั้นที่ให้ผู้ครองนั้นประพฤติปฏิบัติตามระเบียบ แบบแผน กฎเกณฑ์ ที่เรียกว่า บรรทัดฐานหรือปทัสถาน หรืออาจกล่าวได้ว่า บรรทัดฐานทางสังคม หรือปทัสถานเป็นกฎเกณฑ์พฤติกรรม หรือค่านิยมที่สังคมกำหนดไว้ ซึ่งเกิดจากปฏิกิริยาที่บุคคลมีต่อสังคมเมื่อบุคคลมีปฏิสัมพันธ์ในสังคม ดังกล่าวนี้นี้จะมีผลต่อการกำหนดพฤติกรรมของบทบาทของบุคคลนั้น

๒.๑.๒ ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับบทบาท

ในการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับแนวคิด ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับบทบาทนี้ จากการค้นคว้าจากแหล่งข้อมูลต่างๆ ทำให้ผู้วิจัยพบว่า มีการให้แนวคิด และมีการกล่าวถึงทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับบทบาทกันอย่างกว้างขวาง แต่ลักษณะของบทบาทที่ผู้วิจัยได้นำมาแสดงไว้นั้น คือบทบาทในการพัฒนาสังคม และบทบาทที่มีความสัมพันธ์กับสังคมหรือชุมชน ดังตัวอย่างต่อไปนี้

สัญญา สัญญาวิวัฒน์^{๒๖} กล่าวถึงทฤษฎีบทบาทว่า เป็นความสัมพันธ์ระหว่างสังคมกับปัจเจกบุคคล สังคมเป็นเครือข่ายของสถานภาพและแสดงบทบาทตามสถานภาพที่ครอบครอง จะมีลักษณะที่สำคัญ ๒ อย่าง คือ

ลักษณะเกี่ยวกับตน (Self-Related Characteristics) ได้แก่ ลักษณะต่างๆ ของบุคคลที่เขาคิดว่าเป็นหรือมีลักษณะเช่นนั้น ลักษณะนี้จะมีผลต่อการประพฤติตามสถานภาพที่เขาดำรงอยู่ และจะเป็นฐานในการเลือกความคาดหวังประเภทต่างๆ มาเป็นแนวในการประพฤติตามสถานภาพ

ความสามารถและทักษะในการแสดงบทบาท (Role Playing Skills and Capacities) ความสามารถเป็นสิ่งที่ติดตัวมาแต่กำเนิดของแต่ละบุคคล ส่วนทักษะเป็นสิ่งที่ได้เรียนรู้ภายหลัง แต่ทั้งสองสิ่งก็เกี่ยวข้องสัมพันธ์กัน หากไม่มีความสามารถเป็นทุน ทักษะก็ไม่อาจเกิดได้ ด้วยทักษะและความสามารถนี้เองทำให้บุคคลแสดงบทบาทได้

^{๒๕} เรื่องเดียวกัน.

^{๒๖} สัญญา สัญญาวิวัฒน์, พุทธสังคมวิทยา, (กรุงเทพมหานคร : เจ้าพระยาการพิมพ์, ๒๕๓๖), หน้า

จำนง อติวัฒนสิทธิ์ และคณะ^{๒๗} ได้แยกลักษณะบทบาทไว้เป็น ๓ ประการ คือ

๑) บทบาทในอุดมคติ (Ideal Role) เป็นบทบาทที่กำหนดไว้เป็นกฎหมายหรือตามความคาดหวังของบุคคลทั่วไปในสังคมเป็นแบบฉบับที่สมบูรณ์ซึ่งผู้มีสถานภาพหนึ่งๆ ควรกระทำตามหรืออาจไม่มีใครทำตามนั้นก็ได้อีก

๒) บทบาทที่บุคคลรับรู้ (Perceived Role) เป็นบทบาทที่ขึ้นอยู่กับบุคคลนั้นๆ ที่คาดหวังด้วยตัวเองว่า ควรเป็นอย่างไร ทั้งนี้เกี่ยวข้องกับค่านิยม ทศนคติ บุคลิกภาพและประสบการณ์ของแต่ละบุคคล

๓) บทบาทที่แสดงออกเป็นจริง (Actual or Enacted Role) เป็นการกระทำที่บุคคลปฏิบัติจริง ซึ่งขึ้นอยู่กับสถานการณ์เฉพาะหน้าในขณะนั้นด้วย สถานการณ์ดังกล่าวอาจเป็นสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติและทางสังคม เช่น การกดดันทางกลุ่มต่างๆ และบทบาทที่ได้กระทำจริงอาจสอดคล้องหรือไม่สอดคล้องกับบทบาทในอุดมคติที่บุคคลรับรู้ก็ได้

เดโช สนวนานนท์^{๒๘} กล่าวว่า บทบาทอาจแบ่งได้เป็น ๒ ประเภท

๑) บทบาทที่รัดกุม คือ บทบาทที่มีข้อกำหนดที่จะต้องปฏิบัติตาม ที่แน่นอนตายตัว ยืดหยุ่นไม่ได้ เช่น บทบาทของเจ้าบ่าวเจ้าสาวในพิธีแต่งงาน บทบาทของนายกรัฐมนตรี เป็นต้น พฤติกรรมที่จะต้องแสดงออกตามบทบาทนั้นๆ อำนาจหน้าที่รับผิดชอบอาจจะมีระบุไว้ชัดเจนในรูปของกฎหมาย ระเบียบ แบบแผน

๒) บทบาทที่ยืดหยุ่นได้ คือ บทบาทที่ยอมให้พฤติกรรมอันสัมพันธ์กับบทบาทนั้นเปลี่ยนแปลงได้ตามสมควร ไม่มีข้อกำหนดตายตัว เช่น บทบาทของบิดาแสดงได้ดีถึงฐานะของบิดา เป็นต้น แต่พฤติกรรมของบิดาต่อบุตรอาจแปรผันได้มากพอสมควรระหว่างบิดาแต่ละคน

อรุณ รักธรรม^{๒๙} ได้แบ่งประเภทบทบาทออกเป็น ๓ ประเภท ดังนี้

๑) บทบาทจริง (Actual Role) เป็นพฤติกรรมที่แท้จริงของผู้ที่ถูกควบคุมโดยอารมณ์ เจตคติ พฤติกรรมส่วนตัว และปัญหาในการปฏิบัติงาน

๒) บทบาทที่ถูกกำหนด (Prescription Role) เป็นขอบเขตหน้าที่ความรับผิดชอบ ซึ่งหน่วยงานหรือองค์กรเป็นกำหนด

๓) บทบาทที่คาดหวัง (Expectation Role) เป็นความคาดหวังของบุคคลหรือสังคมที่มีต่อบุคคลผู้ครองตำแหน่ง และเป็นความคาดหวังของตนเองต่อบทบาทนั้นๆ

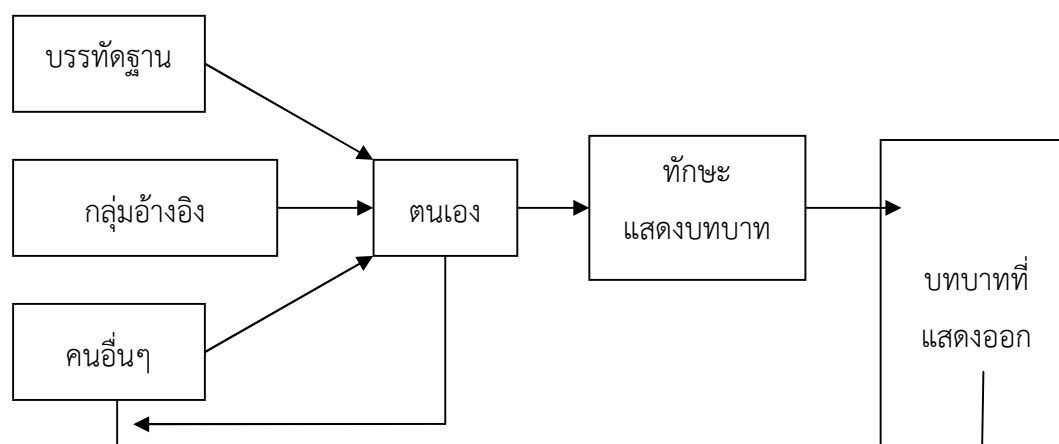
มีด (Mead) ได้มีทัศนะเกี่ยวกับทฤษฎีบทบาทไว้ว่า ทฤษฎีนี้เป็นทฤษฎีย่อยของทฤษฎีการกระทำระหว่างกันด้วยสัญลักษณ์ (Symbolic Interaction Theory) ซึ่งกล่าวถึงลักษณะของสังคมมนุษย์ และลักษณะของปัจเจกชน (Individual) ผลของตัวเชื่อมระหว่างสังคมและมนุษย์ก็คือ บทบาทนั่นเอง ทฤษฎีบทบาทมองสังคมมนุษย์เป็นโครงข่าย (Network) ของตำแหน่งทางสังคม

^{๒๗} จำนง อติวัฒนสิทธิ์ และคณะ, สังคมวิทยา, หน้า ๘๙-๙๑.

^{๒๘} เดโช สนวนานนท์, การยึดหลักทางศาสนาในการดำเนินชีวิตของชาวชนบทไทย และแนวโน้มการเปลี่ยนแปลง, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๒๙), หน้า ๑๐๒-๑๐๓.

^{๒๙} อรุณ รักธรรม, พระสงฆ์กับการพัฒนาชนบทไทย, (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๖), หน้า ๕๖.

(Positions) หรือสถานภาพ (Status) โดยมีปัจเจกชนเป็นผู้แสดงบทบาท ทั้งนี้ ไม่ว่า ตำแหน่งแต่ละตำแหน่ง หรือกลุ่มสังคมอันประกอบไปด้วยตำแหน่งทางสังคมจำนวนหนึ่ง ล้วนแต่จะมีความคาดหวังจากสังคม เป็นกรอบให้ผู้ดำรงตำแหน่งแสดง หรืออาจกล่าวอีกทฤษฎีหนึ่งว่า สังคมมนุษย์ก็คือโรงละคร มนุษย์แต่ละคนก็คือตัวแสดง ที่มีบทบาทแนชัดสำหรับแสดง ตัวละครมีบทละครเป็นตัวกำกับ มนุษย์ในสังคมต้องเชื่อฟังผู้มีอำนาจในสังคมพร้อมปรับตัวให้เข้ากับผู้อื่น ที่ต้องสวมบทบาทผู้ชมประเภทต่างๆ (Generalized Others) และประการสำคัญ ต้องอาศัยความรู้ความเข้าใจ ตลอดจนความชำนาญในการแสดงด้วย แสดงถึงศักยภาพของตนเอง และทักษะในการแสดงบทบาทเข้าช่วย^{๓๐} ดังแผนภาพที่ ๒.๒

แผนภาพที่ ๒.๒ แสดงหน่วยวิเคราะห์ (Analytical Units) และความสัมพันธ์เชิงเหตุผล (Causal Chain) ระหว่างหน่วยวิเคราะห์ต่างๆ ตามความคิดเห็นของทฤษฎีบทบาท^{๓๑}

จากทฤษฎีเกี่ยวกับบทบาทที่ได้ศึกษาผ่านมานี้ ผู้วิจัยสามารถสรุปได้ว่า บทบาทคือการแสดงหรือการกระทำให้เกิดผลขึ้นจะโดยสถานภาพของบุคคล หรือความคาดหวังของบุคคลอื่นที่มีต่อบุคคลที่ดำรงสถานภาพนั้น ทั้งบทบาทที่บุคคลรับรู้และบทบาทที่บุคคลแสดงออกจริงทางสังคม ซึ่งอาจรัดกุมหรือยืดหยุ่นได้ตามสถานการณ์และขอบเขตหน้าที่ ความรับผิดชอบของบุคคลนั้น และตามทฤษฎีของทฤษฎีบทบาทสังคมมนุษย์ ก็คือ องค์การสังคมขนาดใหญ่ (Collective Organization) ซึ่งประกอบด้วยโครงข่ายสถานภาพ (Status Network) เป็นจำนวนมาก หรืออาจเป็นโครงข่ายสถานภาพขนาดย่อมจำนวนมากเป็นองค์ประกอบแสดงความคาดหวังประเภทต่างๆ ที่มีอิทธิพลเหนือตัวตน (Self) ซึ่งอิทธิพลเหนือทักษะการแสดงบทบาทส่งผลถึงอิทธิพลที่เหนือบทบาทจริง (Enacted Roles) แต่บทบาทจริงและตัวตนก็มีอิทธิพลต่อผู้อื่นด้วย (เมื่อเปรียบเทียบกับละคร ก็คือ ผู้แสดงด้วยกัน) เพราะผู้อื่นจะนำพฤติกรรมและบุคลิกของบุคคลไปพิจารณาเวลาตนเองแสดงพฤติกรรมเช่นกัน

^{๓๐}มีด (Mead) อ้างใน อุบลศรี เสนารักษ์, “บทบาทของพระสงฆ์ในงานสังคมสงเคราะห์ในเขตกรุงเทพมหานคร”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๔), หน้า ๒๒.

^{๓๑}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๓.

๒.๒ แนวคิดเกี่ยวกับบทบาทของพระสงฆ์

“พระสงฆ์” เป็นคำรวมที่กล่าวเรียกศาสนบุคคลในพระพุทธศาสนา ซึ่งมีการแบ่งประเภทไว้ ดังนี้

๑) สมมุติสงฆ์ หมายถึง กุลบุตรผู้เข้ามาบวชเป็นภิกษุด้วยอุตติงตฤตถกรรม เพื่อปฏิบัติและรักษาพระธรรมวินัย ตามความรู้ความสามารถ และปฏิบัติตนเพื่อความสะอาด สว่าง สงบ แห่งจิตใจ

๒) อริยสงฆ์ หมายถึง สาวกของพระพุทธเจ้าผู้บรรลุนิพพาน ตั้งแต่ระดับต้นจนถึงระดับสูง แต่เดิมเรียกว่า สาวกสงฆ์ สมมุติสงฆ์นั้น หมายถึงผู้ถือครองเพศบรรพชิตเท่านั้น ส่วนอริยสงฆ์ มิได้จำกัดเพศ ว่าเป็นพระภิกษุหรือคฤหัสถ์ แต่หมายถึงผู้ที่มีคุณภาพทางจิตบริสุทธิ์ขึ้นตามลำดับ ตั้งแต่ระดับโสดาบันขึ้นไป จะเป็นพระภิกษุหรือคฤหัสถ์ก็ได้บุคคลที่มีอิทธิพลทางด้านจิตวิญญาณของสังคมไทยซึ่งประชาชนส่วนใหญ่นับถือพระพุทธศาสนาก็คือพระสงฆ์ ซึ่งเป็นหนึ่งในพระรัตนตรัยที่เป็นที่เคารพ นับถือของประชาชนทั่วไป ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันบทบาทของพระสงฆ์นั้นเป็นไปเพื่อประโยชน์ต่อสังคมไทยเป็นอย่างมาก เพื่อเป็นการศึกษาการกระทำหน้าที่หรือแสดงออกของพระสงฆ์ในด้านต่างๆ ผู้วิจัยจึงได้ศึกษาแนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับบทบาทของพระสงฆ์ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาชุมชนในด้านต่างๆ มาแสดงตามลำดับดังนี้

๒.๒.๑ บทบาทของพระสงฆ์ที่มีต่อสังคมในอดีต

พระราชวรมณี (ประยูร ปยุตโต) ได้กล่าวถึง บทบาทของพระสงฆ์ที่มีต่อสังคมในอดีต ว่าหน้าที่โดยตรงของพระสงฆ์ตามทีบัญญัติคือ เป็นผู้ให้ธรรมเป็นทาน คือการให้ธรรมะ โดยการชี้แจงแนะนำในเรื่องหลักความดีงาม หรือหลักการที่จะช่วยให้สังคมมนุษย์ประสบแต่สิ่งที่ดีงาม ดังนั้น โดยหลักการแล้ว พระภิกษุสงฆ์มีหน้าที่ที่จะต้องกระทำเพื่อประโยชน์สุขของมวลชน ซึ่งพระพุทธเจ้าได้ทรงประกาศหลักการนี้แก่พระภิกษุสงฆ์รุ่นแรก นับแต่ประกาศพระศาสนาว่า ให้พระภิกษุสงฆ์ทั้งหลายจงจาริกไป เพื่อประโยชน์และความสุขของชนหมู่มาก เพื่ออนุเคราะห์ชาวโลก เพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่ทวยเทพและมนุษย์ทั้งหลาย^{๓๒} ส่วนพระองค์ก็ทรงบำเพ็ญพุทธจริยาเป็นแบบอย่างเพื่อประโยชน์สุขแก่ผู้อื่นอย่างแท้ ดังจะเห็นได้จากหลังจากที่ทรงตรัสรู้สำเร็จพุทธภาวะแล้วก็ทรงหวนกลับไปสอนประชาชนให้รู้จักหลักธรรม ทรงเกี่ยวข้องกับชนทุกชั้น ตั้งแต่พระมหากษัตริย์ลงไป เพื่อให้คนเหล่านั้นพ้นทุกข์และประสบความสุขอย่างแท้จริง แม้จะปรินิพพานไปแล้วพระภิกษุสงฆ์ผู้สืบทอดพระศาสนาก็ยึดถือคำสอนของพระองค์เป็นหลักปฏิบัติมา ความสัมพันธ์ระหว่างพระภิกษุสงฆ์กับชาวบ้านจึงคงเป็นไปอย่างแน่นแฟ้น ทั้งนี้เพราะคำสอนทั้งฝ่ายธรรมและวินัยได้กำหนดให้ชีวิตของพระสงฆ์ผูกพันกับสังคมของคฤหัสถ์ โดยพื้นฐานพระภิกษุสงฆ์ได้ปฏิบัติตามหลักธรรมวินัย เพื่อประโยชน์แก่สังคมเรื่อยมา นับแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

สรุปได้ว่า บทบาทของพระสงฆ์ที่มีต่อสังคมในอดีต เป็นบทบาทด้านการนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา มาเผยแผ่แก่สังคมเพื่อให้คนในสังคมได้นำเอาหลักธรรมนั้นไปประพฤติปฏิบัติเพื่อให้ชีวิตประสบแต่สิ่งดีงาม

^{๓๒} พระราชวรมณี (ประยูร ปยุตโต), พระพุทธศาสนากับสังคมไทยปัจจุบัน, หน้า ๑๐.

๒.๒.๒ บทบาทของพระสงฆ์ที่มีต่อสังคมโดยธรรม

คำสั่งสอนของพระพุทธศาสนาทั้งฝ่ายธรรมและวินัย ได้กำหนดให้ชีวิตของพระสงฆ์เกี่ยวเนื่องและผูกพันอยู่กับสังคมโดยพื้นฐานที่เดียว รูปแบบความสัมพันธ์ภายในของสังคมสงฆ์แบ่งเป็น ๒ ลักษณะ คือ ความสัมพันธ์ในสังคมสงฆ์ระหว่างพระภิกษุสงฆ์ด้วยกันเอง และความสัมพันธ์ในสังคมส่วนรวมระหว่างภิกษุสงฆ์กับคฤหัสถ์ ดังนี้

๑) ความสัมพันธ์ในสังคมสงฆ์ เห็นได้จากบทบัญญัติต่างๆ ในวินัยของสงฆ์ให้มีความเป็นอยู่รวมกันเป็นวัดหรือสำนักสงฆ์ กำหนดเขตสีมา อุโบสถ การรับภิกษุ การสังฆกรรม การอุปสมบท การระงับอธิกรณ์ ฯลฯ ตลอดจนถึงข้อกำหนดเกี่ยวกับความสัมพันธ์ภายในคณะสงฆ์ มีการเคารพกันตามอาวุโส^{๓๓}

๒) ความสัมพันธ์กับสังคมคฤหัสถ์ พระภิกษุสงฆ์ถูกกำหนดให้ฝากชีวิตไว้กับคฤหัสถ์ตามข้อวินัย ทั้งนี้เพราะพระภิกษุสงฆ์ คือ ผู้อุทิศตนให้แก่การศึกษาและปฏิบัติธรรมอย่างจริงจังจะต้องละเว้นความสุขและความสะดวกสบายในการครองเรือน จึงเป็นบุคคลที่น่าเคารพยกย่องสรรเสริญของคฤหัสถ์ จึงช่วยเหลือท่านให้ได้ปฏิบัติธรรมอย่างเต็มที่ด้วยการถวายอาหาร ปัจจัยต่างๆ ที่จำเป็นต่อการยังชีพ ส่วนพระภิกษุก็ตอบแทนคฤหัสถ์ด้วยความเมตตา กรุณา นำเอาหลักธรรมมาเผยแผ่ร่ำอบรมสั่งสอนคนเป็นหลักกว่าพระภิกษุสงฆ์อาศัยคฤหัสถ์ในด้านอาณัติสถาน คฤหัสถ์อาศัยพระภิกษุสงฆ์ด้านธรรมทาน อันเป็นการอาศัยซึ่งกันและกัน เพื่อนำไปสู่การสิ้นทุกข์ของทั้ง ๒ ฝ่าย^{๓๔}

โดยเหตุผลที่พระภิกษุสงฆ์มีความสัมพันธ์กับสังคมอย่างแน่นแฟ้นเช่นนี้ พระพุทธเจ้าจึงได้กำหนดหน้าที่ของพระภิกษุสงฆ์ที่พึงมีต่อสังคมไว้ ๒ ด้าน ดังนี้

๑) หน้าที่ต่อตนเอง คือ ต้องศึกษาพระธรรมให้รู้และเข้าใจคำสอนจนบรรลุสำเร็จเป็นขั้นๆ ตามลำดับความสามารถแนะนำผู้อื่นได้ด้วย ส่วนการปฏิบัติก็คือปฏิบัติตามหลักธรรมเพื่อความบริสุทธิ์ของสถาบันสงฆ์และเพื่อสืบพระศาสนาต่อไป^{๓๕}

๒) หน้าที่สำหรับผู้อื่น คือ พระภิกษุสงฆ์พึงจะทำประโยชน์แก่สังคม ๓ ด้าน คือ การให้การศึกษา การเผยแผ่ และการสงเคราะห์ บทบาทในด้านต่างๆ เหล่านี้ล้วนเป็นประจักษ์พยานอย่างดีว่าพุทธศาสนามีความสำคัญต่อชุมชนในอดีตกาล ตลอดจนได้แสดงให้เห็นถึงบทบาทของสถาบันสงฆ์ในการพัฒนาสร้างสรรค์ให้แก่ชุมชน เป็นเรื่องที่ได้มีการใคร่ครวญให้ได้รับรู้กันมาเป็นเวลานานแล้ว ดังปรากฏในรูปของจารึกคำสอนและชาดกต่างๆ ทางพระพุทธศาสนาที่เผยแพร่ออกมาในปัจจุบัน

๒.๑) บทบาททางการศึกษา หากจะมองบทบาทของพระภิกษุสงฆ์ที่มีต่อชุมชนในอดีตแล้ว จะเห็นได้ชัดในแง่ที่เกี่ยวกับการศึกษาเพราะกล่าวกันว่า การเกิดและการเผยแผ่ไปของพระพุทธศาสนาก็คือการเปิดและขยายโอกาสทางการศึกษาแก่ประชาชนโดยแท้^{๓๖} พร้อมๆ กับการ

^{๓๓} สยามสมาคม, **บทบาทพระสงฆ์**, (กรุงเทพมหานคร : กรมการศาสนา, ๒๕๑๓), หน้า ๘.

^{๓๔} พระราชวรมุนี (ประยูร ปยุตโต), **การพัฒนาชนบทของพระสงฆ์ไทย**, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๒๗), หน้า ๑๒.

^{๓๕} สยามสมาคม, **บทบาทพระสงฆ์**, หน้า ๖๐.

^{๓๖} พระราชวรมุนี (ประยูร ปยุตโต), **การพัฒนาชนบทของพระสงฆ์ไทย**, หน้า ๑.

ขยายตัวของพระพุทธศาสนาก็ได้สร้างความเจริญก้าวหน้าทางการศึกษาอย่างมากมาย ดังที่วัดได้กลายเป็นศูนย์กลางการศึกษาอันสำคัญ และยิ่งใหญ่ระดับมหาวิทยาลัยในโลกสมัยโบราณ ถึงขนาดมีผู้สันนิษฐานว่า ประเทศอินเดียซึ่งเป็นแหล่งกำเนิดของพระพุทธศาสนาในยุคการศึกษารุ่งเรืองในอดีตนั้น มีสถิติผู้รู้หนังสือถึงร้อยละ ๖๐ ของจำนวนประชากรทั้งหมด

แต่เดิมนั้นสังคมอินเดียมีข้อแบ่งแยกระหว่างวรรณะที่ให้แก่คนในวรรณะต่ำไม่มีโอกาสทางการศึกษา พระพุทธเจ้าทรงให้โอกาสทางการศึกษาแก่คนกลุ่มนี้ โดยการส่งสอนอบรมและให้คณะภิกษุสงฆ์ของพระองค์ทำหน้าที่สืบทอดแนวคิดในการให้การศึกษาธรรมแก่ประชาชน ด้วยการจาริกออกไปในชนบทที่ห่างไกล ร่วมทุกข์ร่วมสุขและชี้หลักการครองชีวิตที่ดีงามแก่ประชาชนอันเป็นการศึกษานอกโรงเรียนแบบดั้งเดิม และเป็นการศึกษาของมวลชนอย่างแท้จริง^{๓๓๗} นอกจากนี้ในคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าก็กล่าวไว้อย่างชัดเจนในเรื่องการอบรมสั่งสอนแนะนำผู้อื่นให้ดำรงชีวิตอยู่ได้ด้วยดีตามหลักศีลธรรม

๒.๒) บทบาทการเผยแผ่พระพุทธศาสนา การเผยแผ่คือการช่วยให้มีการประพฤติปฏิบัติธรรมตามหลักของพระพุทธศาสนา แผ่ออกไปในสังคมอย่างกว้างขวาง ได้วางวิธีการเผยแผ่พระศาสนาในด้านปฏิบัติตนของพระภิกษุต่อประชาชน โดยการสั่งสอนพระภิกษุผู้เป็นสาวกว่า พระภิกษุจะต้องถือหลักการอดทน สรรวมอยู่ในศีล ไม่ก่อศัตรูด้วยการค่อนข้างแค้นแค้นหรือก้าวร้าวผู้อื่น ต้องบำเพ็ญสมาธิจิตมั่นไม่หวั่นไหว จากการเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่วางไว้อย่างรัดกุมนี้ จึงปรากฏว่าการเผยแผ่เป็นไปอย่างได้ผล เป็นที่เลื่อมใสต่อผู้ที่ได้พบเห็น สามารถชักจูงให้ประชาชนเคารพเชื่อฟังคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าเจริญแนวตามพระพุทธร่องอย่างแท้จริง

ในสมัยหลังพุทธกาล การเผยแผ่พระพุทธศาสนาได้ทวีความสำคัญและเป็นสิ่งจำเป็นที่จะต้องปฏิบัติมากขึ้น ทั้งนี้ เพื่อสืบทอดพระศาสนาให้คงอยู่และเพื่อสั่งสอนให้ประชาชนได้เจริญรอยตามแนวทางของพระพุทธเจ้าให้กว้างขวางออกไป การเผยแผ่ครั้งยิ่งใหญ่ที่สุดในประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาเกิดขึ้นในสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช โดยมีการจัดตั้งขบวน “พระธรรมทูต” เพื่อส่งพระภิกษุออกไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาในดินแดนต่างๆ ทั้งในและนอกเขตชมพูทวีปครั้งแรกในโลก ซึ่งยังผลให้พระพุทธศาสนาได้เข้ามาตั้งมั่นประดิษฐานในดินแดนที่เป็นที่ตั้งของประเทศไทยในปัจจุบัน และในดินแดนอื่นๆ อีกหลายแห่ง บทบาทของพระธรรมทูตดังกล่าว ยังมีความสำคัญในฐานะเป็นต้นแบบของโครงการพระธรรมทูต อันเป็นโครงการพัฒนาชุมชนชนบทของไทยที่ดำเนินการโดยพระภิกษุสงฆ์ในปัจจุบันนี้อีกด้วย^{๓๓๘}

๒.๓) บทบาททางการสงเคราะห์ ในประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาได้ปรากฏเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับการสงเคราะห์และการพัฒนาชุมชน ทั้งในรูปของนิทาน คำสอน และบันทึกเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นจริงๆ มากมาย เรื่องต่างๆ เหล่านี้ได้แสดงให้เห็นว่า พระพุทธศาสนาสนับสนุนการเข้าไปมีบทบาทในสังคมของพระภิกษุสงฆ์ และยกย่องการกระทำที่เป็นไปเพื่อประโยชน์สุขต่อสาธารณชน กล่าวคือ ในนิทานธรรมบท เรื่องที่กล่าวถึงต้นกำเนิดของพระอินทร์หรือท้าวผกวนได้มี

^{๓๓๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓.

^{๓๓๘} อาริยา ลัมสุวัฒน์, วัฒนธรรมกับการพัฒนาสังคม, (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๘),

ข้อความที่แสดงว่าการปรับปรุงท้องถิ่นให้เจริญก้าวหน้าหรือที่เรียกกันในสมัยนี้ว่าการพัฒนาชุมชน และสังคมนั้นเป็นงานที่ได้กระทำมาตั้งแต่ในอดีต โดยพระอินทร์หรือที่เชื่อกันในคติทางพระพุทธศาสนาว่าเป็นพระโพธิสัตว์ชาติหนึ่งของพระพุทธเจ้า ในสมัยที่เกิดเป็นมนุษย์ชื่อ มัชฌมานพ ได้นำผู้คนที่การพัฒนาท้องถิ่นด้วยการทำความสะอาดสถานที่ต่างๆ สร้างถนนหนทาง ศาลาที่พักคนเดินทาง ขุดบ่อน้ำกินน้ำใช้ สร้างสะพานและสิ่งอันเป็นสาธารณประโยชน์อื่นๆ เป็นจำนวนมาก ซึ่งบุญกุศลที่เกิดจากการทำงานดังกล่าว ได้ส่งผลให้ มัชฌมานพและคนอื่นๆ ได้ขึ้นไปสวดยสุขบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์เป็นการตอบแทน

บทบาทในการพัฒนาชุมชนและสังคมของพระสงฆ์เริ่มเด่นชัดขึ้นอีกครั้งในช่วงสามทศวรรษที่ผ่านมา ทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการคือ พระสงฆ์ส่วนหนึ่งเข้าไปพัฒนาโดยการร้องขอจากรัฐบาลหรือร่วมมือกับรัฐบาลในขณะที่บางส่วนต้องการทำงานอย่างอิสระ มีกลยุทธ์ในการพัฒนาเป็นของตนเอง^{๓๙} การที่พระสงฆ์ได้เข้าไปมีส่วนร่วมในการพัฒนากับทางราชการทั้งทางด้าน การอบรมศีลธรรม การแนะนำอาชีพ การศึกษา การอนามัย ตลอดจนถึงการก่อสร้างถาวรวัตถุ จึงทำให้พระสงฆ์เข้ามามีบทบาทในการพัฒนาชุมชนมาจนถึงปัจจุบัน

อย่างไรก็ตาม บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชนและสังคมนั้น เป็นบทบาทที่ยังถกเถียงกัน มีทั้งเห็นด้วยและไม่เห็นด้วยแตกต่างกันออกไป ดังนี้

ปวีย อึ้งภากรณ์ มองบทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชนและสังคมไว้ว่า จำเป็นอย่างยิ่งที่พระสงฆ์จะต้องออกไปพัฒนาโดยเฉพาะทางด้านศีลธรรม เพราะถ้าสังคมขาดศีลธรรมแล้ว การพัฒนาประเทศไทยไม่ว่าจะพัฒนาไปในทำนองใดย่อมจะบกพร่องไม่สมบูรณ์และยังจะพัฒนาไปไม่เป้าหมายที่ผิด โดยอาจจะเน้นการพัฒนาทางด้านวัตถุมากกว่าความเจริญในทางปัญญา^{๔๐}

ข้อนี้สอดคล้องกับแนวคิดของพุทธทาสภิกขุ ซึ่งไม่เห็นด้วยกับบทบาทในการพัฒนาด้านวัตถุของพระสงฆ์ โดยให้เหตุผลว่าพระสงฆ์ไม่ควรให้ความร่วมมือเกี่ยวกับงานสังคมสงเคราะห์การพัฒนาอะไรของประชาชนโดยตรง แต่ควรเข้าไปมีบทบาทให้ประชาชนมีความเจริญก้าวหน้าปลอดภัยทางวิญญาณ พระสงฆ์จะต้องทำหน้าที่ประทับระครองจิตวิญญาณไม่ให้เกิดความทุกข์ ความร้อน ความโง่ และความหลงใหลในการประกอบารงานของตน^{๔๑}

สุลักษณ์ ศิวรักษ์ มองบทบาทของพระสงฆ์ในทางตรงกันข้าม คือ มองว่าศาสนาควรมีหน้าที่ ๒ ประการคือ ผลิตไว้ซึ่งสังคมอันดีงามและจะต้องเป็นผู้นำในการเรียกร้องและแสวงหาสังคมที่ดีกว่าในด้านพระสงฆ์จะต้องเข้าไปรับรู้กับสภาพความเป็นจริงของสังคมเพื่อจะได้เข้าไปแก้ปัญหาและพัฒนา เพราะถ้าพระสงฆ์ไม่สนใจหรือมุ่งโลกุตระธรรมอย่างเดียวแล้ว ก็เท่ากับว่าพระสงฆ์ขาดเมตตาธรรม กรุณาธรรม และไม่เอื้ออาทรต่อเพื่อนร่วมทุกข์ ยิ่งพระสงฆ์ละทิ้งปัญหาของสังคมออกไปเท่าใด สังคมก็จะไม่มองเห็นความสำคัญของศาสนาและพระสงฆ์เท่านั้น ประการสำคัญที่สุดควรจะมีการ

^{๓๙} สมบูรณ์ สุขสำราญ, การพัฒนาชนบทแนวพุทธศาสนา, หน้า ๓๓.

^{๔๐} ปวีย อึ้งภากรณ์, สังคมวิทยาชาวบ้าน, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๑๔), หน้า๔๖.

^{๔๑} สุภาพรณ ณ บางช้าง, มนุษย์กับวัฒนธรรม, (กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๒๖) หน้า ๘๖.

อบรมพระสงฆ์ให้มีความรู้เข้าใจในสภาพสังคม เน้นหนักในทางความเป็นผู้นำและมีความรู้ในการพัฒนาสังคม^{๔๒}

ประเวศ วะสี มีแนวคิดไปในทำนองเดียวกัน คือ ปัจจุบันพระสงฆ์ได้เปลี่ยนบทบาทจากพุทธเจตนาเดิมคือ สงเคราะห์ชาวโลกกลับกลายมาเป็นไม่เข้าใจและไม่สนใจความเป็นอยู่ของประชาชน ไม่เข้าใจเรื่องของคนจน จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่ทางสถาบันสงฆ์ควรกระตุ้นให้พระสงฆ์ได้เข้าไปมีบทบาทในสังคมไทย โดยเฉพาะสังคมชนบทให้มากขึ้น^{๔๓}

พระราชวรมนี (ประยุทธ์ ปยุตโต) มีความเห็นเป็นกลางคือ ได้มองบทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชนออกเป็น ๒ ทาง คือ^{๔๔}

๑) บทบาทหลักหรือบทบาทโดยตรงของพระสงฆ์ คือ การเป็นผู้นำชุมชนในทางจิตใจเสริมศีลธรรมสติปัญญาที่ถูกต้องแก่ชุมชน เป็นบทบาทที่สำคัญยิ่ง เป็นรากฐานความเจริญความสุขของสังคม

๒) บทบาทรอง ในบางกรณีอาจมีบทบาทอื่นที่พระสงฆ์อาจจำเป็นและควรเข้าไปเกี่ยวข้องในฐานะที่พระสงฆ์เป็นผู้รับแรงศรัทธาจากชาวบ้าน อาจแนะนำประชาชนในท้องถิ่นให้เห็นลู่ทางในการพัฒนาด้านวัตถุที่เหมาะสม อาจเป็นผู้ประสานการรวมตัวของชาวบ้านในการพัฒนา และอาจใช้วัดเป็นสถานที่รวมกลุ่ม เป็นต้น

อำนาจ บัวศิริ ได้รวบรวม ข้อคิดเห็นเกี่ยวกับบทบาทพระสงฆ์ที่มีต่อสังคม ไว้ ดังนี้^{๔๕}

๑) พระมหาประยุทธ์ ปยุตโต กล่าวว่า วัดเป็นศูนย์กลางของสังคม เป็นศูนย์กลางที่รวมจิตใจของประชาชน ส่วนพระภิกษุที่เป็นตัวแทนของวัด เป็นผู้นำทางจิตใจของประชาชน เป็นศูนย์กลางรวมแห่งความเชื่อถือ การร่วมมือกัน เป็นที่ประกอบพิธีกรรมหรือให้บริการด้านนี้ แต่สิ่งที่สำคัญที่สุด คือความรู้สึกรักของประชาชนต่อพระภิกษุสงฆ์ว่าเป็นผู้ที่มีสติปัญญารอบรู้วิชาการต่างๆ ทุกอย่างเหนือกว่าประชาชนทั่วไป สามารถเป็นที่ปรึกษาแนะนำชาวบ้านเป็นเครื่องรักษาความเคารพนับถือได้ยั่งยืนมั่นคงยิ่ง

๒) ไพรัตน์ เดชะรินทร์ กล่าวว่า สถาบันศาสนาสำหรับชนบทไทยนับได้ว่าเป็นที่ให้บริการที่มีความสมบูรณ์อยู่มาก โดยเฉพาะในสมัยก่อนวัดนอกจากทำหน้าที่ทางศาสนาแล้วยังทำหน้าที่เป็นโรงเรียนของชุมชน พระท่านเป็นครูสอนอย่างดี เอาใจใส่เป็นพิเศษยิ่งกว่าครูอาชีพในปัจจุบัน ทั้งนี้เพราะท่านเป็นคนในหมู่บ้านเกิดและโตขึ้นมาในสิ่งแวดล้อมเดียวกับนักเรียน เข้าใจปัญหาของชุมชน มีความผูกพันกับชุมชนอย่างลึกซึ้งจนแยกไม่ออก ในบางแห่งจะเห็นว่าพระสงฆ์ท่านยังทำหน้าที่เป็นนายแพทย์ หรือจิตแพทย์อย่างดีที่สามารถรักษาโรคภัยไข้เจ็บของชาวบ้านให้หายได้ เชื่อว่าโรคนั้นจะหายหากหลวงพ่อบ้านได้ใช้เวทมนต์หรือพรมน้ำมนต์ ซึ่งเป็นวิธีการรักษาด้านจิต

^{๔๒} สุลักษณ์ ศิวลักษณ์, ศาสนากับการพัฒนา, (กรุงเทพมหานคร : คณะกรรมการศาสนาเพื่อการพัฒนา, ๒๕๓๔), หน้า ๑๗.

^{๔๓} ประเวศ วะสี, บทบาทวัดและพระสงฆ์ไทยในอนาคต, (กรุงเทพมหานคร : กรมการศาสนา, ๒๕๒๕), หน้า ๕๗-๕๘.

^{๔๔} พระราชวรมนี (ประยุทธ์ ปยุตโต), การพัฒนาชนบทของพระสงฆ์ไทย, หน้า ๖๖.

^{๔๕} อำนาจ บัวศิริ, พระกับการพัฒนาชนบท, (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๘), หน้า ๑๖๓.

๓) อานนท์ อาภาภิรมย์ กล่าวว่า พระซึ่งเป็นตัวแทนของวัดมีบทบาทเป็นผู้นำทางจิตใจของชาวบ้านในท้องถิ่น จึงเป็นหลักแห่งความยึดเหนี่ยวและมีส่วนร่วมอย่างสำคัญในการพัฒนาท้องถิ่นชนบท เช่น การสร้างโรงเรียน ศาลาประชาคม หรือการสร้างบ่อน้ำสาธารณะ

๔) พระราชันมณี กล่าวว่า การพัฒนาคือการทำให้เจริญขึ้น และทางพระพุทธศาสนา สอนให้พัฒนาจิตใจ ซึ่งเป็นหน้าที่ของพระสงฆ์ต้องไปพัฒนาจิตใจของประชาชน ให้ตื่นตัว ให้ก้าวหน้าทางธรรม เร่งให้เข้าศึกษาธรรม เร่งให้เข้าปฏิบัติธรรม เป็นการส่งเสริมความดีงาม การพัฒนาจิตใจนั้น ต้องส่งเสริมให้มีการปฏิบัติประพฤติดุคธรรมในชีวิตประจำวัน เพื่อให้เกิดความสงบด้วยอำนาจธรรมอย่างแท้จริง เพราะถ้าคนเราเข้าถึงการปฏิบัติธรรมแล้วจะรู้คุณค่าของชีวิต รู้ว่าเกิดมาเพื่ออะไร อยู่เพื่ออะไร สิ่งดีงามอันควรทำนั้นคืออะไร พระสงฆ์ต้องช่วยให้คนฉลาด ให้คนก้าวหน้า ให้ใช้ปัญญาพิจารณาตัวเองให้มากขึ้น ให้อุบาสกอุบาสิกา มีศีลบริสุทธิ์ ไม่ถือมงคลตื่นข่าว เชื่อกรรม เมื่อประพฤติดุคธรรม ธรรมก็รักษาเราคุ้มครองเราให้พ้นภัย

๕) นายแพทย์ประเวศ วะสี ได้เสนอความเห็น ว่า พระสงฆ์นั้นช่วยเหลือสงเคราะห์ชาวบ้านในเรื่องต่างๆ มาแต่ไหนแต่ไร รวมทั้งเรื่องเจ็บไข้ได้ป่วย วัดเคยเป็นศูนย์กลางของชุมชน เป็นโรงเรียน เป็นโรงพยาบาล เป็นศูนย์กลางของศิลปวัฒนธรรม ขณะนี้ทั่วโลกกำลังพูดถึงการสาธารณสุขเบื้องต้นหรือการสาธารณสุขมูลฐานว่าเป็นของดีและเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับสังคมทุกสังคม การสาธารณสุขมูลฐานย้าที่การพัฒนา การช่วยเหลือตัวเองของบุคคล ครอบครัว และชุมชน บ้านกับวัดต้องพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันอยู่แล้วตามวัฒนธรรมไทย พระภิกษุและวัดจึงเป็นชุมกำลังและองค์กรที่จะช่วยพัฒนาประเทศตามแบบไทยๆ และแบบยืนบนขาของตนเองได้

สรุปได้ว่า ชีวิตของพระสงฆ์เกี่ยวเนื่องและผูกพันอยู่กับสังคมโดยพื้นฐานและมีหน้าที่สำคัญ ๒ ประการ อันได้แก่ ประการแรก หน้าที่ต่อตนเอง คือ ต้องศึกษาพระธรรมให้รู้เข้าใจคำสอน และปฏิบัติเพื่อถึงความบริสุทธิ์ ประการที่สอง หน้าที่สำหรับผู้อื่น คือ พระภิกษุสงฆ์พึงจะทำประโยชน์แก่สังคม เช่น การให้การศึกษา การเผยแผ่ เป็นต้น อย่างไรก็ตามหน้าที่และความผูกพันของพระสงฆ์ที่มีต่อสังคมนั้นก็เกิดมาจากการที่พระสงฆ์ต้องดำรงอัตภาพโดยอาศัยคฤหัสถ์ ดังนั้น พระสงฆ์จึงให้ธรรมะเป็นการตอบแทน จึงกล่าวได้ว่า เป็นความสัมพันธ์ที่อาศัยเกื้อกูลกัน

๒.๒.๓ บทบาทของพระสงฆ์ที่มีต่อสังคมในปัจจุบัน

จากอดีตจะเห็นว่า วัดและพระสงฆ์ได้แสดงบทบาทที่สำคัญต่อการดำรงอยู่ของชุมชน เนื่องจากชาวบ้านมองพระสงฆ์ว่า เป็นผู้ประพฤติดุคธรรม มีความบริสุทธิ์ เป็นผู้เสียสละบำเพ็ญ ตนเพื่อประโยชน์ของประชาชนโดยบริสุทธิ์ใจ ที่สำคัญที่สุดคือความรู้สึกว่าพระสงฆ์เป็นผู้มีสติปัญญา รอบรู้ในด้านวิชาการต่างๆ เหนือชาวบ้าน และสามารถให้คำแนะนำปรึกษาแก่ชาวบ้านได้เป็นอย่างดี จึงทำให้มีความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดและมั่นคงเสมอมา กลายเป็นผู้นำทางด้านชีวิตและจิตใจ และวัดเป็นผู้กลางชุมชน แต่ต่อมาเมื่อโครงสร้างทางสังคมมีความสลับซับซ้อนขึ้น อำนาจของรัฐมีเพิ่มขึ้นมากขึ้นพร้อมกับอำนาจและบทบาทของพระสงฆ์ลดลง คงเหลือเป็นเพียงผู้ประกอบพิธีการทางศาสนาเท่านั้น มีสถาบันทางสังคมแบบใหม่เข้ามารับบทบาทเดิมของวัดและพระภิกษุสงฆ์ไป เช่น โรงเรียน โรงพยาบาล เป็นต้น ทำให้ประชาชนเหินห่างจากพระภิกษุสงฆ์มากขึ้น ภาพพจน์ที่ดีของพระภิกษุสงฆ์ในความรู้สึกของประชาชนก็ลดต่ำลง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสังคมเมือง อย่างไรก็ตามปัญหานี้ได้ส่งผลให้เกิดความตื่นตัวในหมู่พระภิกษุสงฆ์ที่จะพยายามฟื้นฟูบทบาทและสถานภาพของตนในสังคมต่อ

ชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชน และการที่จะสามารถดำรงสถานภาพของตนดังเช่นอดีตนั้น สิ่งที่สำคัญคือ จะต้องเข้าไปมีบทบาทที่สามารถอำนวยประโยชน์แก่สังคมทั้งในทางโลกียธรรมและโลกุตระธรรม คือ ต้องรับผิดชอบเกี่ยวกับปัญหาบ้านเมือง เอื้ออาทรต่อความทุกข์ยากของประชาชน โดยการพัฒนาจิตสำนึกของผู้คนในสังคมให้ดีขึ้น จากการใช้พุทธธรรมเป็นแนวทาง นอกจากนั้นการที่วัดและพระสงฆ์มีบทบาทสำคัญในการเป็นสถานที่และเป็นผู้ถ่ายทอดหลักธรรมคำสอนให้แก่ประชาชนได้นำไปปฏิบัติ แต่การที่จะประสบผลสำเร็จเพียงไรนั้น ขึ้นอยู่กับประสิทธิภาพในการถ่ายทอดและศรัทธาที่ประชาชนมีต่อวัดและพระสงฆ์ ซึ่งมีนักวิชาการและนักการศาสนาได้กล่าวถึงบทบาทของวัดและพระสงฆ์ในปัจจุบันไว้มากมาย ดังนี้

พระราชวรมุนี (ประยูร ปยุตโต) ได้กล่าวถึง บทบาทและความสำคัญของวัดและพระสงฆ์กับสังคม ไว้ดังนี้^{๔๖}

๑) เป็นสถานที่ศึกษาสำหรับชาวบ้านส่งกุลบุตรมารับใช้พระ รับการอบรมทางศีลธรรมและเล่าเรียนวิชาต่างๆ ตามที่มีสอนในสมัยนั้น รวมทั้งเป็นศูนย์รวมของเยาวชน

๒) เป็นสถานสงเคราะห์บุตรหลานของชาวบ้านที่ยากจนได้มาอาศัยเลี้ยงชีวิตอยู่และศึกษาเล่าเรียนด้วย ตลอดถึงผู้ใหญ่ที่ขัดสนมาอาศัยวัด

๓) เป็นสถานพยาบาลที่แจกจ่ายพวกรักษาผู้เจ็บป่วย

๔) เป็นที่พักคนเดินทาง

๕) เป็นสโมสรที่ชาวบ้านมาพบปะสังสรรค์ หย่อนใจ หาความรู้เพิ่มเติม

๖) เป็นสถานบันเทิงที่จัดงานเทศกาลและมหรสพต่างๆ สำหรับชาวบ้าน

๗) เป็นที่ไกล่เกลี่ยข้อพิพาท เป็นที่ปรึกษาแก้ปัญหาชีวิตและความทุกข์ต่างๆ

๘) เป็นศูนย์กลางศิลปวัฒนธรรมที่รวบรวมศิลปกรรมของชาติ เสมือนพิพิธภัณฑ์

๙) เป็นคลังวัสดุสำหรับเก็บของไว้ ซึ่งชาวบ้าน จะได้ขอยืมไปใช้เมื่อคนมีงานต่างๆ

๑๐) เป็นศูนย์กลางการปกครอง ที่กำนันหรือผู้ใหญ่บ้านจะเรียกลูกบ้านมาประชุมกันบอกแจ้งกิจกรรมต่างๆ

๑๑) เป็นที่ประกอบพิธีกรรมหรือให้บริการด้านพิธีกรรม อันเป็นเรื่องผูกพันกับชีวิตของทุกคนในระยะต่างๆ

คุณ โทชน์ ได้กล่าวถึง บทบาทของวัดในพระพุทธศาสนาที่มีต่อสังคมไทย พอสรุปได้ดังนี้^{๔๗}

๑) เป็นสถานที่ศึกษาสำหรับประชาชน

๒) เป็นสถานสงเคราะห์

๓) เป็นสถานที่สัปปายะ คือเป็นที่สบายกายสบายใจ

๔) เป็นสถานที่ดุจพิพิธภัณฑ์สถาน

๕) เป็นสถานที่ประเพณีพิธีกรรมทางศาสนา

^{๔๖} พระราชวรมุนี (ประยูร ปยุตโต), สถาบันสงฆ์กับสังคมไทย, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๒๗), หน้า ๒๐๕-๒๐๖.

^{๔๗} คุณ โทชน์, พุทธศาสนากับชีวิต, (กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๗), หน้า ๒๗.

๖) เป็นสถานที่จัดงานเทศกาลและแสดงมหรสพต่างๆ
 ๗) เป็นศูนย์กลางการบริการหรืองานปกครอง เช่น การเรียกประชุมเพื่อแจ้งกิจการหรือข่าวสาร

- ๘) เป็นสถานสวัสดิการ สงเคราะห์แก่คนยากจนและคนที่ไร้ที่พึ่งพิง
- ๙) เป็นศูนย์กลางศิลปวัฒนธรรม
- ๑๐) เป็นสถานที่แสดงความสามัคคี
- ๑๑) เป็นคลังพัสดุสำหรับเก็บของเครื่องใช้ส่วนรวม
- ๑๒) เป็นที่ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทและเป็นที่ให้คำปรึกษาแก่ชาวบ้าน
- ๑๓) เป็น฼าปนสถาน
- ๑๔) เป็นสถานดำเนินกิจการทางการเมือง
- ๑๕) เป็นตลาดนัดและตลาดโต้รุ่ง

ชาเลื่อง วุฒิจันทร์ กล่าวว่า บทบาทพระสงฆ์ต่อสังคมไทย มีดังนี้^{๔๘}

๑) การให้ความสะดวกในการบำเพ็ญกุศลแก่ประชาชนตามประเพณี เกี่ยวกับชีวิต เช่น ในพิธีทำบุญเกี่ยวกับการเกิด การแต่งงาน การทำบุญอายุ เป็นต้น

๒) การให้ที่พักอาศัยแก่นักเรียน นิสิต นักศึกษาต่างท้องถิ่นที่มาศึกษาเล่าเรียนอยู่ในเมือง การให้ที่พักอาศัยแก่บุคคลที่มารักษาโรค เช่น อุบาสก อุบาสิกา หรือคนชรา ทุพพลภาพ การให้ที่ดินหรือให้เช่าที่ดินในราคาถูกแก่ประชาชนที่ขาดทุนปลูกบ้านพักอาศัย

๓) การดูแลสุขภาพจิต การประพรมน้ำพระพุทธรูป การให้ฤกษ์ยาม แม้บางกิจการหรือที่พระภิกษุบางรูป ดำเนินการอยู่จะเป็นที่ติเตียน แต่ก็มีคนจำนวนไม่น้อยที่เลื่อมใส ศรัทธา

๔) การให้ทางราชการหรือส่วนรวมใช้สถานที่ของวัด เช่น ศาลาการเปรียญ ลานวัด บริเวณวัด ประชุมราษฎร เป็นหน่วยเลือกตั้ง ทำกิจการบริการหรือสงเคราะห์ประชาชนด้านต่างๆ จัดงานรื่นเริง จัดงานหารายได้เพื่อสาธารณกุศล ตลอดจนการใช้ที่ดินของวัดสร้างสาธารณสถานต่างๆ เช่น โรงเรียน สถานพยาบาล ห้องสมุด หรือที่อ่านหนังสือพิมพ์ประจำหมู่บ้าน เป็นต้น

๕) การช่วยรักษาโรคภัยไข้เจ็บ การให้คำปรึกษาในหน้าที่การงาน การเป็นผู้นำในการก่อสร้างสิ่งสาธารณประโยชน์ในท้องถิ่น

๖) การให้ที่พักพิงแก่ประชาชนผู้ประสบสาธารณภัยและภัยธรรมชาติ การรวบรวมสิ่งของ ตลอดจนเงินทองจากผู้บริจาคไปให้แก่ผู้ประสบภัยต่างถิ่น

สมบุรณ์ สุขสำราญ ได้กล่าวถึง บทบาทของพระสงฆ์ต่อสังคมไทยเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง ว่า สังคมไทยในช่วง ๓ ทศวรรษที่ผ่านมา เกิดการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง ทำให้พระสงฆ์ถูกชักนำเข้าสู่กระบวนการการทำงานทางการเมือง ทั้งที่ทำงานโดยอิสระและร่วมกับรัฐบาลพอสมควรได้ ดังนี้^{๔๙}

^{๔๘} ชาเลื่อง วุฒิจันทร์, การพระศาสนาเพื่อความมั่นคงของชาติ, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๒๖), หน้า ๓๙-๔๐.

^{๔๙} สมบุรณ์ สุขสำราญ, การพัฒนาชนบทแนวพุทธศาสนา, หน้า ๕๑-๕๒.

๑) ความเป็นผู้มีพื้นฐานทางจิตใจที่รักการทำงานเพื่อประโยชน์ของส่วนรวม และชอบเสียสละ ดังนี้ เมื่อพระสงฆ์ได้ออกธุดงค์ไปในพื้นที่ต่างๆ หรือเมื่อได้ไปอบรมประชาชนตามนโยบายพระธรรมทูตในหมู่บ้านต่างๆ ได้พบเห็นถึงปัญหาความทุกข์ยากต่างๆ ของประชาชนจึงปลูกเร้าพื้นฐานทางจิตใจและพยายามผลักดันให้เกิดการพัฒนาชนบทเพื่อประโยชน์สุขของชุมชน

๒) จากประสบการณ์ของพระสงฆ์นักพัฒนาที่ได้พบเห็นชุมชนอื่นดีกว่า ประชาชนได้รับการพัฒนาจนมีสภาพการดำรงชีวิตที่สุขสบายมากกว่า เมื่อนำมาเปรียบเทียบกับสภาพปัญหาและความทุกข์ยากของคนภายในชุมชนจึงต้องการเข้ามามีบทบาทในการพัฒนาชุมชนของตนให้ทัดเทียมกับชุมชนที่พัฒนาแล้ว

๓) เนื่องจากพระสงฆ์นักพัฒนาส่วนใหญ่เป็นผู้ที่มีพื้นเพเป็นคนในหมู่บ้านหรือชุมชนนั้น เป็นผู้ที่เกิดและโตอยู่ในชุมชนนั้น จึงมีความรู้และเห็นสภาพปัญหา ความยากจนของประชาชนในชุมชนมาโดยตลอด การใช้ชีวิตอยู่ในเพศบรรพชิต ถึงแม้จะสามารถตัดขาดจากเรื่องทางโลกได้ในระดับหนึ่ง แต่ไม่มีทางที่จะตัดขาดได้โดยสิ้นเชิง จึงต้องเข้ามาพัฒนาชุมชน ซึ่งมองในอีกมุมมองหนึ่งก็คือ การช่วยเหลือพ่อแม่ ญาติพี่น้องของตนในทางอ้อม นั่นเอง

๔) การเล็งเห็นความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับชุมชน ถ้าหากชุมชนขาดแคลน มีความทุกข์ยาก หรือด้อยพัฒนาแล้ว วัดจะดำรงอย่างสวยงามหรือเจริญอยู่ได้อย่างไร เมื่อชาวบ้านไม่มีกิน พระสงฆ์จะมีฉันอย่างสมบูรณ์ได้อย่างไร ดังนั้น วัดหรือพระสงฆ์กับชาวบ้านจึงต้องพัฒนาไปควบคู่กัน บ้านพึ่งวัด และวัดพึ่งบ้าน เป็นสภาพการณ์ที่เกิดขึ้นมาโดยตลอดทุกยุคทุกสมัย เพราะฉะนั้น เมื่อพบเห็นหมู่บ้านไม่เจริญ ประชาชนทุกข์ยากมีความลำบาก พระสงฆ์และชาวบ้านจึงต้องรับผิดชอบร่วมกันในการแก้ปัญหาต่างๆ ของชุมชน

๕) เนื่องจากพุทธศาสนามีหลักธรรมคำสอนที่เหมาะสมจะนำมาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาสังคมได้ อีกทั้งพระสงฆ์คือผู้ที่ชาวบ้านในชนบทให้ความเคารพนับถือมาก มีศักยภาพในการชักจูงชาวบ้านให้เข้าร่วมทำกิจกรรมใดๆ ได้ง่าย ดังนั้น พระสงฆ์จึงมีบทบาทในการช่วยแบ่งเบาภาระของชาวชนบทได้ดี อีกทั้งยังเป็นการช่วยเสริมสร้างภาพพจน์ที่ดีของพระสงฆ์ต่อชุมชนด้วย

ชวนะ ภวากานันท์ ได้กล่าวถึง บทบาทอันพึงประสงค์ของพระสงฆ์กับสังคมไทย ในปัจจุบัน ว่า บทบาทของพระสงฆ์ที่สำคัญควรจะต้องมี คือ^{๕๐}

- ๑) สอนธรรม อบรมศีลธรรมแก่ประชาชน
- ๒) กระทำตนเป็นแบบอย่างแห่งความดี
- ๓) ช่วยชาติประหยัดเศรษฐกิจตามพระวินัย
- ๔) ช่วยในด้านการศึกษาของชาติ
- ๕) สงเคราะห์จิตใจแก่ประชาชน
- ๖) เป็นผู้นำในการพัฒนาสังคม

^{๕๐}ชวนะ ภวากานันท์, “บทบาทอันพึงประสงค์ของพระสงฆ์กับสังคมไทยปัจจุบัน”, *ครุศาสตร์ปริทัศน์*, เล่มที่ ๙๖ (ตุลาคม ๒๕๒๗) : ๕๑.

เสฐียรพงษ์ วรรณปก ได้กล่าวถึง บทบาทของพระสงฆ์ ว่า ภารกิจที่สำคัญยิ่งของพระสงฆ์ คือ การอบรมสั่งสอนชาวบ้านในทางที่ถูกที่ควร ชาวบ้านได้ให้การอุปการะปัจจัย ๔ แก่พระสงฆ์ ให้มีกำลังศึกษาปฏิบัติธรรมตามแนวทางของพระพุทธศาสนา พระสงฆ์ก็ควรอนุเคราะห์ชาวบ้านเป็นการตอบแทน^{๕๑}

อนันต์ วิริยพิณิจ ได้กล่าวถึง บทบาทของพระสงฆ์ในสังคมไทย ว่า งานที่กระทำโดยตรง คือ การสงเคราะห์ทางจิตใจ ส่วนการสงเคราะห์ทางวัตถุจะกระทำโดยอ้อมด้วยการแนะนำชักจูงผู้อื่นให้กระทำหรือนำสิ่งของหรือบริการที่ได้รับจากผู้อื่นมาเฉลี่ยหรือแบ่งปันให้เป็นประโยชน์กว้างขวางออกไปโดยการสงเคราะห์^{๕๒}

จากที่กล่าวมา สรุปได้ว่า บทบาทพระสงฆ์ในปัจจุบันก็ยังคงรักษาสถานภาพจากอดีต คือ เป็นผู้นำทางจิตวิญญาณ เป็นต้นแบบแห่งความดี เป็นผู้เผยแผ่พระพุทธศาสนา เป็นผู้สั่งสอนอบรมประชาชน ซึ่งทั้งหมดนี้ล้วนเป็นการให้การอนุเคราะห์กับสัตว์โลกตามที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสไว้ แต่อย่างไรก็ดีในปัจจุบันนี้ บทบาทของพระสงฆ์ในการให้การสงเคราะห์ประชาชนแสดงออกมาในสองรูปแบบคือ การให้การสงเคราะห์ด้วยหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนา ให้ประชาชนนำไปปฏิบัติเพื่อความสุขในชีวิต นี่เป็นการสงเคราะห์ด้านจิตใจ ส่วนอีกประการหนึ่งคือ การสงเคราะห์ด้วยปัจจัยสี่ คือ การสงเคราะห์ด้วยอาหาร ที่อยู่อาศัย เครื่องนุ่งห่ม ยารักษาโรค นี้เรียกว่า การสงเคราะห์ด้านวัตถุ

๒.๒.๔ บทบาทพระสงฆ์ในงานสังคมสงเคราะห์

บทบาทของพระสงฆ์ขึ้นอยู่กับความจำเป็นของชุมชนเป็นหลัก โดยหลักการแล้วพระสงฆ์ยังต้องมีข้อผูกพันอยู่กับสังคม ดังพระพุทธพจน์ว่า

“ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงจาริกไปเพื่อประโยชน์และความสุขของชนเป็นจำนวนมาก เพื่ออนุเคราะห์โลก เพื่อประโยชน์เกื้อกูล และความสุขแก่ทวยเทพ และมนุษย์ทั้งหลาย”^{๕๓}

สิงคาลกสูตร มีใจความตอนหนึ่งกล่าวถึง บทบาทหน้าที่ของพระสงฆ์ต่อการสงเคราะห์ประชาชน ไว้ดังนี้คือ พระสงฆ์สอนประชาชน ให้เว้นจากการกระทำความชั่ว แนะนำให้ทำความดี อนุเคราะห์ด้วยน้ำใจอันงาม สอนในสิ่งที่ยังไม่ได้สดับเล่าเรียนให้ได้สดับเล่าเรียน ชี้แจงให้เข้าใจในสิ่งที่ได้เล่าเรียน และบอกทางสวรรค์^{๕๔}

ยังมีนักวิชาการและนักสังคมสงเคราะห์ ได้กล่าวถึง บทบาทพระสงฆ์ในงานสังคมสงเคราะห์ ไว้มากมาย ดังนี้

พุทธทาสภิกขุ กล่าวถึง บทบาทของพระสงฆ์ด้านงานสังคมสงเคราะห์ ว่า พระสงฆ์ ควรสงเคราะห์ในสิ่งต่อไปนี้

- ๑) ควรสงเคราะห์ฝ่ายจิตใจให้มีสติปัญญา รู้จักแก้ปัญหาด้วยตนเอง

^{๕๑}เสฐียรพงษ์ วรรณปก, ศาสนาเปรียบเทียบ, (กรุงเทพมหานคร : บรรณาคาร, ๒๕๒๙) , หน้า ๗๑.

^{๕๒}อนันต์ วิริยพิณิจ, บทบาทของพระสงฆ์กับการพัฒนาชุมชน, (กรุงเทพมหานคร : สถาบันไทยศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๒๕), หน้า ๔๖.

^{๕๓}วิ.ม. (ไทย) ๔/๓๒/๔๑.

^{๕๔}ที.ปา (ไทย) ๑๑/๒๐๔/๒๐๘.

- ๒) ควรสงเคราะห์ทางด้านศีลธรรม
- ๓) ควรสอนให้มีความสว่างไสวทางวิญญาณ
- ๔) ควรสงเคราะห์กินดีอยู่ดีพอดี
- ๕) ควรสงเคราะห์ในการให้ธรรมมากกว่าให้วัตถุ
- ๖) ควรสงเคราะห์ให้เขามีความแข็งแรง^{๕๕}

พระราชวรมุนี (ประยุทธ์ ปยุตโต) กล่าวว่า พระสงฆ์ควรตระหนักมันอยู่เสมอในหน้าที่เดิมแท้ของตนตามพระธรรมวินัย และจากรากฐานนี้จึงเริ่มบทบาทใหม่หรือปรับปรุงบทบาทเก่าขึ้นในรูปใหม่ ให้เหมาะสมกับสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป แทนที่จะดังหรือหวงแหนหน่วงเหนี่ยวบทบาทเดิมไว้ และเท่าที่มองเห็นในปัจจุบัน พระสงฆ์ก็โน้มเอียงไปในทางที่จะกระทำเช่นนั้น ส่วนที่จะเริ่มบทบาทใหม่หรือปรับปรุงบทบาทเก่าขึ้นในรูปแบบใหม่อย่างไรบ้างนั้น ก็รวมอยู่ในหลักการเดิม ๓ อย่าง คือ การศึกษา การเผยแผ่ และการสงเคราะห์ แล้วตั้งตนอยู่ในคุณสมบัติ ๓ ประการ คือ ความบริสุทธิ์ ความเสียสละ และความมีความรู้มีสติปัญญา^{๕๖}

สุทธิพงษ์ ตันตยาพิศาลสุทธิ์ กล่าวว่า หน้าที่ทางสังคมสงเคราะห์ของพระสงฆ์ เกิดจากองค์ประกอบ ๓ ประการ คือ

- ๑) การดำเนินชีวิตของพระสงฆ์เริ่มต้องเกี่ยวข้องกับคฤหัสถ์ในเรื่องปัจจัย ๔
- ๒) สภาวะและเหตุการณ์ในสังคม เรียกร้องต้องการให้มีการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้น

๓) คุณธรรม เมตตาธรรม กรุณาธรรม ของพระสงฆ์ที่ต้องช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นทุกข์ ในขณะเดียวกันได้กล่าวถึง บทบาทของพระสงฆ์ทางสังคมสงเคราะห์ที่ทำได้ดีที่สุดคือ บทบาททางด้านการศึกษา การสาธารณสุข การพัฒนาจิตใจประชาชน การสงเคราะห์ทางจิต และการพัฒนาท้องถิ่น ดังนี้

๑) บทบาทด้านการศึกษา วัดให้สถานที่เป็นโรงเรียนและอาคารเรียน พระเป็นผู้สอนและอบรมเยาวชนให้รู้หนังสือ ให้เป็นผู้มีศีลธรรมและความรับผิดชอบต่อสังคม อนุเคราะห์การจัดตั้งโรงเรียนสอนเด็กก่อนวัยเรียน ชักชวนชาวบ้านให้สนับสนุน ด้วยทุนการศึกษาและอุปกรณ์การเรียน

๒) บทบาทด้านการสาธารณสุข พระสงฆ์ในอดีตและปัจจุบันให้การรักษายาบาล แก่ชาวบ้านในทุกระดับความเจ็บป่วย โรคบางโรคหายด้วยแรงศรัทธาที่ผู้ป่วยมีต่อพระ

๓) บทบาทด้านการพัฒนาจิตใจประชาชน พระสงฆ์ให้ธรรมทางแก่ประชาชน จิตใจ ที่พัฒนาแล้วจะไม่วุ่นวาย เข้าใจความหมายของ ธรรมย่อมคุ้มครองผู้ประพฤติธรรม นอกจากนี้ การสอนปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน ก็สามารถช่วยให้เกิดสุขสงบทางจิตใจได้มาก

๔) บทบาทด้านการสงเคราะห์ทางจิต ด้านนี้พระสงฆ์มีบทบาทและมีส่วนช่วยสุขภาพจิตของประชาชนได้มาก งานสังคมสงเคราะห์ที่พระสงฆ์จะทำได้โดยตรง คือ งานสงเคราะห์ ทางจิตใจได้มาก

^{๕๕} พุทธศาสนิกฯ, การสังคมสงเคราะห์ส่วนที่ยังขาดอยู่, หน้า ๕.

^{๕๖} พระราชวรมุนี (ประยุทธ์ ปยุตโต), สถาบันสงฆ์กับสังคมไทย, หน้า ๒๗๗.

๕) บทบาทด้านการพัฒนาท้องถิ่น ในชนบทพระสงฆ์มีบทบาทในฐานะผู้นำด้านการเสนอความคิดริเริ่ม และระดมความร่วมมือของชาวบ้านในการพัฒนาต่างๆ พระเป็นผู้นำชุมชน งานพัฒนาต่างๆ ต้องอาศัยวัดและพระสงฆ์ วัดเป็นของประชาชน เป็นที่ทำบุญบำเพ็ญกุศลตามประเพณีของชาวบ้าน พระภิกษุสามเณรในวัดมีหน้าที่ให้ความสะดวกแก่ประชาชนในการทำบุญบำเพ็ญกุศลทั้งที่บ้านและวัด^{๕๗}

ทินพันธ์ นาคะตะ กล่าวว่า สำหรับหน้าที่หลักของพระภิกษุสงฆ์ก็คือ การศึกษาประพฤติปฏิบัติธรรม ส่วนหน้าที่ที่มีต่อสังคมก็นับว่ามีอยู่หลายประการ กล่าวคือ นอกจากจะมีหน้าที่ดำเนินกิจกรรมบางอย่างของวัดแล้ว พระภิกษุสงฆ์ยังมีหน้าที่ในการอบรมสั่งสอนหลักธรรมให้แก่ประชาชน เพื่อนำไปประพฤติปฏิบัติตามและอยู่ในศีลธรรมอันงาม ยิ่งไปกว่านี้ พระภิกษุสงฆ์ยังมีหน้าที่เกี่ยวกับการประกอบพิธีกรรมทางศาสนาให้แก่ชาวบ้านอีกด้วย พระภิกษุสงฆ์ผู้มีความรู้สูงกว่าชาวบ้านเป็นผู้จัดการศึกษาและเป็นครู เด็กผู้ชายจะถูกส่งไปเป็นศิษย์วัด หรือสามเณร เพื่อเรียนการอ่าน การเขียน และเรียนวิชาเลขคณิตอย่างง่ายๆ รวมทั้งรับการอบรมทางศีลธรรม และหลักธรรมของศาสนา ทำให้เด็กผู้ชายส่วนมากอ่านออกเขียนได้ และมีความรู้ในด้านจริยธรรมของสังคม^{๕๘}

สนธิ ศรีสำแดง กล่าวว่า พระเป็นผู้นำทางด้านวัตถุและจิตใจ บทบาทของพระในอดีตนั้น นอกจากเตรียมตัวให้พร้อมเพื่อสอนคนอื่นแล้ว อาชีพของพระคือการศึกษานั้นเอง ที่เรียกว่าศึกษาอาชีพ หน้าที่ของพระผู้ให้การศึกษา มีดังนี้

- ๑) ต้องให้ความอนุเคราะห์แก่ผู้เรียน ทั้งทางด้านสติปัญญา จิตใจ และแนะแนว
- ๒) ต้องอนุเคราะห์ช่วยเหลือผู้เรียนที่ขาดแคลนปัจจัย ๔
- ๓) ต้องช่วยรักษาพยาบาลผู้เรียนที่ได้รับความเจ็บป่วย จนทุเลาและหายขาด
- ๔) สงเคราะห์ด้วยหน้าที่การงาน รับผิดชอบถึงขั้นฝากงาน หางานให้ทำ
- ๕) สงเคราะห์และปฏิบัติต่างผู้เรียนทุกคนด้วยความเมตตาเสมอ^{๕๙}

ข้าเลื่อง วุฒิจันทร์ กล่าวถึง การสังคมสงเคราะห์ของพระสงฆ์ ว่า วัดเป็นของชาวบ้าน การบำเพ็ญกุศลในโอกาสต่างๆ ทางวัดจะต้องอำนวยความสะดวก ช่วยเหลือ พร้อมให้คำแนะนำทั้งที่บ้านและที่วัด การทำบุญกุศล ตามประเพณีชีวิตและสังคมของหมู่บ้าน ได้แก่ การเก็บศพ ตั้งศพ บำเพ็ญกุศล ฌาปนกิจศพและที่เก็บกระดูก เจ้าอาวาสเป็นผู้นำของฝ่ายสงฆ์ จะให้ช่วยเหลือโดยเฉพาะกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน หรือผู้ที่อาวุโสในหมู่บ้านหรือตำบลที่เป็นผู้นำชาวบ้าน จะขอความร่วมมือเจ้าอาวาสจัดงานรื่นเริงของหมู่บ้านในสถานที่ของวัดดีกว่าที่อื่น เพราะจะมีคนมาทำบุญ ทำกิจกรรมประกอบความดี เว้นความขัดแย้งและอุปสรรคต่างๆ

นอกจากนี้ ยังได้แสดงทัศนะว่า พระสงฆ์ควรมีบทบาทด้านการสงเคราะห์ ดังนี้

^{๕๗} สุทธิพงษ์ ตันตยาพิศาลสุทธิ, **ประมวลธรรมในพระไตรปิฎก**, (พระนคร : โรงพิมพ์ ส. สมบูรณ์การพิมพ์, ๒๕๑๓), หน้า ๑๘.

^{๕๘} ทินพันธ์ นาคะตะ, **พระพุทธศาสนากับสังคมไทย**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๒๙), หน้า ๕.

^{๕๙} สนธิ ศรีสำแดง, **พระพุทธศาสนากับหลักการศึกษา**, (กรุงเทพมหานคร : นีลนารการพิมพ์, ๒๕๓๔), หน้า ๑๘๑.

๑) เมื่อวัดมีที่ดินเหลือ ควรจัดตั้งโรงเรียน หรือสถานการศึกษาระดับต่างๆ ให้เป็นส่วนหนึ่งของวัด ไม่ควรกั้นเขตตัดขาดจากบ้าน วัด โรงเรียน ควรให้มีความใกล้ชิดกับวัด อุบาสก อุบาสิกา ที่ศรัทธาวัด ควรทำบุญบำเพ็ญกุศล สมาทานศีล ฟังเทศน์ที่วัดเป็นประจำ และทำหน้าที่บำรุงวัดร่วมกับประชาชนในชุมชนอื่นๆ ด้วย

๒) พระสงฆ์ควรตั้งสุศาลา สถานิอนามัย หรือโรงพยาบาล ภายในวัด หรือ ในเขตวัด

๓) ควรสร้างที่อ่านหนังสือพิมพ์ ห้องสมุดประจำหมู่บ้าน พิพิธภัณฑ์ในวัด อาจเกิดจากความร่วมมือจากทางวัดเอง หรือจากประชาชน ชาวบ้าน แม้แต่ทางราชการ จัดสร้างขึ้นให้วัดดูแลได้ อาจให้ใช้สถานที่แล้วมีพระภิกษุ สามเณร เป็นผู้ดูแลรักษา ให้บริการแก่ประชาชน

๔) ควรตั้งสภาตำบล ใช้เป็นที่ประชุมราษฎรของหน่วยราชการ ในกิจการด้านการพัฒนาหมู่บ้าน ตำบล ท้องถิ่น วัดอาจให้ใช้สถานที่ เช่น ศาลาการเปรียญ หรือบริเวณวัดได้

๕) ควรสร้างบ่อน้ำดื่ม น้ำใช้ น้ำประปาหมู่บ้าน น้ำใช้ในการเกษตร ทาวัดอาจเป็นผู้ดำเนินงาน นอกจากนั้นให้ชาวบ้านช่วยกันดูแลรักษา โดยอาจแต่งตั้งคณะกรรมการและมีทางวัดเข้าไปช่วยดูแล

๖) กิจกรรมต่างๆ ที่เกี่ยวกับการประกอบอาชีพ หรือกิจการอื่นๆ ของหมู่บ้าน ควรให้ใช้สถานที่วัด โดยเจ้าอาวาสหรือพระภิกษุสามเณรช่วยดูแลให้ความสะดวกภายในขอบเขตความสามารถ ซึ่งต้องไม่ผิดพระธรรมวินัย ไม่ทำให้เสียสมณสาธูป เช่น การจัดตั้งธนาคารข้าว ธนาคารพืชพันธุ์ ธนาคารโคกระบือ กองทุน มูลนิธิ สหกรณ์ต่างๆ ศูนย์บริการสาธารณะ ศูนย์ฝึกอาชีพ ศูนย์ประสานงานของประชาชนในกิจการต่างๆ

๗) กิจกรรมแก้ปัญหาเฉพาะหน้า พระสงฆ์ควรจัดการชวนช่วยกัน โดยพระเป็นผู้นำให้ชาวบ้านได้ช่วยเหลือซึ่งกันและกันมีวัดเป็นศูนย์กลาง ได้แก่ การเกิดภัยธรรมชาติต่างๆ^{๖๐}

สรุปได้ว่า บทบาทของพระสงฆ์ด้านงานสังคมสงเคราะห์ เป็นการกระทำบทบาทในส่วนที่สังคมคาดหวัง ด้วยการให้การสงเคราะห์แก่ประชาชนในด้านต่างๆ ด้วย เช่น สงเคราะห์ผู้ประสบความทุกข์ยากเดือดร้อน, สงเคราะห์ในการแก้ไขปัญหาชุมชน, สงเคราะห์ในการพัฒนาสังคม เป็นต้น โดยที่บทบาทในด้านงานสังคมสงเคราะห์ของพระสงฆ์นั้น แยกได้เป็น ๒ ประเภท คือ การสงเคราะห์ทางวัตถุ และสงเคราะห์ทางจิตใจ ซึ่งดังกล่าวนี้อยู่บนพื้นฐานของความเป็นพระสงฆ์สาวกของพระพุทธเจ้าผู้มีหน้าที่โปรดเหล่าเวไนยสัตว์ให้พ้นจากห้วงทุกข์

๒.๒.๕ บทบาทพระสงฆ์ด้านการให้ความรู้เกี่ยวกับการดำเนินชีวิตตามหลักพุทธธรรม

ความหมายของความรู้ พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2542 ได้กำหนดไว้ว่า “ความรู้” คือสิ่งที่สั่งสมมาจากการศึกษาเล่าเรียนการค้นคว้าหรือประสบการณ์รวมทั้งความสามารถเชิงปฏิบัติและทักษะความเข้าใจหรือสารสนเทศที่ได้รับมาจากการประสบการณ์สิ่งที่ได้รับมาจากการได้ยินได้ฟังการคิดหรือการปฏิบัติองค์วิชาในแต่ละสาขา^{๖๑}

๑) **ความรู้ (Knowledge)** ยังหมายถึง การใช้ข้อมูลและสารสนเทศ ที่มีคุณค่า ซึ่งมีการนำประสบการณ์ วิจารณ์ญาณ ความคิด ค่านิยม และ ปัญหาของมนุษย์ มาวิเคราะห์ เพื่อนำไปใช้

^{๖๐} ชำเลียง วุฒิจันทร์, การพระศาสนาเพื่อความมั่นคงของชาติ, หน้า ๙-๑๓.

^{๖๑} การจัดการความรู้ (ออนไลน์) แหล่งที่มา : th.wikipedia.org/wiki/

ในการทำงานหรือการแก้ปัญหาความรู้จะช่วยตอบคำถามว่า “อย่างไร”(HowQuestions)ทำให้เข้าใจรูปแบบของความสัมพันธ์

๒) ความรู้ (Knowledge) จะเป็นภูมิปัญญา หรือ Wisdom เมื่อความรู้นั้นนำไปใช้เพื่อการตัดสินใจในประเด็นที่สำคัญ หรือระบุว่า ความรู้ที่ผ่านการปฏิบัติ และพิสูจน์ ว่าได้ผลมาอย่างยาวนานซึ่ง การนำเอาข้อมูลมากองรวมกัน ไม่ได้ทำให้เกิดข่าวสาร มากองรวมกัน ไม่ได้เป็นความรู้ การนำเอาความรู้ มากองรวมกัน ไม่ได้เป็นปัญญา เพราะข่าวสาร ความรู้ ปัญญา มีอะไรที่มากกว่าการนำเอาส่วนประกอบต่างๆ

๓) ความรู้ (Knowledge) ที่ชัดเจน หรือ ที่เขียนระบุไว้ หมายถึง ความรู้ที่สามารถถ่ายโอนในภาษา ที่เป็นทางการ และเป็นระบบ ในทางกลับกัน ความรู้ฝังลึกนั้น มีลักษณะที่ขึ้นกับบุคคลซึ่งทำให้ การระบุ อย่างเป็นทางการ และการสื่อสาร ทำได้ลำบาก ความรู้หมายถึง เรื่องที่เกี่ยวกับการระลึกถึง สิ่งเฉพาะวิธีการ และกระบวนการต่างๆ โดยเน้นในเรื่องของ กระบวนการทางจิตวิทยาของความจำอันเป็นกระบวนการที่เชื่อมโยงเกี่ยวกับการจัดระเบียบ

การให้ความรู้ตามหลักพุทธธรรม เมื่อกล่าวถึงบทบาทด้านการให้ความรู้ตามหลักธรรมนั้น ถือเป็นบทบาทหลักที่พระสงฆ์ต้องทำอยู่แล้วตั้งแต่สมัยพุทธกาลเป็นต้นมา การเรียนรู้ ปฏิบัติตามคำสอนของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าจนเข้าใจ แล้วนำมาเผยแผ่ให้ผู้อื่นรู้ตามนั้น เป็นกระบวนการที่สามารถทำได้ทุกยุคทุกสมัย แนวคิดที่ผู้วิจัยศึกษานั้น จึงมุ่งศึกษาความหมาย และวิธีการให้ความรู้ที่เหมาะสมกับยุคสมัย ผู้วิจัยได้เรียบเรียงนำมาแสดงไว้ดังต่อไปนี้

กรมการศาสนา^{๒๒} ได้ให้ความหมายไว้ว่า การให้ความรู้คือการเผยแผ่ธรรม หมายถึง การดำเนินการประกาศพระพุทธศาสนาให้สาสนทายาท และประชาชนได้รับทราบ ในทุกๆ วิธีไม่ขัดต่อพระธรรมวินัย โดยมุ่งเน้นให้ประชาชนได้มีความรู้ความเข้าใจในหลักธรรมแล้วนำไปปฏิบัติในชีวิตประจำวัน ได้แก่ การเทศนา การปาฐกถาในโอกาสและสถานที่ต่างๆ ทั้งในวัดและนอกวัด การบรรยายธรรมทั้งทางวิทยุและโทรทัศน์ การเผยแผ่ธรรมผ่านสื่อต่างๆ เช่น หนังสือ หนังสือพิมพ์ หรือวิทยุทัศน์ การกิจด้านนี้ครอบคลุมถึง การที่วัด หรือภิกษุสงฆ์ได้จัดกิจกรรมต่างๆ ขึ้นในวัด โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อการเผยแผ่ธรรม หรือต้องการให้ประชาชนได้เข้าวัดปฏิบัติธรรม หรือมุ่งเน้นสืบสานวัฒนธรรมไทยที่ได้รับอิทธิพลมาจากหลักพุทธศาสนาการดำเนินการใดๆ ของภิกษุสงฆ์ในพระพุทธศาสนาที่เป็นไปเพื่อการเผยแผ่ธรรมทางพระพุทธศาสนาทั้งในวัดและนอกวัด เชื่อว่าภารกิจด้านการเผยแผ่ทั้งสิ้น

บุญศรี พานะจิตต์ และคณะ^{๒๓} จำแนกกลยุทธ์ในการเผยแผ่พุทธธรรมไว้หลายวิธีดังต่อไปนี้

๑) การเทศนาธรรม คือ การแสดงธรรมสั่งสอนตามหลักพระพุทธศาสนา เพื่อให้ผู้ฟังสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันได้ ซึ่งวิธีนี้พระภิกษุสงฆ์ใช้ในการเผยแผ่ธรรมเป็นประจำ

๒) ปาฐกถาธรรม คือ การบรรยายธรรมะให้ผู้อื่นฟัง โดยทั่วไปจะยืนและพูดจะต้องมีลีลาในการพูด เพื่อโน้มน้าวจิตใจผู้ฟังเป็นพิเศษ เป็นวิธีการที่น่าสนใจ

^{๒๒} กรมการศาสนา, วินัยบัญญัติฉบับธรรมชั้นตรี, (กรุงเทพมหานคร : การศาสนา, ๒๕๓๕), หน้า ๙.

^{๒๓} บุญศรี พานะจิตต์ และคณะ, ความสำเร็จในการปฏิบัติภารกิจของวัด : ศึกษาเฉพาะกรณีวัดสวนแก้ว อำเภอบางใหญ่ จังหวัดนนทบุรี, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๕), หน้า ๒๒-๒๓.

๓) อภิปรายธรรม คือ การชี้แจง หรือแสดงความคิดเห็นในหลักธรรมข้อใด ข้อหนึ่ง ให้ผู้อื่นเข้าใจ

๔) สันทนาธรรม คือ การพูดจาหรือในหลักธรรม เพื่อนำไปใช้ในการแก้ปัญหาชีวิต โดยยึดหลักทางสายกลาง

๕) การสอนสมถกรรมฐาน หรือวิปัสสนากรรมฐาน คือ การสอนให้นั่งภาวนา เพื่อให้ใจเป็นสมาธิและเข้าใจสภาวะตามความเป็นจริงของสังขารตามหลักไตรลักษณ์

๖) การใช้สื่อและอุปกรณ์ประกอบการสอนธรรมะ เช่น การใช้หนังสือธรรมะ การใช้วีดิทัศน์ คอมพิวเตอร์ อินเทอร์เน็ต ม้วนเทป เป็นอุปกรณ์ในการเผยแผ่ศาสนาธรรม โดยอาจจำหน่ายแจกจ่ายในกลุ่มที่ไม่มีเวลาจะได้ศึกษาธรรมะด้วยตนเอง

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ^{๖๔} กล่าวไว้ว่า การเทศนาสั่งสอนประชาชนเป็นการเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่พระสงฆ์และคณะสงฆ์ ถือเป็นกิจการพระศาสนาที่สำคัญที่สุด จุดหมายของการศึกษาเล่าเรียนพระปริยัติธรรมประการหนึ่ง คือ ความรู้ความสามารถในการที่จะนำพระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าไปสู่ประชาชน หรือการเผยแผ่นี้เอง คณะสงฆ์ไทยเคยจัดให้มีโรงเรียนพระธรรมภิกษุสงฆ์ที่เทศน์ได้ จะได้รับการยกย่องมาก ปัจจุบันมีบางวัดสอนวาทศิลป์ในหลักสูตรการศึกษาภิกษุสงฆ์สามเณร ก็เป็นการส่งเสริมพระภิกษุสามเณร ให้มีความสามารถในการเผยแผ่

จากการทบทวนแนวคิดเกี่ยวกับบทบาทด้านการให้ความรู้หรือการเผยแผ่ สรุปได้ว่า วิธีที่ภิกษุสงฆ์ใช้ในการเผยแผ่ ศาสนธรรมในปัจจุบันมีหลายวิธีได้แก่ การเทศนาธรรม ปาฐกถาธรรม อภิปรายธรรม สันทนาธรรม การสอนวิปัสสนากรรมฐาน และการใช้สื่อประกอบการสอนธรรมะ จะเลือกใช้วิธีใดขึ้นอยู่กับลักษณะของผู้รับจากแนวคิดที่เกี่ยวกับบทบาทพระสงฆ์ด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่กล่าวมานี้ ผู้วิจัยจึงได้กำหนดเอาบทบาทด้านนี้ เป็นบทบาทพระสงฆ์ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาชุมชน ด้านการให้ความรู้คือการเผยแผ่ศาสนาธรรมตามคำสอนในทางพระพุทธศาสนา

๒.๒.๖ บทบาทพระสงฆ์ด้านการเป็นแบบอย่างที่ดี

การเป็นพระสงฆ์ นักพัฒนา ในการดำเนินชีวิต ใช้แนวคิด เศรษฐกิจพอเพียง ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมาประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตในกิจการต่างๆของวัดถือว่าเป็นสิ่งที่ดี

๑) แนวคิดแบบอย่างที่ดีทางด้านเศรษฐกิจพอเพียง

“เศรษฐกิจพอเพียง” เป็นปรัชญาที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำรัสชี้แนะแนวทางการดำเนินชีวิตแก่พสกนิกรชาวไทยมาโดยตลอดนานกว่า 25 ปี ตั้งแต่ก่อนวิกฤติการณ์ทางเศรษฐกิจ และเมื่อภายหลัง ได้ทรงเน้นย้ำ แนวทางการแก้ไข เพื่อให้รอดพ้น และสามารถดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคงและยั่งยืนภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์และความเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ

ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

^{๖๔} สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, การกลับมาของพระพุทธศาสนา “พระเอก” ของการศึกษาใหม่, หน้า ๑๒.

เศรษฐกิจพอเพียง เป็นปรัชญาที่ชี้ถึงแนวทางการดำรงอยู่และปฏิบัติตนของประชาชนในทุกระดับตั้งแต่ระดับครอบครัว ระดับชุมชนจนถึงระดับรัฐทั้งในการพัฒนาและบริหารประเทศให้ดำเนินไปใน ทางสายกลาง โดยเฉพาะการพัฒนาเศรษฐกิจเพื่อให้ก้าวทันต่อโลก ยุคโลกาภิวัตน์ ความพอเพียง หมายถึง ความพอประมาณ ความมีเหตุผล รวมถึงความจำเป็นที่จะต้องมีระบบภูมิคุ้มกัน ในตัวที่ดี พอสมควรต่อการมีผลกระทบใดๆ อันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงทั้งภายนอกและภายในทั้งนี้จะต้องอาศัยความรู้ความรอบคอบ และความระมัดระวังอย่างยิ่ง ในการนำวิชาการต่างๆ มาใช้ในการวางแผน และการดำเนินการต่างๆ ทุกขั้นตอน และขณะเดียวกัน จะต้องเสริมสร้างพื้นฐานจิตใจของคนในชาติ โดยเฉพาะเจ้าหน้าที่ของรัฐ นักทฤษฎี และนักธุรกิจในทุกระดับให้มีสำนึกในคุณธรรม ความซื่อสัตย์สุจริต และให้มีความรอบรู้ที่เหมาะสม ดำเนินชีวิตด้วยความอดทน ความเพียร มีสติ ปัญญา และความรอบคอบ เพื่อให้สมดุลและพร้อมต่อการรองรับการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและกว้างขวางทั้งด้านวัตถุสังคมสิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมจากโลกภายนอกได้เป็นอย่างดี ประมวลผล และกลั่นกรองจากพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เรื่องเศรษฐกิจพอเพียงซึ่งพระราชทานในวโรกาสต่างๆ รวมทั้งพระราชดำรัสอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง โดยได้รับพระราชทานพระบรมราชานุญาต ให้นำไปเผยแพร่เมื่อวันที่ 21 พฤศจิกายน 2542 เพื่อเป็นแนวทางปฏิบัติ ของทุกฝ่าย และประชาชนโดยทั่วไป

คำว่าเศรษฐกิจพอเพียง แปลเป็นภาษาอังกฤษว่า SufficiencyEconomy คำว่า Sufficiency Economy นี้ ไม่มีในตำราเศรษฐกิจ .จะมีได้อย่างไร เพราะว่าเป็นทฤษฎีใหม่ Sufficiency Economy นั้น ไม่มีในตำราเพราะหมายความว่า เรามีความคิดใหม่ และโดยที่ท่านผู้เชี่ยวชาญสนใจ ก็หมายความว่าเราก็สามารถที่จะไปปรับปรุงหรือไปใช้หลักการเพื่อที่จะให้เศรษฐกิจของประเทศ และของโลก ให้พัฒนาดี ขึ้น.อันนี้เคยบอกว่าความพอเพียงนี้ ไม่ได้หมายความว่า ทุกครอบครัว จะต้องผลิตอาหารของตัวเอง จะต้องทอผ้าใส่เอง อย่างนั้นมันเกินไป แต่ว่าในหมู่บ้านหรือในอำเภอจะต้องมีความพอเพียง พอสมควร บางสิ่งบางอย่าง ที่ผลิตได้มากกว่าความต้องการ ก็ขายได้แต่ขายในที่ที่ไม่ห่างไกลเท่าไรไม่ต้องเสียค่าขนส่งมากนัก ^{๖๕}

หลักแนวคิดของเศรษฐกิจพอเพียง

การพัฒนาตามหลักเศรษฐกิจพอเพียง คือ การพัฒนาที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของทางสายกลางและความไม่ประมาท โดยคำนึงถึง ความพอประมาณ ความมีเหตุผล การสร้างภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว ตลอดจนใช้ความรู้ความรอบคอบ และคุณธรรม ประกอบการวางแผน การตัดสินใจและการกระทำ

ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง มีหลักพิจารณาอยู่ 5 ส่วน ดังนี้

- **กรอบแนวคิด** เป็นปรัชญาที่ชี้แนะแนวทางการดำรงอยู่และปฏิบัติตนในทางที่ควรจะเป็น โดยมีพื้นฐาน มาจากวิถีชีวิตดั้งเดิม ของสังคมไทย สามารถนำมาประยุกต์ใช้ ได้ตลอดเวลา และเป็นการมองโลกเชิงระบบ ที่มีการเปลี่ยนแปลง อยู่ตลอดเวลา มุ่งเน้นการรอด พ้นจากภัย และวิกฤต เพื่อ ความมั่นคงและความยั่งยืนของการพัฒนา
- **คุณลักษณะ** เศรษฐกิจพอเพียง สามารถนำมาประยุกต์ใช้ กับการปฏิบัติตน ได้ใน

^{๖๕} พระราชดำรัสเนื่องในโอกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา 4 ธันวาคม 2540

ทุกระดับ โดยเน้นการปฏิบัติบนทางสายกลางและการพัฒนาอย่างเป็นขั้นตอน

- **ค่านิยม** ความพอเพียง จะต้องประกอบด้วย 3 คุณลักษณะพร้อมๆกันดังนี้ความพอประมาณ หมายถึง ความพอดี ที่ไม่น้อยเกินไปและไม่มากเกินไปโดยไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น เช่นการผลิตและการบริโภคความมีเหตุผล หมายถึง การตัดสินใจเกี่ยวกับระดับของความพอเพียงนั้น จะต้องเป็นไปอย่างมีเหตุผล โดยพิจารณาจากเหตุปัจจัย ที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนคำนึงถึง ผลที่คาดว่าจะเกิดขึ้นจากการกระทำนั้น ๆ อย่างรอบคอบการมีภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว หมายถึง การเตรียมตัวให้พร้อมรับผลกระทบและการเปลี่ยนแปลงด้านต่าง ๆ ที่จะเกิดขึ้นโดยคำนึงถึงความเป็นไปได้ของสถานการณ์ต่าง ๆ ที่คาดว่าจะเกิดขึ้นในอนาคตทั้งใกล้และไกล

- **เงื่อนไข** การตัดสินใจ และการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ให้อยู่ในระดับพอเพียง นั้น ต้องอาศัยทั้งความรู้ และคุณธรรมเป็นพื้นฐาน กล่าวคือ เงื่อนไขความรู้ ประกอบด้วย ความรอบรู้เกี่ยวกับวิชาการต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องอย่างรอบด้าน ความรอบคอบที่จะนำความรู้เหล่านั้นมาพิจารณาให้เชื่อมโยงกัน เพื่อประกอบการวางแผน และความระมัดระวังในขั้นปฏิบัติเงื่อนไขคุณธรรม ที่จะต้องเสริมสร้างประกอบด้วย มีความตระหนักในคุณธรรม มีความซื่อสัตย์สุจริตและมีความอดทน มีความเพียร ใช้สติปัญญาในการดำเนินชีวิต

- **แนวทางปฏิบัติ/ผลที่คาดว่าจะได้รับ** จากการนำปรัชญา แนวคิด ของเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้ คือการพัฒนา ที่สมดุล และยั่งยืน พร้อมรับการเปลี่ยนแปลง ในทุกด้าน ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม ความรู้และเทคโนโลยี

" ถ้าไม่มี เศรษฐกิจพอเพียง จะพึ่งพามัน จะทำอย่างไร. ที่ที่ต้องใช้ไฟฟ้า ก็ต้องแย่งไป. หากมีเศรษฐกิจพอเพียง ถ้าเรามีเครื่องปั่นไฟ ก็ให้ปั่นไฟ หรือถ้าขึ้นโบราณกว่า มีดก็จุดเทียน คือมีทางที่จะแก้ปัญหาเสมอ.ฉะนั้น เศรษฐกิจพอเพียง แต่จะบอกว่า เศรษฐกิจพอเพียง ให้พอเพียง เฉพาะตัวเองร้อยเปอร์เซ็นต์ นี่เป็นสิ่งที่ทำไม่ได้.จะต้องมีการแลกเปลี่ยน ต้องมีการช่วยกัน.พอเพียงในทฤษฎีหลวงนี้ คือให้สามารถที่จะดำเนินงานได้. "นี่ก็ เป็นขั้น ๆ แบบไม่เต็มทีเวลาไฟดับ"^{๖๖}

เศรษฐกิจพอเพียงกับทฤษฎีใหม่ตามแนวพระราชดำริ

เศรษฐกิจพอเพียง และแนวทางปฏิบัติ ของทฤษฎีใหม่ เป็นแนวทางในการพัฒนาที่นำไปสู่ ความสามารถ ในการพึ่งตนเอง ในระดับต่าง ๆ อย่างเป็น ขั้นตอน โดยลดความเสี่ยงเกี่ยวกับความผันแปร ของธรรมชาติ หรือการเปลี่ยนแปลง จากปัจจัย ต่างๆ โดยอาศัยความพอประมาณ และความมีเหตุผลการสร้างภูมิคุ้มกันที่ดี มีความรู้ความเพียร และความอดทนสติและปัญญาการช่วยเหลือซึ่งกันและกันและความสามัคคี

เศรษฐกิจพอเพียงมีความหมายกว้างกว่าทฤษฎีใหม่โดยที่เศรษฐกิจพอเพียงเป็นกรอบแนวคิดที่ชี้บอกหลักการและแนวทางปฏิบัติของทฤษฎีใหม่ในขณะที่ แนวพระราชดำริเกี่ยวกับทฤษฎีใหม่หรือเกษตรทฤษฎีใหม่ ซึ่งเป็นแนวทางการพัฒนาภาคเกษตรอย่างเป็นขั้นตอนนั้น เป็นตัวอย่างการใช้หลักเศรษฐกิจพอเพียงในทางปฏิบัติ ที่เป็นรูปธรรมเฉพาะในพื้นที่ที่เหมาะสม ทฤษฎีใหม่ตามแนวพระราชดำริ อาจเปรียบเทียบกับหลักเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งมีอยู่ 2 แบบ คือ แบบพื้นฐานกับแบบก้าวหน้า ได้ดังนี้

^{๖๖} พระราชดำรัสเนื่องในโอกาสวันเฉลิมพระชนพรรษา 23 ธันวาคม 2542

ความพอเพียงในระดับบุคคลและครอบครัวโดยเฉพาะเกษตรกร เป็นเศรษฐกิจพอเพียงแบบพื้นฐาน เทียบได้กับทฤษฎีใหม่ขั้นที่ 1 ที่มุ่งแก้ปัญหาของเกษตรกรที่อยู่ห่างไกลแหล่งน้ำ ต้องพึ่งน้ำฝนและประสบความเสี่ยงจากการที่น้ำไม่พอเพียง แม้กระทั่งสำหรับการปลูกข้าวเพื่อบริโภค และมีข้อสมมติว่า มีที่ดินพอเพียง ในการชดเชย เพื่อแก้ปัญหา ในเรื่องดังกล่าว จากการแก้ปัญหา ความเสี่ยงเรื่องน้ำ จะทำให้เกษตรกร สามารถมีข้าว เพื่อการบริโภค ยังชีพในระดับหนึ่งได้ และใช้ ที่ดินส่วนอื่นๆ สนองความต้องการพื้นฐาน ของครอบครัว รวมทั้งขายในส่วนที่เหลือเพื่อมีรายได้ที่จะ ใช้เป็นค่าใช้จ่ายอื่น ๆ ที่ไม่สามารถ ผลิตเองได้ ทั้งหมดนี้ เป็นการสร้าง ภูมิคุ้มกัน ในตัว ให้เกิดขึ้น ใน ระดับครอบครัวอย่างไรก็ตาม แม้กระทั่ง ในทฤษฎีใหม่ ขั้นที่ 1 ก็จำเป็นที่เกษตรกรจะต้องได้รับความ ช่วยเหลือจากชุมชนราชการ มูลนิธิ และภาคเอกชน ตามความเหมาะสม

ความพอเพียงในระดับชุมชนและระดับองค์กรเป็นเศรษฐกิจพอเพียงแบบ ก้าวหน้า ซึ่งครอบคลุมทฤษฎีใหม่ขั้นที่ 2 เป็นเรื่องของการสนับสนุนให้เกษตรกรรวมพลังกันในรูป กลุ่มหรือสหกรณ์ หรือการที่ธุรกิจต่าง ๆ รวมตัวกันในลักษณะเครือข่ายวิสาหกิจ กล่าวคือ เมื่อสมาชิก ในแต่ละครอบครัวหรือองค์กรต่าง ๆ มีความพอเพียงขั้นพื้นฐานเป็นเบื้องต้นแล้วก็จะรวมกลุ่มกันเพื่อ ร่วมมือกันสร้างประโยชน์ให้แก่กลุ่มและส่วนรวมบนพื้นฐานของการไม่เบียดเบียนกัน การแบ่งปัน ช่วยเหลือซึ่งกันและกันตามกำลังและความสามารถของตนซึ่งจะสามารถทำให้ ชุมชนโดยรวมหรือ เครือข่ายวิสาหกิจนั้น ๆ เกิดความพอเพียงในวิถีปฏิบัติอย่างแท้จริง

ความพอเพียงในระดับประเทศ เป็นเศรษฐกิจพอเพียงแบบก้าวหน้า ซึ่ง ครอบคลุมทฤษฎีใหม่ขั้นที่ 3 ซึ่งส่งเสริมให้ชุมชนหรือเครือข่ายวิสาหกิจสร้างความร่วมมือกับองค์กร อื่น ๆ ในประเทศ เช่น บริษัทขนาดใหญ่ ธนาคาร สถาบันวิจัย เป็นต้น การสร้างเครือข่ายความ ร่วมมือในลักษณะเช่นนี้จะเป็ประโยชน์ในการสืบทอดภูมิปัญญา แลกเปลี่ยนความรู้ เทคโนโลยี และ บทเรียนจากการพัฒนา หรือร่วมมือกันพัฒนา ตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง ทำให้ประเทศอันเป็น สังคมใหญ่อันประกอบด้วยชุมชน องค์กร และธุรกิจต่าง ๆ ที่ดำเนินชีวิตอย่างพอเพียงกลายเป็น เครือข่ายชุมชน

พอเพียงที่เชื่อมโยงกันด้วยหลัก ไม่เบียดเบียน แบ่งปัน และช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ได้ในที่สุด "ขอให้ทุกคนมีความปรารถนาที่จะให้เมืองไทยพอยู่พอกินมีความสงบและทำงานตั้งอธิฐาน ตั้งปณิธานในทางนี้ ที่จะให้เมืองไทยอยู่แบบพอกินไม่ใช่ว่าจะรุ่งเรืองอย่างยอด แต่มีความความพอยู่พอกิน มีความสงบเปรียบเทียบกับประเทศอื่น ๆ ถ้าเรารักษาความพอยู่พอกินนี้ได้เราก็ยอดยิ่งยวดได้ ฉะนั้นถ้าทุกท่านซึ่งถือว่าเป็นผู้มีความคิดและมีอิทธิพลมีพลังที่จะทำให้ผู้อื่นซึ่งมีความคิดเหมือนกัน ช่วยกันรักษาส่วนรวมให้อยู่ดีกินดีพอสมควร ขออย่าพอควรพอยู่พอกิน มีความสงบ ไม่ให้คนอื่นมาแย่ง คุณสมบัตินี้จากเราไปได้ก็จะเป็นของขวัญวันเกิดที่ถาวรที่จะมีคุณค่าอยู่ตลอดกาล"^{๖๗}

๒) การเป็นแบบอย่างที่ดีตามหลักพุทธธรรมด้านการศึกษาสงเคราะห์

^{๖๗} พระราชดำรัสเนื่องในโอกาสวันเฉลิมพระชนพรรษา ๒๓ ธันวาคม ๒๕๔๒ ข้อมูลจาก : คณะอนุกรรมการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ข้อมูลจากเว็บไซต์ : <http://www.fti.or.th>

การเป็นพระสงฆ์นักพัฒนาในการดำเนินชีวิตใช้แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมาประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตในกิจการต่างๆของวัดถือว่าเป็นการศึกษาและปฏิบัติธรรมตามคำสอนในทางพระพุทธศาสนาจัดการศึกษาสงเคราะห์แก่เยาวชนและประชาชนทั่วไปเพื่อช่วยเหลือเกื้อกูลแก่เด็กและเยาวชนของชาติ ทั้งด้านการศึกษา การอบรมสั่งสอน การให้ที่อยู่อาศัย อาหาร รวมทั้งการทำให้เด็กมีความอบอุ่นและมีความสุขทั้งร่างกายและจิตใจ ซึ่งมีผู้ให้แนวคิดเกี่ยวกับการศึกษาสงเคราะห์ ซึ่งสามารถนำมาแสดงได้ดังนี้

บุญศรี พานะจิตต์ และคณะ^{๖๘} ได้กล่าวไว้เกี่ยวกับการศึกษาสงเคราะห์ว่าเป็นบทบาทและภารกิจของภิกษุสงฆ์ที่สำคัญประการหนึ่ง กล่าวคือ เป็นการสงเคราะห์บุคคลและประชาชนทั่วไปด้านการศึกษาให้มีความรู้ความสามารถที่จะดำรงตนและดำเนินชีวิตในสังคมได้อย่างมีความสุข การศึกษาสงเคราะห์ นอกจากจะจัดแก่เด็กและเยาวชนให้มีสถานที่เรียนหนังสือแล้ว ภิกษุสงฆ์ยังให้ความสงเคราะห์การศึกษาแก่เด็กและเยาวชนผู้กำลังศึกษาในสถานศึกษาทั่วประเทศ อาทิ ตั้งกองทุนสนับสนุนการศึกษาแก่นักเรียนและนักศึกษาที่ขาดแคลนทุนทรัพย์ทุกระดับชั้น ได้แก่ ชั้นประถมศึกษา มัธยมศึกษา และอุดมศึกษา ช่วยพัฒนาสถานศึกษา ช่วยเหลืออุปกรณ์การศึกษา และช่วยเหลือเฉพาะบุคคลผู้กำลังศึกษา วัดและพระสงฆ์จึงเป็นสถาบันที่มีส่วนในการช่วยเหลือเด็กและเยาวชนของชาติในด้านการศึกษา เป็นสถานอบรมบ่มนิสัยเด็กและเยาวชนมาทุกยุคทุกสมัย โดยเฉพาะเด็กที่ยากจนขาดคนดูแล และกำพร้าบิดาก็ได้อาศัยสถาบันสงฆ์เป็นผู้อุปการะ เป็นเหตุให้เด็กและเยาวชนได้ใกล้ชิดพระพุทธศาสนาและเป็นโอกาสให้ภิกษุสงฆ์ได้พัฒนาทรัพยากรของชาติตั้งแต่วัยเด็ก เพื่อโตขึ้นจะได้เป็นผู้ใหญ่ที่พึงปรารถนาของสังคมต่อไป

อนันต์ วิริยพิณิจ^{๖๙} ได้กล่าวถึง บทบาทของพระสงฆ์ในสังคมไทยว่า งานที่กระทำโดยตรง คือ การสงเคราะห์ทางจิตใจ ส่วนการสงเคราะห์ทางวัตถุจะกระทำโดยอ้อมด้วยการแนะนำชักจูงผู้อื่นให้กระทำหรือนำสิ่งของหรือบริการที่ได้รับจากผู้อื่นมาเฉลี่ยหรือแบ่งปันให้เป็นประโยชน์กว้างขวางออกไปโดยการสงเคราะห์

ชาเลียง วุฒิจันทร์^{๗๐} กล่าวว่า บทบาทพระสงฆ์ต่อสังคมไทย มีดังนี้

๑) การให้ความสะดวกในการบำเพ็ญกุศลแก่ประชาชนตามประเพณีเกี่ยวกับชีวิต เช่น ในพิธีทำบุญเกี่ยวกับการเกิด การแต่งงาน การทำบุญอายุ เป็นต้น

๒) การให้ที่พักอาศัยแก่นักเรียน นิสิตนักศึกษาต่างท้องถิ่นที่มาศึกษาเล่าเรียนอยู่ในเมือง การให้ที่พักอาศัยแก่บุคคลที่มารักษาโรค เช่น อุบาสก อุบาสิกา หรือคนชรา ทุพพลภาพ การให้ที่ดินหรือให้เช่าที่ดินในราคาถูกแก่ประชาชนที่ขาดทุนปลูกบ้านพักอาศัย

^{๖๘} บุญศรี พานะจิตต์ และคณะ, **ความสำเร็จในการปฏิบัติภารกิจของวัด : ศึกษาเฉพาะกรณีวัดสวนแก้ว อำเภอบางใหญ่ จังหวัดนนทบุรี**, หน้า ๒๐.

^{๖๙} อนันต์ วิริยพิณิจ, **บทบาทของพระสงฆ์กับการพัฒนาชุมชน**, (กรุงเทพมหานคร : สถาบันไทยศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๒๕), หน้า ๔๖.

^{๗๐} ชาเลียง วุฒิจันทร์, **การศาสนาเพื่อความมั่นคงของชาติ**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๒๖), หน้า ๓๙-๔๐.

๓) การดูโชคชะตาราศี การประพรมน้ำพระพุทธมนต์ การให้ฤกษ์ยาม แม้บางกิจการหรือที่พระภิกษุบางรูปดำเนินการอยู่จะเป็นที่ติเตียน แต่ก็มีคนจำนวนไม่น้อยที่เลื่อมใสศรัทธา

๔) การให้ทางราชการหรือส่วนรวมใช้สถานที่ของวัด เช่น ศาลาการเปรียญ ลานวัด บริเวณวัด ประชุมราษฎร เป็นหน่วยเลือกตั้ง ทำกิจการบริการหรือสงเคราะห์ประชาชนด้านต่างๆ จัดงานรื่นเริง จัดงานหารายได้เพื่อสาธารณกุศล ตลอดจนการใช้ที่ดินของวัดสร้างสาธารณสถานต่างๆ เช่น โรงเรียน สถานพยาบาล ห้องสมุด หรือที่อ่านหนังสือพิมพ์ประจำหมู่บ้าน เป็นต้น

๕) การช่วยรักษาโรคภัยไข้เจ็บ การให้คำปรึกษาในหน้าที่การงาน การเป็นผู้นำในการก่อสร้างสิ่งสาธารณประโยชน์ในท้องถิ่น

๖) การให้ที่พักพิงแก่ประชาชนผู้ประสบสาธารณภัยธรรมชาติ การรวบรวมสิ่งของ ตลอดจนเงินจากทางผู้บริจาคไปให้แก่ผู้ประสบภัยต่างถิ่น

ชวนะ ภวกานันท์^{๗๑} ได้กล่าวถึง บทบาทอันพึงประสงค์ของพระสงฆ์กับสังคมไทยในปัจจุบันว่า บทบาทของพระสงฆ์ที่สำคัญควรจะต้องมี คือ

- ๑) สืบสอนธรรม อบรมศีลธรรมแก่ประชาชน
- ๒) กระทำตนเป็นแบบอย่างแห่งความดี
- ๓) ช่วยชาติประหยัดเศรษฐกิจตามพระวินัย
- ๔) ช่วยในด้านการศึกษาของชาติ
- ๕) สงเคราะห์จิตใจแก่ประชาชน
- ๖) เป็นผู้นำในการพัฒนาสังคม

จากการทบทวนแนวคิดที่เกี่ยวข้องกับบทบาทด้านการศึกษาสงเคราะห์ที่ผ่านมาผู้วิจัยสรุปได้ว่า การศึกษาสงเคราะห์คือ การจัดการศึกษาแก่เด็กและเยาวชนให้มีสถานที่สำหรับศึกษา หรือสนับสนุนทุนการศึกษาแก่เด็กและเยาวชนผู้กำลังศึกษาในสถานศึกษาทั่วประเทศ เช่นการตั้งกองทุนสนับสนุนการศึกษาแก่เด็กนักเรียนและนักศึกษาที่ขาดแคลนทุนทรัพย์ทุกระดับชั้น รวมทั้งสนับสนุนวัสดุอุปกรณ์การศึกษาต่างๆ ที่พระภิกษุสงฆ์สามารถกระทำได้ โดยไม่ผิดหลักพระธรรมวินัย

๒.๒.๗ บทบาทพระสงฆ์ด้านการสนับสนุนส่งเสริมประสานงาน

การบริหารงานและการสนับสนุนส่งเสริมประสานงานจากภาคส่วนต่างๆเป็นหลักการและทฤษฎีที่เกี่ยวกับการบริหารงานตามขบวนการและหลักการดังต่อไปนี้

๑) พุทธวิธีในการบริหารและการติดต่อประสานงาน

พุทธวิธีในการบริหาร (Buddhist Style in Management) สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงมีพระคุณสมบัติยอดเยี่ยม หลายประการ เช่น ที่มีในพระไตรปิฎก กล่าวไว้ ๙ ประการ ที่เรียกว่า พุทธคุณ ๙^{๗๒} เช่น อรหัง สมมาสมพุทโธ พระองค์เป็นพระอรหันต์เป็นผู้ตรัสรู้เองโดยชอบ เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีพระคุณสมบัติอื่น ๆ อีกมากมายโดยเฉพาะพุทธวิธีในการบริหารและการปกครอง ซึ่งแสดงให้เห็นถึงพระคุณสมบัติของนักบริหาร และนักปกครอง ชั้นยอดของพระองค์

^{๗๑}ชวนะ ภวกานันท์ “บทบาทอันพึงประสงค์ของพระสงฆ์กับสังคมไทยในปัจจุบัน”, *ครุศาสตร์ปริทัศน์*, เล่มที่ ๒๙ (ตุลาคม ๒๕๒๗) : ๕๑.

^{๗๒}ม.ม. (ไทย) ๑๒/๙๕/๔๙

เพราะพระคุณสมบัติในด้านนี้ของพระองค์นั่นเองจึงทำให้พระองค์สามารถประกาศพระพุทธศาสนาได้อย่างรวดเร็วและเป็นปึกแผ่นมั่นคงสืบทอดมาถึงเราทั้งหลายถึงทุกวันนี้

ความหมายของคำว่าบริหาร

คำว่า บริหาร ตรงกับภาษาบาลีว่า “ปริหร” เป็นคำแสดงความหมายถึง ลักษณะของการปกครองว่า เป็นการนำสังคมหรือหมู่คณะ ให้ดำเนินไปโดยสมบูรณ์ นำหมู่คณะให้พัฒนาไปพร้อมกัน “ปริหร”อาจบ่งถึงความหมายที่ว่า การแบ่งงาน การกระจายอำนาจ หรือการที่สมาชิกในสังคมมีส่วนร่วมในการปกครองหมู่คณะก็ได้ ในพระไตรปิฎกมักจะใช้คำว่า “ปริหร” กับกลุ่มสังคม เช่น “อหิ ภิกขุสงฆ์ ปริหริสสามิ” เราจักปกครองภิกษุสงฆ์^{๓๓} เป็นต้น

กิติ ตยัคคานนท์^{๓๔} กล่าวว่า “การบริหาร คืองานของผู้นำหรือของผู้บริหารที่กระทำ เพื่อให้กลุ่มคนที่มาอยู่รวมกันทำงานให้สำเร็จบรรลุวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้อย่างมีประสิทธิภาพ”

พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต)^{๓๕} กล่าวว่า “การบริหาร หมายถึง ศิลปะแห่งการทำงานให้สำเร็จโดยอาศัยคนอื่น”จากการให้ความหมายของคำว่า บริหารจะเห็นได้ว่า การบริหาร (Administration) เป็นคำที่มีความหมายคล้ายคลึงหรือเหมือนกับคำว่า การจัดการ (Management) นอกจากสองศัพท์นี้จะมีลักษณะใกล้เคียงกันแล้วยังมีศัพท์อื่นๆ อีกมากที่นำมาใช้ผสมปนเปกันไป เช่น การบริหารรัฐกิจ สาธารณบริหาร หรือรัฐประศาสนศาสตร์ ซึ่งถือว่าเป็นสาขาหนึ่งของรัฐศาสตร์กล่าวโดยสรุป การบริหารเป็นทั้งศาสตร์ และศิลป์ เพราะการบริหารสามารถเรียนรู้ และฝึกฝนเพิ่มเติมได้แต่ในขณะเดียวกัน การบริหารงาน ก็ต้องใช้ความรู้ อันเป็นระบบ ที่เชื่อถือได้ ร่วมกับการใช้เทคนิควิธีการต่างๆ เพื่อให้งานบรรลุผล โดยได้ทั้งงาน และได้ทั้งน้ำใจ จากผู้ร่วมงานหลัก การบริหารที่เราทั้งหลายมักจะนำมาใช้ ในการบริหารงาน นั้นมักจะนำแนวคิด หรือทฤษฎี ของต่างประเทศ มาใช้เป็นส่วนใหญ่

กุลิกและเออร์วิค (Gulick and Urwick)^{๓๖} จาก Management Theory and Practice ของเดล (Dale) ได้กล่าวถึงการบริหารงานให้ประสบผลสำเร็จผู้บริหารควรใช้กระบวนการบริหารงาน(Process of Management) ๗ ประการ (POSDCRB) คือ

๑. การวางแผน (Planning) เป็นการกำหนดลำดับกิจกรรมที่จะต้องกระทำเพื่อให้บรรลุเป้าหมายตามที่ต้องการขององค์การ หรือหน่วยงาน หรือการคาดการณ์ล่วงหน้าถึงความยุ่งยากหรืออุปสรรคที่พึงจะมี หรือการกำหนดนโยบาย และแนวทางปฏิบัติ เพื่อให้บรรลุเป้าหมาย ที่วางไว้การกำหนดให้มีแผนงาน เป็นการแสดงให้เห็นถึงความสามารถ ในการใช้ปัญญาของมนุษย์ และใช้ความเพียรพยายามที่จะนำทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ มาใช้ให้เกิดประโยชน์การวางแผนที่ดีย่อมทำ

^{๓๓} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๙๓/๘๖

^{๓๔} กิติ ตยัคคานนท์. นักบริหารทันสมัย. พิมพ์ครั้งที่ ๕. (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์บัตเตอร์ฟลาย. ๒๕๓๘). หน้า ๑๒.

^{๓๕} พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต).คุณธรรมสำหรับนักบริหาร. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มูลนิธิพุทธธรรม. ๒๕๔๐.

^{๓๖} <http://applerakchon.blogspot.com/2012/10/1-luther-gulick.html>
<http://adisony.blogspot.com/2012/10/luther-gulick.html>

ให้ประสบผลสำเร็จถึงครึ่งหนึ่งแล้วดั่งคัมภีร์ยุทธศาสตร์ของ ชุนวู ที่ว่า “รู้เขา รู้เรา รบร้อยครั้ง ชนะร้อยครั้ง” เป็นการกล่าวให้เห็นถึงความสำคัญในการวางแผนที่ดีของแม่ทัพหรือผู้บริหาร ย่อมทำให้รบชนะศัตรู อย่างไรก็ตาม การวางแผนงานที่ดีต้องอาศัยข้อเท็จจริง สถิติ ข้อมูลต่าง ๆ ทั้งอดีต และปัจจุบันนำมาประมวลพิจารณาประกอบการวางแผนด้วย ซึ่งการวางแผนเปรียบเสมือนการทำนายอนาคต จึงเป็นไปตามหลักจักขุมาของพระพุทธองค์

๒. การจัดองค์การ (Organizing) คือ การกำหนดตำแหน่งสายการบังคับบัญชาในองค์การ มีตำแหน่งอะไรบ้าง แต่ละตำแหน่งมีอำนาจหน้าที่อย่างไร ใครสั่งการใคร ซึ่งเป็นไปตามสายงาน

๓. การจัดอัตรากำลัง (Staffing) หมายถึง การสรรหาบุคคล เข้าทำงาน ในองค์การ ตามตำแหน่งหน้าที่ที่กำหนดไว้ โดยใช้หลักการใช้คน ให้เหมาะกับงาน (Put the right man on the right job) เพื่อให้ทุกคนทำงาน ตามความสามารถ และเกิดประโยชน์ต่อองค์การ ซึ่งคล้ายคลึงกับ สัปปุริสธรรม ซึ่งพระพุทธเจ้าท่านสอนว่า คนมีหลายประเภทมีจริตแตกต่างกัน ต้องใช้คนให้เหมาะกับจริตของแต่ละคน (จริตก็คือนิสัย)

๔. การอำนวยการ (Directing) หมายถึง การกำกับ สั่งการและมอบหมายงานให้แต่ละฝ่ายหรือแต่ละงานนำไปปฏิบัติตามแผนหรือเป้าหมายที่วางไว้

๕. การประสานงาน (Coordinating) เป็นการติดตามฝ่ายหรืองานต่าง ๆ ว่าได้ดำเนินการถึงไหน มีปัญหาอุปสรรคเกิดขึ้นที่ใดเพื่อป้องกันไม่ให้ผู้ร่วมงานละทิ้งงานหรือทุจริตต่อหน้าที่ซึ่งเป็นไปตามหลักอภิธานิธรรมโดยผู้บริหารต้องหมั่นประชุมผู้ร่วมงาน

๖. การรายงาน (Reporting) เป็นการรายงานผลงานที่ได้ดำเนินการไปแล้วว่าประสบผลสำเร็จมากน้อยเพียงใด มีปัญหาอุปสรรคอะไรบ้าง ซึ่งเป็นการควบคุมการทำงานอย่างมีหลักฐาน (การรายงาน) เพื่อการปรับปรุงงานให้ดียิ่งขึ้น ซึ่งเป็นไปตามหลักอภิธานิธรรม^{๗๖} เช่นกัน

๗. การงบประมาณ (Budgeting) เป็นการจัดทำรายงานการใช้จ่ายเงินในการดำเนินงานต่าง ๆ และรายงานเงินที่คงเหลือ เพื่อการวางแผนทางการเงิน (Fiscal Planning) และการควบคุมการใช้เงิน ซึ่งเป็นไปตามหลักจักขุมาและหลักวิธูโร

คุณลักษณะของนักบริหาร

นักบริหาร จะทำหน้าที่ ทั้ง ๗ ประการ ดังกล่าวได้สำเร็จ นักบริหารจะต้อง เป็นผู้ที่มีคุณลักษณะดังที่ พระพุทธเจ้าตรัสไว้ในทุกขิปาณิกสูตร^{๗๗} ดังนี้

๑. จกขุมา หมายถึง ต้องมีปัญญามองการณ์ไกล ต้องเป็นผู้ฉลาดสามารถในการวางแผน และฉลาดในการใช้คนคุณลักษณะข้อนี้ตรงกับภาษาอังกฤษว่า Conceptual Skill

๒. วิธูโร หมายถึง ต้องเป็นผู้มีความสามารถในการจัดการธุระต่าง ๆ หรือกิจการทั้งปวงได้ดี มีความเชี่ยวชาญเฉพาะด้าน ข้อนี้ตรงกับคำว่า Technical Skill

๓. นิสสยสมปนโน หมายถึง เป็นผู้มีมนุษยสัมพันธ์ดีกับเพื่อนร่วมงาน และบุคคลอื่น ซึ่งเป็นทักษะด้านมนุษยสัมพันธ์ ข้อนี้ตรงกับคำว่า Human Relation Skill คุณลักษณะทั้ง ๓ ประการนี้

^{๗๖} อภิธานิธรรม คือธรรมอันเป็นไปเพื่อความไม่เสื่อม ๗ ประการ รายละเอียดศึกษาได้ที่ อนุสส ตก. ๒๓/ ๑๕

^{๗๗} อนุสส. (ไทย) ๒๐/๔๕๘/๑๓๓-๑๓๔

มีความสำคัญมากน้อยต่างกัน ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับ ระดับความแตกต่าง ของนักบริหาร ถ้าเป็นนักบริหาร ระดับสูงต้องรับผิดชอบในการวางแผนแลควบคุมคนเป็นจำนวนมาก คุณลักษณะข้อที่ ๑ (จกขุมา) และข้อที่ ๓ (นิสสยสมปนโน) สำคัญมาก ส่วนข้อที่ ๒ (วิรุโ) มีความสำคัญน้อยลงมา เพราะผู้บริหาร ระดับสูงสามารถมอบหมายงาน ด้านเทคนิค หรือวิชาการ ให้ผู้ร่วมงานไปดำเนินการ แทนได้ตาม ความสามารถและความเหมาะสมของผู้นั้นสำหรับผู้บริหารระดับกลาง คุณลักษณะทั้ง ๓ ข้อ (จกขุมา วิรุโ และนิสสยสมปนโน) มีความสำคัญเท่า ๆ กัน กล่าวคือ ผู้บริหารระดับกลางจะต้องมีความ ขำนาญเฉพาะด้าน และมีมนุษยสัมพันธ์ที่ดีต่อผู้ร่วมงาน ในขณะเดียวกันก็ต้องมีปัญญาที่จะมอง การณ์ไกลหรือการวางแผนงาน ในอนาคต และวางแผนตัวเอง เพื่อที่จะเป็นผู้บริหารระดับสูง ต่อไป สำหรับผู้บริหารระดับต้น จะต้องเป็นผู้มีคุณลักษณะข้อ ๒ (วิรุโ) และข้อ ๓ (นิสสยสมปนโน) เพราะ ต้องลงมือปฏิบัติงานร่วมกับผู้ร่วมงานหรือทีมงานอย่างใกล้ชิด แต่อย่างไรก็ตาม ผู้บริหารระดับต้น จำเป็นต้องพัฒนาคุณลักษณะข้อ ๑ (จกขุมา) ไปด้วย ก็คือ การพัฒนาปัญญาเพื่อเตรียมพร้อมเลื่อน ขึ้นสู่ตำแหน่งผู้บริหารระดับกลางต่อไปจากคุณลักษณะและทักษะของผู้บริหารระดับต่าง ๆ ตามที่ได้ กล่าวถึงนั้น

หลักการสำหรับการบริหาร

ในทางพระพุทธศาสนา มีหลักการที่เป็นข้อปฏิบัติสำหรับนักบริหาร หรือนักปกครอง ที่มี อำนาจหน้าที่ในการปกครอง หมู่คณะ บริหารกิจการของหมู่คณะ หรือประเทศชาติ ไว้อย่างมากมาย เพื่อให้ผู้ปกครองหรือผู้บริหารนั้น ได้ใช้อำนาจหน้าที่ เพื่อประโยชน์สุข แก่ประชาชนและประเทศชาติ อย่างแท้จริง พระพุทธเจ้าทรงเน้นถึงความสำคัญของผู้ปกครองหรือผู้บริหารเป็นอย่างมากจะต้อง ประพฤติให้เป็นแบบอย่างแก่ผู้อื่นหรือผู้ใต้บังคับบัญชา ฉะนั้นหลักในการบริหารตามแนวพุทธศาสนา สามารถสรุปได้ ๓ ประการ คือ

๑. การบริหารตน เป็นหลักการที่ว่าผู้บริหารที่ดี ต้องสามารถบริหารควบคุมตนเองให้ดี เสียก่อน จึงจะสามารถบริหารคนอื่นได้ดี

๒. บริหารคน เมื่อผู้บริหารสามารถบริหารตนได้ดีแล้ว ก็จะพัฒนาไปสู่การบริหารบุคคล หรือผู้ใต้บังคับบัญชา

๓. บริหารงาน คนกับงานเป็นสิ่งที่คู่กัน ถ้านักบริหารสามารถจัดการกับตนเอง คนได้ดีก็ จะนำไปสู่ความสำเร็จ ของการบริหารงาน อย่างแน่นอน หลักธรรมสำคัญ ที่ผู้บริหารหรือผู้ที่เตรียม ตัว เพื่อเป็นผู้บริหารควรที่จะพัฒนาทั้ง ๓ ด้าน คือ พัฒนาดน พัฒนาคน และพัฒนางาน เพราะการ พัฒนาทั้ง ๓ ด้านนั้น จะสร้างความสุขให้แก่ตนเองและสังคม ทำอย่างไรจะพัฒนาได้ทั้ง ๓ ด้าน พระ พิพิธธรรมสุนทร วัดสุทัศน์เทพวรารามได้นำเสนอหลักธรรมในการบริหาร ซึ่งจะทำให้การบริหารตน บริหารคนและบริหารงาน บรรลุความสำเร็จสมความประสงค์ไว้ ๑๑ ประการ คือ

๑. ส่งเสริมความรู้ สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทรงสั่งสอนบริษัทของพระองค์ให้ทุกคน มีความรู้ การสอนคนนั้นต้องจัดทำเป็นบัว ๔ เหล่า^{๗๕} คือให้ความรู้ตามลักษณะภูมิปัญญา ดังนี้

๑.๑ บัวพินน้ำ (อุคฆติตัญญู) เป็นคนมีปัญญา เพียงยกหัวข้อธรรมะขึ้นแสดง ก็บรรลุแล้ว หรือเพียงแต่ยกหัวข้อเรื่องก็เข้าใจแล้วไม่ต้องอธิบายมาก

^{๗๕} อย.จตุก.(ไทย) ๒๑/๑๘๓/๑๓๓

๑.๒ บัวปริ่มน้ำ (วิปจิตัญญ) เมื่ออธิบายความหวัหวั้นนั้นก็บรรลุแล้ว

๑.๓ บัวใต้น้ำ(เนยยะ)ต้องอธิบายเนื้อหาให้ละเอียดก็เข้าใจสามารถแนะนำให้เป็นคนดีได้

๑.๔ บัวใต้น้ำ (ปทปรมะ) อธิบายอย่างไร ก็ไม่เข้าใจ ก็ต้องปล่อยเขาไป ให้เลิกสั่งสอนผู้บริหารคนใด ที่พัฒนาแต่ความรู้ของตนเอง โดยไม่พัฒนาความรู้ของผู้ใต้บังคับบัญชา และผู้อยู่ในความปกครอง ย่อมไปไม่รอด เหมือนมีแต่สมอง แต่อวัยวะทุกส่วนเป็นอัมพฤกษ์อัมพาต การทำงานย่อมสำเร็จได้ยาก

๒. อยู่อย่างเสียสละ ผู้บริหารต้องรู้สึกเสียสละให้กับลูกน้อง เช่นต้องมีสังคหวัตถุ ๔^{๘๐} คือ ทาน ปิยวาจา อตถจริยา และสมานัตตตา

๒.๑ ทาน โดยการเอื้อเฟื้อเจือจานแก่ลูกน้องด้วยวัตถุมากน้อยตามแต่สถานการณ์

๒.๒ ปิยวาจา โดยการพูดจากับลูกน้องให้ลูกใจ ผูกจิตผูกใจรัตรึงตั้งใจไว้ลูกสถานการณ์และถูกกับอารมณ์ของคน (ปิยวาจานี้ไม่จำเป็นต้องพูดครบพูดหาเสมอไป มีงูก็ได้ แต่ต้องตรงกับคนและสถานการณ์ และ ที่สำคัญต้องมีเจตนาที่ดี)

๒.๓ อตถจริยา โดยการลงไปบำเพ็ญประโยชน์ร่วมกับผู้น้อยโดยไม่เกี่ยงงอน เช่น ประชานงานศพ งานสวด งานบวช งานแต่งงานไปเยี่ยมยามป่วย ถวายข้าว ให้ซื้อ สกุลของเราไปร่วมในงานของลูกน้อง

๒.๔ สมานัตตตา โดยการวางตนสม่ำเสมอการเสียสละกำลังกาย กำลังใจ กำลังความรู้ กำลังความคิด และกำลังทรัพย์เรียกว่าร่วมด้วยช่วยกันในฐานะผู้บริหารและผู้ร่วมงานควรจะมีการเสียสละทั้งสองฝ่ายจึงจะเป็นสิ่งที่ประเสริฐที่สุด

๓. กระจายตำแหน่งงาน อำนาจของงานนั้นไม่ใช่อยู่ที่รวมอำนาจผู้บริหารหลายคน ประสบความสำเร็จ เพราะไม่ยอมแบ่งอำนาจลงไปที่การกระจายอำนาจภารกิจ เป็นสิ่งจำเป็นในการบริหารนโยบายแบบ TQC ก็เน้นการกระจายนโยบาย (Policy Deployment) โดยการกระจายงานกระจายอำนาจ และกระจายภารกิจ การไม่กระจายงานทำให้งานไม่ทัน เพราะมีงานมาก ต้องใช้หลาย ๆ คนช่วยกันและทำงานเป็นทีมลองมาพิจารณาต้นไม้ ต้นไม้ มีลำต้น มีราก มีกิ่งก้านสาขา และมีหน้าที่ต่างกัน และสร้างความสมดุลด้วย มิเช่นนั้นต้นจะเอียงจะล้มในที่สุดสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์ทรงกระจายตำแหน่งงานมี ๘๐ พระอรหันต์เอก เรียกว่า เอตทัคคะ หรือ อสีติมหาสาวก ที่มีความเป็นเลิศในด้านต่าง ๆ เช่น พระโมคคัลลานะ ทรงยกย่องว่ามีฤทธิ์เสมอด้วยพระองค์พระสารีบุตร ทรงยกย่องว่ามีปัญญาเสมอด้วยพระองค์ จำไว้เสมอว่า “งานกระจุก ผู้บริหารตาย งานกระจาย ผู้บริหารรอด”

๔. ประสานสามัคคี งานทุกอย่างทุกชนิดมีปัญหาด้านการทะเลาะเบาะแว้ง แกร่งแย่งชิงดี และมีความเข้าใจ คลาดเคลื่อนผู้บริหารที่ดีต้องประสานสามัคคีให้ได้ การประสานสามัคคีนั้นผู้บริหารที่ใหญ่ที่สุด ต้องประชุมโต๊ะกลม ต้องมีใจกล้า เผชิญหน้ากล้าเรียกประชุมก่อนการประชุมต้องหาข้อมูลจากแต่ละคนก่อน เพื่อหาเหตุที่ถูกต้องไม่ฟังความข้างเดียว แล้วนำมาตัดสิน ไม่ควรไล่โทษกันหรือไล่บี้กัน จะสร้างความขัดแย้งบางท่านอาจเคยอ่านหนังสือ “การบริหารความขัดแย้ง” ก็พอจะ

^{๘๐} ๐.จตุก.(ไทย) ๒๑/๔๒/๓๒

เข้าใจปัญหาได้ดี การบริหารแบบไทย ๆ ที่ผิดพลาดคือ จับผิดและลงโทษทำให้ขาดการประสานสามัคคี ไม่ค่อยปรับความเข้าใจซึ่งกันและกันแต่ชอบปรับทุกข์กัน ปรับโทษกัน การบริหารอย่างมีแต่ล้มเหลวในที่สุด เพราะจะเกิดอาการ “คนแตกความสามัคคี” เพราะฉะนั้นควรระลึกไว้ว่าความพร้อมเพรียงของหมู่คณะในหน่วยงานนั้น ๆ ให้สำเร็จประโยชน์ได้ตั้งใจปรารถนา

๕. ไม่เอาดีแต่เพียงตัว คือ ไม่เอาดีใส่ตัว เอาชั่วใส่ผู้อื่นเหยียบย่ำผู้อื่น แล้วเอาความดีมาใส่ตัวคนเดียว ย่อมเป็นไปไม่ได้ การบริหารที่ประสบความสำเร็จนั้นจะเกิดจากทีมงาน ดังนั้นการบริหารงานจะต้องช่วยกันต้องมีการยกย่องให้กำลังใจ มีการมอบของขวัญรางวัลให้เกียรติกัน ยกย่องเชิดชูแม้ผู้บริหารไม่มีอะไรจะให้ก็หัดพูดคำว่า “ขอบคุณ” ให้มันติดปากลูกน้องก็จะดีใจผู้บริหารยกย่องลูกน้อง ลูกน้องก็มีส่วนเกื้อกูลผู้บริหาร ศรัทธาผู้บริหาร ทำให้ผู้บริหารดูดีขึ้นไม่ได้ตกต่ำแต่อย่างใด ในการกล่าวคำว่า “ขอบคุณ” กับลูกน้อง

๖. ไม่เมาเรื่องเงิน “เราให้เงินก็อย่า งง อย่าไปหลงจนสุดขีด เงินก็เหมือนพวงมาลัย อาจจะกลายเป็นพวงหรีด” เราจะต้องพิจารณาว่าเงินเป็นเพียงปัจจัยอย่างหนึ่งที่จะทำให้เกิดปัจจัย๔ คือ ข้าว ผ้ายาบ้านเงินเป็นปัจจัยที่ก่อให้เกิดความสะดวกการบริหารงานถ้าผู้บริหารเห็นแก่เงินก็จะใช้พนักงานอย่างทาส เอาเปรียบลูกน้อง หรือกินใช้จ่ายจนเปลืองเงินเจือใจ คนระดับล่าง ระดับปฏิบัติการก็อย่าโลภเงินจนถึงกับโกงเงินบริษัทพระพุทธรูปเจ้าเสด็จไปพบลุงใส่เงิน ยังตรัสกับพระอานนท์ว่า นั่นเป็นลูกเห่าเป็นอสรพิษที่จะกัดคนเสมอการจะทำอะไรก็ตามต้องระวังเรื่องเงิน

๗. ไม่ใหญ่เกินผู้บังคับบัญชาผู้บังคับบัญชาคือนายจ้าวของเราเราคือลูกน้องของท่านบางคนชอบแอบอ้างนายไปหากิน ทางทุจริต หรือไปอ้างกับคนอื่น เพื่อจะได้อะไรบางอย่าง เลขาบางคนซึ่งใกล้ชิดผู้บังคับบัญชามักทำตัวใหญ่เกินผู้บังคับบัญชาพระอานนท์เถระใกล้ชิดกับพระพุทธเจ้ามากที่สุด พระอานนท์ขอพรจากพระพุทธเจ้าคือขออย่าให้รับเข้านิมนต์ ขออย่าส่งไปในที่นิมนต์ ขออย่าให้อะไรกับท่านเป็นพิเศษเป็นต้นท่านปฏิบัติงานไม่ใหญ่เกินผู้บังคับบัญชาและมีความอ่อนน้อมถ่อมตน

๘. ตั้งเมตตาไว้เป็นนิจ ผู้บริหารต้องมีเมตตาต่อผู้ใต้ปกครอง ผู้ใต้ปกครองต้องมีเมตตาต่อผู้บังคับบัญชา คำว่า “เมตตา” นี้ อาจตีความหมายถึง ความรัก ความเคารพ ความนับถือ การบูชา การเทิดทูน จนถึงความจงรักภักดี เทิดทูนเหนือเศียรเกล้า ผู้บริหารควรมีหลัก ๓ ประการในเรื่องความเมตตา คือ มือเอื้อม ปากอ้า และหน้ายิ้มมือเอื้อม คือ เอื้อมไปแตะไปจับผู้ใต้ปกครองเป็นลักษณะอาการทางกาย ที่สร้างความเป็นกันเอง เป็นห่วงเป็นใย แต่ต้องระวัง อย่าให้เป็นการกระทำอนาจารต่อลูกน้องปากอ้า คือ เป่า ปลอบ ปลุก เป็นลักษณะทางวาจาในการให้กำลังใจลูกน้องทางวาจายิ้ม คือการให้กำลังใจเป็นเรื่องของใจที่แสดงออกทางใบหน้าสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ก็ทรงปฏิบัติอย่างนี้ต่อพระสงฆ์ต่อพุทธบริษัทของพระองค์ เช่นเดียวกัน ส่วนผู้อยู่ใต้บังคับบัญชาก็ต้องไปเยี่ยมเยียนถามข่าว หมอบกราบกราบไหว้ต่อผู้บังคับบัญชาบ้าง เราทุกคนจะอยู่ได้อย่างมีความสุข

๙. ใครทำผิดต้องเด็ดขาด ผู้บริหารงานต้องใจเพชรเด็ดขาด ผู้ใต้บังคับบัญชาจึงจะยอมรับกฎเกณฑ์ ผู้บริหารต้องเดินทางสายกลาง คือ ใช้ทั้งพระเดชพระคุณใครทำผิดต้องให้รางวัล ใครทำชั่วต้องลงโทษ ดังพระพุทธพจน์ที่ว่า นิคฺคณฺเห นิคฺคหารหิ กํราบคณฺที่ควรํกํราบ ปคฺคณฺเห ปคฺคหารหิ ยกย่องคนที่ควรยกย่อง^{๔๐}

^{๔๐} เทศกฐณชาดก. ๓๔/๒๔๒๒/๓๔๗

๑๐. ไม่ประมาทหมัวเมา สิ่งที่ไม่ควรประมาทมีการทำงาน ร่างกายที่แข็งแรงของเรา ความรู้ของเราที่มีอยู่ในขณะนี้ บริษัทจะยั่งยืนตลอดไปร้อยละใช้เจ็บ อุบัติเหตุ เงินทองที่มีอยู่ในขณะนี้ คู่แข่งทางการค้า ความไม่ประมาทในการบริหารงานนั้นจะต้องแข่งขันกับเวลา แข่งขันกับบุคคลและแข่งขันกับพื้นฐานของการพัฒนาและสามัคคี

๑๑. ประมาทตัวทุกเวลา คือ การรู้จักประมาณตน ประมาณการและประมาณสถานการณ์นั่นเอง การประมาณในธุรกิจ เช่น บริษัทเรามีคนครบหรือไม่ แต่ละคนมีความรู้ครบไหม เงินทุนครบไหม คู่แข่งเป็นอย่างไรเป็นต้น และที่สำคัญผู้บริหารต้องประมาณเหตุการณ์ประมาณสถานการณ์ด้วย ดังนั้น จำเป็นต้องมีการประชุมกัน “เอาความคิดมารวมกัน” ดูตัวเอง บริษัทที่เราทำธุรกิจอยู่ หน้าที่การงานที่ทำอยู่ต้องประชุมวิเคราะห์สถานการณ์เสมอๆ เมื่อวิเคราะห์แล้วฟังเหตุฟังผลหาเหตุรากเหง้า แล้วตัดสินใจแก้ไขปัญหา และหาทางปรับปรุงพัฒนา ให้ดียิ่งขึ้นต่อไป พุทธวิธีในการบริหารที่กล่าวมานั้นเป็นเพียงส่วนหนึ่งของการนำพุทธธรรมมาประยุกต์ใช้ในการบริหารตน บริหารคน และบริหารงาน แต่ก็ถือว่าเป็นทฤษฎี ที่ทำให้น้องนักบริหาร และผู้ที่เตรียมตัว จะเป็นนักบริหาร ดังนั้นถ้าท่านคิดว่าทฤษฎีที่นำเสนอมาทั้งหมดจะทำให้การบริหารนั้นประสบความสำเร็จแล้วไซ้ท่านจะต้องลงมือปฏิบัติด้วยเพราะหลักธรรมที่พระพุทธเจ้าประกาศไว้ดีแล้วนั้นรอการพิสูจน์จากท่านทั้งหลายเมื่อใดที่ท่านลงมือปฏิบัติได้แล้ว เมื่อนั้น ท่านจะเป็นผู้บริหารที่ดีที่สุด เพราะจะได้หัวใจของผู้ตาม เพราะผู้มีธรรมอยู่ในหัวใจย่อมเป็นศูนย์รวมใจของคนร่วมงานและสามารถจัดการให้งานในหน้าที่สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี

หลักการบริหารจัดการและการติดต่อประสานงานแนวพุทธ เป็นความพยายามในการนำเอาหลักธรรมของพระพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้กับวิชาการสมัยใหม่ทั้งนี้เพราะพุทธธรรมเป็นนามธรรมสูงกว่า ความรู้สมัยใหม่ใดๆ พุทธธรรมจึงสามารถครอบคลุม ทั้งวิทยาศาสตร์และสังคมศาสตร์ได้ทั้งหมดการทำงานให้สำเร็จและมีความสุข คนทุกคนย่อมต้องการการทำงานให้สำเร็จ หากทำงานให้สำเร็จไม่ได้ การทำงานจะเต็มไปด้วยความทุกข์ทรมานทั้งกายและใจคนที่ จะสามารถทำงานให้ประสบความสำเร็จ และมีความสุข ในการทำงานนั้น ควรยึดหลักธรรมะ ๕ ข้อ ดังนี้^{๒๒}

๑. ศรัทธา คือ ความเชื่อมั่นที่ประกอบด้วยเหตุผลหรือปัญญา เราต้องศรัทธาในองค์การผู้นำเพื่อนร่วมงาน และตัวเราเอง เมื่อเรามีศรัทธาต่อสิ่งใดแล้ว จะทำให้เรามีทัศนคติที่ดีต่อสิ่งนั้นซึ่งจะส่งผลดีต่อการทำงานเป็นทีม เกิดพลังในการทำงาน ร่วมแรงร่วมใจกัน การทำงานจึงมีความสุข

๒. ฉันทะ คือ ความพอใจ ความต้องการในการทำงาน และทำให้ดียิ่งขึ้น ฉันทะจึงเป็นสิ่งที่สำคัญ ในการทำงานให้ประสบความสำเร็จ และมีความสุข

๓. วิริยะ คือ ความเพียรพยายาม ความมุ่งมั่นทำงานในสิ่งใดๆให้สำเร็จ โดยไม่ยอมท้อต่ออุปสรรคใดๆ งานต่างๆ ไม่อาจสำเร็จลงได้หากปราศจากความเพียร พระพุทธเจ้ายังเคยตรัสไว้ว่าพุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งความเพียร หมายความว่า ความสำเร็จในธรรมของพุทธนั้น ต้องอาศัยความเพียรอย่างมาก

^{๒๒} สัณญา สัณญาวิวัฒน์และ ชาย สัณญาวิวัฒน์, การบริหารจัดการแนวพุทธ. (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์แห่ง จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๐) หน้า ๔๗.

๔. สมาธิ คือ การตั้งจิตมั่นอยู่กับสิ่งหนึ่ง สิ่งใด อย่างเดียว สมาธิเกิดจากศีลหรือวินัยในตน สามารถควบคุม จิตให้หนึ่ง จดจ่อ กับการทำงาน สมาธิจึงก่อ ให้เกิดสติปัญญา รู้แจ้งตามความเป็นจริง สามารถทำงานได้อย่างเฉลียวฉลาด

๕. สันโดษ คือ ความพอใจในสิ่ง ที่ตนมีอยู่ พอใจในสิ่ง ที่ ได้มาด้วยน้ำพักน้ำแรงและความบริสุทธิ์ยุติธรรม เมื่อมีความพอใจ จิตจึงสงบ เยือกเย็น และเป็นสุข

การสนับสนุนส่งเสริมประสานงานจากภาคส่วนต่างๆเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนในชุมชนพื้นที่ตามหลักธรรมและเศรษฐกิจพอเพียงตามคำสอนในทางพระพุทธศาสนา

การบริหารจัดการและการติดต่อประสานงานด้านสาธารณะสงเคราะห์

วัดกับบ้าน หรือพระสงฆ์กับชาวบ้านนั้น ไม่ว่าครั้งพุทธกาล หรือสมัยปัจจุบันย่อมต้องมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันไม่ทางใดก็ทางหนึ่งเสมอ เพราะวัดและพระสงฆ์เป็นสถาบันสำคัญทางศาสนา ที่มีความผูกพันเกื้อกูลซึ่งกันและกันกับชาวบ้านและชุมชนมาเป็นระยะเวลายาวนานนับตั้งแต่เริ่มแรกของการมีวัดเกิดขึ้นในพระพุทธศาสนา ซึ่งมีผู้ให้แนวคิดเกี่ยวกับเรื่องสาธารณสงเคราะห์ ไว้ดังนี้

พระราชวรมนี (ประยุทธ์ ปยุตโต)^{๘๓} ได้กล่าวถึงบทบาทของพระสงฆ์ที่ควรดำเนินบทบาทด้านการสงเคราะห์ดังต่อไปนี้

- ๑) การให้คำแนะนำทางจิตใจ เป็นที่ปรึกษาเกี่ยวกับปัญหาชีวิตต่างๆ
- ๒) การเป็นที่พึ่งให้ความร่มเย็นทางจิตใจด้วยการประพาสเป็นตัวอย่าง ตลอดจนสถานที่ที่วัดวาอารามที่สงบร่มรื่น เป็นองค์ประกอบสำหรับหล่อเลี้ยงจิตใจของสังคมอย่างหนึ่ง
- ๓) การให้คำปรึกษาแนะนำด้านอื่นๆเท่าที่ทำได้ เช่น ในทางวิชาการเป็นต้นที่ผู้ปรึกษาสะดวกใจและสนใจ

๔) ในสังคมชนบทที่กำลังพัฒนา เมื่อชาวบ้านยังไม่พร้อมที่จะช่วยตัวเองในการพัฒนานั้นได้ พระซึ่งเป็นผู้นำในท้องถิ่นอยู่แต่เดิมแล้ว หากได้ท่านเป็นศูนย์กลางและท่านได้มีโอกาสเตรียมตัวพร้อม ก็อาจจะเป็นผู้ปิดช่องว่างที่มีอยู่ในงานพัฒนา และจะเป็นผู้นำชี้ช่องทางในการท้องถิ่นจะรับความเจริญใหม่ๆได้ บทบาทนี้อาจประกอบด้วยข้อเสนอแนะความคิดริเริ่มว่า ในถิ่นนั้นมีอะไรที่จะทำใหม่เกิดประโยชน์แก่ส่วนรวม ทำให้ชีวิตความเป็นอยู่ดีขึ้นแล้วเป็นศูนย์รวมประชาชนมาทำงานนั้น หรืออาจเป็นที่ปรึกษาที่ชาวบ้านมาขอความคิดเห็นว่าจะทำสิ่งนั้นสิ่งนี้ขึ้นในท้องถิ่น จะควรหรือไม่ควรถ้าพระมีความรู้ก็แนะนำได้ เป็นการให้ความอุ่นใจแก่ประชาชน

๕) การสงเคราะห์ทางจิตใจอีกอย่างหนึ่ง ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญอยู่สำหรับประชาชนทั่วไป แม้ที่เป็นพุทธศาสนิกชนในฐานะเป็นเครื่องปลอบประโลมใจ สืบเนื่องมาจากความเร้นลับของชีวิต อย่างที่บางท่านเรียกว่าการบำรุงขวัญ ข้อนี้ได้แก่บทบาทประเภทพิธีกรรมต่างๆ

พระมหาทนะนงชัย บุรณพิสุทธ์^{๘๔} กล่าวไว้ว่า ชุมชนเป็นปัจจัยสำคัญที่ก่อให้เกิดวัดและมีบทบาทในการอุดหนุนค้ำจุนวัด ส่วนวัดก็มีบทบาทต่อชุมชนอย่างกว้างขวางเช่นเดียวกัน ดังปรากฏใน

^{๘๓} พระราชวรมนี (ประยุทธ์ ปยุตโต), **ลักษณะของสังคมพุทธ**, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิโกลมคิมทอง , ๒๕๒๗), หน้า ๓๓.

^{๘๔} พระมหาทนะนงชัย บุรณพิสุทธ์, “บทบาทของวัดกับชุมชนเมืองในเขตบางรัก กรุงเทพมหานคร”, **วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๖), หน้า ๕๔.

สิงคาลาวาสสูตร อันเป็นสูตรที่ว่าด้วยหน้าที่ที่บุคคลพึงปฏิบัติต่อกันในสังคมโดยได้กล่าวถึงหน้าที่ระหว่างนักบวชกับประชาชนไว้อย่างชัดเจน อย่างเช่นคฤหัสถ์พึงอุปถัมภ์บำรุงสมณพราหมณ์ หรือนักบวชด้วยการกระทำความดีๆ ก็ประกอบด้วยเมตตาทั้งการกระทำทางกาย คำพูด ความคิด ต้อนรับ ด้วยความเต็มใจ และอุปถัมภ์ด้วยปัจจัยสี่ส่วนสมณพราหมณ์ หรือนักบวชทั้งหลาย เมื่อได้รับการอุปถัมภ์บำรุงดังนั้นแล้ว จึงควรแนะนำสั่งสอนให้ชาวบ้านละเว้นจากการทำความชั่ว ดำรงอยู่ในความดี สงเคราะห์อนุเคราะห์ด้วยน้ำใจอันดีงาม และบอกทางแห่งการดำเนินชีวิตอันประเสริฐตามหลักพุทธธรรม เป็นต้น พระสูตรนี้ได้แสดงให้เห็นว่าทั้งพระภิกษุสงฆ์ และชาวบ้านต่างก็ต้องเกื้อกูลพึ่งพาอาศัยกันและกันทั้งสองฝ่ายจึงจะสามารถดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุขและเป็นความสมดุลงที่ต่างฝ่ายต่างเต็มใจที่จะพึ่งพาซึ่งกันและกัน

บุญศรี พานะจิตต์ และคณะ^{๘๕} กล่าวถึงความสำคัญของภารกิจด้านนี้ว่า การสาธารณสงเคราะห์เป็นการแสดงบทบาทของภิกษุสงฆ์ ในด้านสังคมสงเคราะห์ทั้งการสงเคราะห์บุคคล และสาธารณะสงเคราะห์ โดยมีภิกษุสงฆ์เป็นผู้นำชุมชนในการบริจาคช่วยเหลือผู้ประสบภัยพิบัติต่างๆ เพราะภิกษุสงฆ์เป็นศูนย์กลางเชื่อมประสานระหว่างคนจนกับคนรวย ปัจจัยที่ได้รับบริจาคมมา ภิกษุสงฆ์ก็ใช้ทำประโยชน์เป็นสาธารณกุศล และช่วยเหลือบุคคลผู้ขาดแคลน และด้อยโอกาสดังกล่าวแล้ว ลักษณะการสาธารณสงเคราะห์มี ๔ ลักษณะ ดังนี้

๑) การดำเนินกิจการเพื่อช่วยเหลือเกื้อกูล ได้แก่ การที่วัด หรือคณะสงฆ์ดำเนินการเองซึ่งกิจการอย่างใดอย่างหนึ่งที่มีวัตถุประสงค์ให้เป็นสาธารณประโยชน์ เช่น กิจการหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล กิจการห้องสมุดเพื่อประชาชน จัดอบรมวิชาชีพให้แก่ประชาชนในท้องถิ่น เป็นต้น

๒) การช่วยเหลือเกื้อกูลกิจการของผู้อื่นเพื่อสาธารณประโยชน์ ได้แก่ การช่วยเหลือสนับสนุนส่งเสริมกิจการของรัฐ หรือของเอกชน หรือผู้ใดผู้หนึ่งดำเนินการ และการนั้นเป็นไปเพื่อการสาธารณประโยชน์ เช่น การพัฒนาหมู่บ้าน การพัฒนาตำบล ขุดสระน้ำขนาดใหญ่ เพื่อเป็นแหล่งน้ำอุปโภค และเป็นสถานที่พักผ่อนหย่อนใจ อนุรักษ์วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมจัดหาทุนเพื่อการสงเคราะห์และอื่นๆ

๓) การช่วยเหลือเกื้อกูลสถานที่อันเป็นสาธารณสมบัติ ได้แก่ การสร้างถนน ขุดลอกคูคลอง สร้างโรงพยาบาล และจัดซื้อเครื่องมือแพทย์ สร้างการประปา สร้างเครื่องกำเนิดไฟฟ้า ปลุกต้นไม้ และอื่นๆ ข้อนี้นับเฉพาะการช่วยเหลือเกื้อกูลสถานที่อันเป็นส่วนหนึ่งของสาธารณประโยชน์

๔) การช่วยเหลือเกื้อกูลประชาชนทั่วไป ได้แก่ การช่วยเหลือประชาชนในการที่ควรช่วยเหลือ เช่น จัดตั้งหน่วยอาสาสมัครบรรเทาสาธารณภัย ช่วยเหลือประชาชนทั้งด้านไฟไหม้ และน้ำท่วม พร้อมมอบเครื่องอุปโภคแก่ผู้ประสบภัย หรือในยามปกติก็ต้องกองทุนเลี้ยงเด็กกำพร้า และเด็กด้อยโอกาส

^{๘๕} บุญศรี พานะจิตต์ และคณะ, **ความสำเร็จในการปฏิบัติภารกิจของวัด : ศึกษาเฉพาะกรณีวัดสวนแก้ว อำเภอบางใหญ่ จังหวัดนนทบุรี**, หน้า ๒๔-๒๕.

กรมการศาสนา^{๘๖} ได้กล่าวถึงการสาธารณสงเคราะห์ไว้ว่า เป็นการดำเนินการช่วยเหลือสังคมทางวัตถุในรูปแบบต่างๆ ที่ไม่ขัดต่อพระธรรมวินัย ได้แก่ โครงการบรรพชาและอุปสมบท พระภิกษุสามเณรภาคฤดูร้อน โดยการสงเคราะห์ภิกษุสามเณรและวัดที่ประสบภัยขาดแคลน วัด และเจ้าอาวาส ภิกษุสงฆ์ซึ่งเป็นผู้ดำเนินการพัฒนาชุมชนและสังคม เช่น ให้สถานที่เป็นที่จัดประชุมอบรมเยาวชนและประชาชนด้านอาชีพต่างๆ การสร้างถนนเข้าหมู่บ้าน การออมทรัพย์ ให้สถานที่เป็นแหล่งประปาหมู่บ้าน การสนับสนุนการศึกษาแก่เด็กนักเรียน การช่วยเหลือผู้ป่วยผู้ยากไร้ เป็นต้น

พระราชวรมนี (ประยุทธ์ ปยุตโต)^{๘๗} กล่าวถึงความสำคัญของภารกิจด้านนี้ว่าการสาธารณสงเคราะห์ เป็นการจัดการให้การสงเคราะห์ในด้านต่างๆ แก่ประชาชนผู้อุปถัมภ์บำรุง ทายก ทายิกาของวัด หรือประชาชนทั่วไป วัดเป็นส่วนหนึ่งของสังคม วัดอยู่ได้ก็ต้องพึ่งบ้าน และบ้านอยู่ได้ก็ต้องพึ่งวัด วัดเป็นศูนย์กลางของสังคม พระสงฆ์เป็นที่พึ่งทางใจของประชาชน เมื่อประชาชนเดือดร้อนในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง ก็เป็นหน้าที่ของทางวัดจะต้องจัดการสงเคราะห์ช่วยเหลือ การสาธารณสงเคราะห์จึงเป็นหน้าที่ของวัด และพระสงฆ์จะต้องดำเนินการบริหารงานทุกด้านเกี่ยวกับการสงเคราะห์ประชาชนในขอบเขตที่วัดและพระสงฆ์จะจัดได้ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ^{๘๘} ที่ว่าวัดเป็นของประชาชน เป็นที่ทำบุญบำเพ็ญกุศลตามประเพณีของชาวบ้านของวัด ภิกษุสงฆ์ สามเณรในวัดอันมีเจ้าอาวาสเป็นหัวหน้าปกครอง ดูแล รักษาวัด มีหน้าที่ให้ความสะดวกแก่ประชาชนในการทำบุญบำเพ็ญกุศลทั้งที่บ้านและในวัด หรือที่อื่นใดในหมู่บ้าน ตำบลที่ตั้งวัดนั้นและหน้าที่จัดการสาธารณสงเคราะห์อื่นๆ แก่ประชาชนในส่วนที่อยู่ในสมณวิสัยที่น่าจะจัดได้ด้วย

พระราชวรมนี (ประยุทธ์ ปยุตโต)^{๘๙} กล่าวถึงการสาธารณสงเคราะห์ไว้ว่าการสาธารณะสงเคราะห์ คือ กิจกรรมหรือการทำงานช่วยเหลือชาวบ้านหรือคนส่วนมากหรือคนทั่วไป หน้าที่ของเจ้าอาวาสตามมาตรา ๓๗ แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ ข้อ ๔ บัญญัติไว้ว่า” ให้ความสะดวกตามสมควรในการบำเพ็ญกุศล” ความหมายของข้อนี้ คือ ให้วัดกับบ้านต่างถ้อยทีถ้อยอาศัยซึ่งกันและกัน ชาวบ้านช่วยกันทำนุบำรุงวัด บางคนถึงจะยากจนหาเข้ากินคำ อาศัยกระท่อมที่ชำรุดทรุดโทรมเป็นที่พำนักอาศัย แต่ด้วยแรงศรัทธามีเงินเพียงเล็กน้อยก็บริจาคสมทบสร้างกุฏิ วิหาร ถาวรวัตถุ ในวัดเพื่อความผาสุกของพระทางวัดจึงมีหน้าที่ต้องอำนวยความสะดวกให้แก่ชาวบ้านบ้าง ในทางที่ชอบที่ควร นับว่าเป็นงานด้านการสาธารณสงเคราะห์โดยตรง

^{๘๖} กรมการศาสนา, **คู่มือการจัดการศึกษาสงฆ์**, (กรุงเทพมหานคร : การศาสนา, ๒๕๓๙), หน้า ๘-๙.

^{๘๗} พระราชวรมนี (ประยุทธ์ ปยุตโต), **การจัดสาธารณูปการและสาธารณสงเคราะห์ของวัด**, (กรุงเทพมหานคร : กรมศาสนา, ๒๕๓๕), หน้า ๒๕.

^{๘๘} สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, **การกลับมาของพระพุทธศาสนา “พระเอก” ของการศึกษาใหม่**, (กรุงเทพมหานคร : พิมพ์ลายสื่อ, ๒๕๔๔), หน้า ๓๗.

^{๘๙} พระราชวรมนี (ประยุทธ์ ปยุตโต), **การจัดสาธารณูปการและสาธารณสงเคราะห์ของวัด**, หน้า ๑๒๕.

ชำระเรื่อง วุฒิจันทร์ และคณะ^{๙๐} กล่าวถึง การสาธารณสงเคราะห์ ว่าเป็นงานสำคัญของคณะสงฆ์ ซึ่งมหาเถรสมาคมได้กำหนดหน้าที่ให้เจ้าคณะภาค เจ้าคณะจังหวัด เจ้าคณะอำเภอ และเจ้าคณะตำบล มีหน้าที่ควบคุม และส่งเสริมการรักษาความสงบเรียบร้อยการศึกษาสงเคราะห์ การเผยแผ่พระพุทธศาสนา การสาธารณูปการ และการสาธารณสงเคราะห์ในเขตปกครองของตน ให้ดำเนินไปด้วยดี

จากบทบาทด้านสาธารณสงเคราะห์ของเจ้าอาวาสที่กล่าวมานี้ ผู้วิจัยสรุปได้ว่า การสาธารณสงเคราะห์ หมายถึง การดำเนินการช่วยเหลือสังคมทางวัตถุในรูปแบบต่างๆ ที่ไม่ขัดต่อพระธรรมวินัย ได้แก่ การให้การสงเคราะห์แก่ภิกษุสงฆ์ สามเณรที่อยู่ในพื้นที่กันดาร การสร้างถนนเข้าหมู่บ้าน การให้สถานที่เป็นแหล่งประปาหมู่บ้าน การสนับสนุนทุนการศึกษาให้แก่เด็กนักเรียน การช่วยเหลือผู้ป่วยผู้ยากไร้ การสร้างห้องสมุดโรงเรียน เป็นต้น การสาธารณสงเคราะห์นอกจากจะเป็นการช่วยเหลือผู้คนในสิ่งที่พวกเขาต้องการ และมีความจำเป็นแล้ว ยังเป็นการสร้างความผูกพันระหว่างพระสงฆ์กับชาวบ้านอีกทางหนึ่งด้วยนอกจากบทบาทในด้านต่างๆ ดังที่กล่าวมาแล้ว ยังมีบทบาทที่สำคัญของพระสงฆ์ตามที่สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ^{๙๑}ได้กล่าวเกี่ยวกับบทบาทของพระสงฆ์ว่า ปัจจุบันพระสงฆ์กลายเป็นตัวแทนของสถาบันทางศาสนามีบทบาทที่สำคัญคือ บทบาทหน้าที่ต่อตนเอง เป็นกิจที่พระสงฆ์พึงกระทำ คือ การศึกษาเล่าเรียน มี ๒ ลักษณะ คือ

๑) คันถธุระ เป็นการศึกษาถึงหลักธรรมต่างๆ ที่พระพุทธองค์ได้แสดงไว้จนสามารถจำได้ บอกกล่าวและถ่ายทอดได้ เรียกว่าบทบาทในการศึกษา ซึ่งหมายถึงการเรียนรู้พระไตรปิฎก อันเป็นคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าในส่วนของพระวินัย พระสูตรและพระอภิธรรม หรือการเรียนรู้ถึงศีลสมาธิ ปัญญา ที่เรียกกันว่า ลิกขา ๓ การศึกษานี้ต้องครอบคลุมข้อปฏิบัติทั้งหมดในพระพุทธศาสนา หลักธรรมภาค ปฏิบัติ คือ ศึกษาถึงความถูกต้องทางกาย ทางจิต ทางปัญญา มีความรู้ และความเข้าใจถูกต้อง

๒) วิปัสสนาธุระ หมายถึง การปฏิบัติธรรม การพิจารณาถึง ทุกขลักษณะ อนิจจลักษณะ และอนัตตลักษณะ ด้วยความพากเพียรพยายาม จนกว่าจะบรรลุถึงพระนิพพานเรียกว่า บทบาทหน้าที่ในการปฏิบัติตน ปกครองตน ซึ่งหมายถึงการประพฤติตามหลักธรรมเพื่อความบริสุทธิ์ของตน และของสถาบันสงฆ์ เป็นการน้อมนำธรรมวินัยมาปฏิบัติเป็นการอบรมในด้านความประพฤติระเบียบวินัยให้มีความสุจริตทางกาย วาจา ใจ และอาชีวะ เรียกว่า ปฏิบัติศีล รวมถึงการสำรวม ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ มีสติสัมปชัญญะ การปฏิบัติสมาธิภาวนา หรือเรียกว่า ให้มีพลังเพื่อนำไปใช้ในการกำจัดกิเลสความเศร้าหมองแห่งจิต และรู้เกิดความรู้แจ้งเห็นจริง ซึ่งเป็นการปฏิบัติตามทฤษฎีที่ได้ศึกษาเล่าเรียนมาข้างต้น ได้ผลคือการดับทุกข์เป็นขั้นๆ จนดับได้สิ้นเชิง พัฒนาคุณภาพจิตและเสริมสร้างคุณภาพจิตและรู้จักใช้ความสามารถในกระบวนการสมาธิ และการอบรมทางปัญญาให้เกิดความรู้แจ้งที่สามารถชำระจิตใจให้บริสุทธิ์หลุดพ้นเป็นอิสระ มองดู และรู้จักเข้าใจสิ่งทั้งหลายตาม

^{๙๐}ชำระเรื่อง วุฒิจันทร์, การพัฒนากิจการคณะสงฆ์และการพระศาสนาเพื่อความมั่นคงแห่งชาติ, (กรุงเทพมหานคร : กรมศาสนา, ๒๕๔๑), หน้า ๑๑๘-๑๒๑.

^{๙๑}สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, การกลับมาของพระพุทธศาสนา “พระเอก” ของการศึกษาใหม่, หน้า ๗.

ความเป็นจริงทำการต่างๆ ด้วยปัญญา เป็นบทบาทในการปกครองบริหารตน และคณะสงฆ์ให้เป็นไปตามหลักพระธรรมวินัย

การศึกษาของพระสงฆ์ในสมัยพุทธกาล พระพุทธเจ้าและพระอริยสาวกเป็นผู้ทำหน้าที่แนะนำเป็นครู เป็นกัลยาณมิตร มีการแลกเปลี่ยนความรู้ ความเข้าใจ ประสบการณ์ต่อกัน เป็นการศึกษาถึงหลักธรรมและพระวินัย เพื่อนำไปสู่การปฏิบัติ และการเผยแผ่ เมื่อพระพุทธเจ้าได้ปลงสังขาร หรือปรินิพพานแล้ว ต่อมาพระสงฆ์ได้ศึกษาจากพระผู้มีพระภาคมากมีการท่องจำพระพุทธพจน์สืบต่อกันมา จนถึงสมัยการทำสังคายนาพระไตรปิฎกครั้งที่ ๕ ที่ประเทศลังกา พระไตรปิฎกถูกบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษรเป็นครั้งแรก ต่อมามีการแปลเป็นภาษาต่างๆ ทั่วโลก พระสงฆ์จึงศึกษาคำสอนของพระพุทธเจ้าจากพระไตรปิฎกนับแต่นั้นมา

จากการทบทวนเอกสารที่เกี่ยวข้องกับบทบาทของพระสงฆ์ ผู้วิจัยสรุปได้ว่า พระภิกษุสงฆ์ผู้ดำรงตำแหน่งทางการปกครอง เช่น เจ้าอาวาสมีอำนาจหน้าที่ในการบริหารกิจการต่างๆ ของวัดได้ตามกฎหมาย ถือเป็นตัวแทนของวัดในการแสดงบทบาทของพระสงฆ์และวัดต่อชุมชนซึ่งบทบาทดังกล่าวนี้ มีความเกี่ยวข้องและสัมพันธ์ต่อวิถีชีวิตของคนในชุมชนตั้งแต่อดีตจนกระทั่งปัจจุบัน มีความผูกพันและเกี่ยวข้องกันกับชุมชนอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ เพราะพระสงฆ์ดำรงอัตภาพได้ด้วยอาศัยประชาชนในชุมชน และมีบทบาทโดยตรงในการอบรมสั่งสอนธรรมแก่ประชาชนตามหน้าที่สถานะความเป็นพระสงฆ์ในพระพุทธศาสนา และทั้งฐานะของพระสงฆ์ผู้ดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสที่เป็นผู้นำทางจิตวิญญาณของคนในชุมชน จึงต้องมีบทบาทต่อชุมชนและสังคมในด้านต่างๆ ด้วยโดยปริยายนั่นเอง

๒.๓ แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาคุณภาพชีวิตของชุมชน

การพัฒนาคุณภาพชีวิตของชุมชนเป็นภาระหน้าที่อย่างหนึ่งที่พระภิกษุสงฆ์ ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของสังคม ชุมชน และมีบทบาทในการเป็นผู้นำทางด้านจิตใจ เป็นที่ยึดเหนี่ยวศรัทธาของชาวชุมชนจึงสามารถที่จะนำพาให้ประชาชนในชุมชนนั้นๆ ร่วมมือกันเพื่อดำเนินการเกี่ยวกับการพัฒนาคุณภาพชีวิตของชุมชนนั้น เพื่อความเจริญก้าวหน้าของชุมชนทั้งด้านความเป็นอยู่ การศึกษา สภาพแวดล้อมทางกายภาพด้านต่างๆ ภายในชุมชน รวมถึงการเป็นตัวแทนประชาชนในชุมชนในการติดต่อประสานงานกับหน่วยงานต่างๆ เพื่อนำพาชุมชนให้เจริญในทุกๆ ด้านนั่นเอง ผู้วิจัยจึงได้ศึกษาเอกสารเพื่อค้นหาความหมาย แนวคิด ทฤษฎี ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาชุมชนทั้งจากเอกสารของนักวิชาการในประเทศและต่างประเทศ ซึ่งสามารถนำมาแสดงได้เป็นลำดับดังนี้

๒.๓.๑ ความหมายของชุมชนและการพัฒนาชุมชน

การศึกษาเกี่ยวกับชุมชนและการพัฒนาคุณภาพชีวิตของชุมชนนี้จะเป็นการศึกษางานที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนในชุมชนพื้นที่อำเภอห้วยคตจังหวัดอุทัยธานี

คำว่าชุมชนความหมายการให้คำจำกัดความรวมไปถึงการพัฒนาชุมชนรูปแบบวิธีการ ประวัติความเป็นมาต่างๆอันเกี่ยวเนื่องกับการพัฒนาชุมชนซึ่งคำว่าชุมชนนั้นในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานให้ความหมายไว้ว่าชุมชนหมู่ชนกลุ่มคนที่อยู่รวมกันเป็นสังคมขนาดเล็กอาศัยอยู่ใน

อาณาบริเวณเดียวกันและมีผลประโยชน์ร่วมกัน^{๙๒} ซึ่งคล้ายคลึงกับความหมายในพจนานุกรม Oxford Advanced Learner's Dictionary English^{๙๓} ที่ได้ให้ความหมายของ ชุมชน ว่าหมายถึงกลุ่มผู้ที่อาศัยอยู่ในพื้นที่แห่งหนึ่ง มีความรู้สึกว่าเป็นพวกเดียวกันมีศรัทธา ความเชื่อ เชื้อชาติ การงาน หรือมีความรู้สึกนึกคิดความสนใจที่คล้ายคลึงกัน มีการเกื้อกูลการเป็นอยู่ร่วมกัน ซึ่งในส่วนนี้ผู้วิจัยได้ศึกษาแนวคิดของนักวิชาการทั้งในต่างประเทศ และนักวิชาการชาวไทย ดังต่อไปนี้

แบล็คเกอร์ บราวเนล (Blaker Brownell)^{๙๔} ได้ให้ความหมายของชุมชนไว้หลายประการซึ่งสรุปได้ว่า “ชุมชน” คือ การกระทำที่เต็มเปี่ยมไปด้วยความร่วมมือ ร่วมใจความรู้สึกเป็นเจ้าของ เป็นสังคมที่คนรู้จักกันอย่างใกล้ชิดและสนิทสนม

โลฟควิสต์ (Lofauist)^{๙๕} ให้ความหมายในชุมชนว่า “ชุมชน” คือจิตวิญญาณหรือความรู้สึก เกิดขึ้นเมื่อคนตั้งแต่สองคนขึ้นไปมาทำงานร่วมกันเพื่อที่จะบรรลุถึงเป้าหมายที่ต้องการร่วมกัน

อาเธอร์ ดันแฮม (Arthur Dunham)^{๙๖} กล่าวว่า การพัฒนาชุมชน คือการรวมกำลังดำเนินการปรับปรุงสภาพความเป็นอยู่ของชุมชนให้มีความเป็นปึกแผ่นและดำเนินงานไปในแนวทางที่ตนเองต้องการโดยอาศัยความร่วมมือของประชาชนในชุมชนนั้นในการช่วยเหลือตนเองและร่วมมือกันดำเนินงานและต้องได้รับการสนับสนุนช่วยเหลือทางด้านวิชาการจากหน่วยงานภายนอก

องค์การสหประชาชาติ (Unesco)^{๙๗} ให้คำจำกัดความว่า การพัฒนาชุมชนเป็นขบวนการซึ่งประชาชนทั้งหลายได้พยายามรวบรวมกันทำเองและมาร่วมกับเจ้าหน้าที่ของรัฐบาล เพื่อที่จะทำให้สภาพเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมของชุมชนนั้น ๆ เจริญดีขึ้นและผสมผสานชุมชนเหล่านั้นเข้าเป็นชีวิตของชาติและเพื่อที่จะทำให้ประชาชนอุทิศกาย ใจ ความคิด ความรู้ และทรัพย์เพื่อความเจริญเติบโตของชาติอย่างเต็มที่

^{๙๒} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน, (กรุงเทพมหานคร : นานมีบุ๊คพับลิเคชั่น, ๒๕๔๖), หน้า ๓๖๘.

^{๙๓} Oxford University, Oxford Advanced Learner's Dictionary English, (Oxford :Oxford University Press, 2005), p. 276.

^{๙๔} Blaker Brownell, Directory of corporate affiliations, (University of California : National Register Pub. Co., 1998), p. 256.

^{๙๕} Lofauist, Business books and serials in print, (University of Michigan : R.R. Bowker Co., 1977), p. 68.

^{๙๖} Arthur Dunham, Community development :a selected bliography, (Michigan : University of Missouri-Columbia, 1964), p. 30.

^{๙๗} Unesco, Report of the Director General on the activities of the organization, (Unesco publication, 1977), 56.

องค์การบริหารวิเทศกิจของสหรัฐอเมริกา (USAID)^{๙๘} ให้คำจำกัดความว่าการพัฒนาชุมชน เป็นขบวนการแห่งการกระทำทางสังคมซึ่งประชาชนในชุมชนนั้นร่วมกันจัดการวางแผนและลงมือกระทำการเองพิจารณาให้รู้ชัดว่า กลุ่มหรือเอกชนมีความต้องการหรือขาดแคลนอะไรมีปัญหาอะไรซึ่งเป็นปัญหาร่วมกันแล้วจึงจัดทำแผนเพื่อจัดความขาดแคลนหรือบำบัดความต้องการ หรือแก้ปัญหาต่างๆ โดยที่พยายามใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชนนั้น ๆ ให้มากที่สุดและถ้าจำเป็น อาจจะขอความช่วยเหลือจากภายนอก คือ รัฐหรือองค์กรอื่น เพียงเท่าที่จำเป็น

จิรพรรณ กาญจนะจิตรา ให้ความหมายของการพัฒนาชุมชนว่ากลุ่มบุคคลหลายๆกลุ่มที่มารวมกันอยู่ในอาณาเขตเดียวกันและผู้คนเหล่านั้นมีการพบปะแลกเปลี่ยนความคิดเห็นซึ่งกันและกันมีการติดต่อสังสรรค์กันมีผลประโยชน์ร่วมกันและมีวัฒนธรรมอย่างเดียวกัน^{๙๙}

ทวี ทิมขำ^{๑๐๐} กล่าวว่า ชุมชนจะต้องประกอบด้วยองค์ประกอบ๕ประการคือ

- ๑) กลุ่มของบุคคลจำนวนหนึ่ง
- ๒) มีอาณาเขตหรือขอบเขตทางภูมิศาสตร์ที่แน่นอน
- ๓) มีการดำเนินชีวิตในสังคมอย่างเดียวกัน
- ๔) มีความสัมพันธ์ติดต่อกันและ
- ๕) มีผลประโยชน์ร่วมกัน

ทัศนีย์ ลักษณะวิชชัย^{๑๐๑} กล่าวว่าชุมชน (Community) หมายถึงอาณาเขตตามภูมิศาสตร์ (A Geographical Area) หรืออาณาเขตของการให้บริการหรือชุมชนตามหน้าที่ (A Special Field of Service of Functional Community)

สมศักดิ์ ศรีสันติสุข^{๑๐๒} ให้ความหมายของชุมชนว่าชุมชนหมายถึงกลุ่มบุคคลที่ตั้งอยู่เป็นที่เป็นทางมีขอบเขตอันเดียวกันและผู้คนเหล่านั้นมีการพบปะแลกเปลี่ยนความคิดเห็นซึ่งกันและกันมีการติดต่อซึ่งกันและกันมีความสนใจร่วมกันอย่างใดอย่างหนึ่งเช่นความรักชาติรักมาตุภูมิมีแนวพฤติกรรมเป็นอย่างเดียวกันเช่นการกินอยู่หลับนอนภาษาพูดการแต่งงานการใช้เครื่องมือเป็นต้นรวมความแล้วก็หมายความว่ามีความวัฒนธรรมร่วมกันนั่นเองซึ่งถ้าจะแยกให้เห็นเด่นชัดก็จะได้นี้

๑) ชุมชนต้องมีสถานที่หรือท้องที่มีขอบเขตจำกัดซึ่งมักจะเป็นที่มีดินน้ำอากาศดีมีแม่น้ำไหลผ่านมีพื้นดินอุดมสมบูรณ์เป็นต้น

^{๙๘} USAID, USAID project profiles: children affected by HIV/AIDS, (United States : Agency for International Development, 2001), p. 73.

^{๙๙} จิรพรรณ กาญจนะจิตรา, การพัฒนาชุมชน (Community Development), พิมพ์ครั้งที่ ๙, (กรุงเทพมหานคร : ฝ่ายตำราและอุปกรณ์การศึกษา : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๒๘), หน้า ๑๑.

^{๑๐๐} ทวี ทิมขำ, การพัฒนาชุมชน, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๒๘), หน้า ๒.

^{๑๐๑} ทัศนีย์ ลักษณะวิชชัย, การสังคมสงเคราะห์ชุมชน : มรรควิธี สู่ชุมชนเข้มแข็ง, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๕), หน้า ๘๔.

^{๑๐๒} สมศักดิ์ ศรีสันติสุข, สังคมวิทยาชุมชน : หลักการศึกษา วิเคราะห์ และปฏิบัติงานชุมชน The Sociology of Community : Principles Community Study, Analysis and Work, (ขอนแก่น : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๓๔), หน้า ๒.

๒) ชุมชนจะต้องมีคนตั้งแต่สองคนขึ้นไปหรือกลุ่มบุคคลที่เป็นหญิงและชายเด็กและผู้ใหญ่ต่างก็มีความรู้ความสามารถความสนใจไม่เหมือนกันแต่มีวิถีพฤติกรรมเหมือนกันและใช้ชีวิตร่วมกันมีความผูกพันเป็นพวกเดียวกัน

๓) ชุมชนต้องมีศูนย์กลางของการทำงานและบริการต่างๆบางประการเกี่ยวกับการงานมีอาชีพต่างๆของคนในชุมชนซึ่งต้องอาศัยทรัพยากรธรรมชาติและระดับการศึกษาของบุคคลในชุมชนนั้นๆเกี่ยวกับบริการต่างๆก็ได้แก่บริการทางการค้าบริการทางสุขภาพอนามัยบริการทางการบันเทิงโรงเรียน เป็นต้น

สัญญา สัญญาวิวัฒน์^{๑๐๓} สรุปองค์ประกอบของชุมชนไว้ว่าชุมชนประกอบด้วยประชากรสถาบันทางสังคมองค์การทางสังคมและอาณาเขตในส่วนของการศึกษาชุมชนนั้นพัฒนา^{๑๐๔} กล่าวไว้ใน การช่วยเหลือตนเองของชุมชนซึ่งแปลจาก COMMUNITY SELF-HELP ของ INSTITUTE OF SOCIAL ORDER MANILA, PHILIPPINES. ว่าการศึกษาชุมชนนั้นเราจะต้องศึกษาตั้งแต่ประวัติลักษณะของชุมชนคนในชุมชนตลอดจนองค์การต่างๆของชุมชนการศึกษาเศรษฐกิจลักษณะภายนอกสุขภาพอนามัยฯลฯรวมถึงสถานที่พักผ่อนหย่อนใจโดยเฉพาะแล้วลักษณะชุมชนนั้นได้ให้ความสำคัญเป็นพิเศษเพราะทุกชุมชนมีลักษณะพิเศษเฉพาะตนหรือมีวิธีการปฏิบัติต่างๆซึ่งทำให้ตนเองแตกต่างไปจากชุมชนอื่นลักษณะพิเศษเฉพาะตนนี้เกิดขึ้นจากหลายสิ่งหลายอย่างกล่าวได้ว่าเป็นส่วนรวมของลักษณะอุปนิสัยของทุกคนในชุมชนนั้นๆ ลักษณะในการจัดระเบียบของหมู่บ้านและตำบลการจัดและวางรูปถนนและบริเวณบ้านการออกแบบสิ่งก่อสร้างของอาคารประเภทของอาชีพและธุรกิจความเคลื่อนไหวและการกระทำทางสังคมของประชาชนจะแสดงให้เห็นถึงลักษณะของชุมชนโดยลักษณะประจำของชุมชนนี้ติดตัวสืบทอดมาหลายช่วงอายุคนโดยทางความคิดเห็นชนบทรณนิยมอุปนิสัยค่านิยมอุดมคติและการเห็นดีเห็นงามซึ่งอีกนัยหนึ่งเราสามารถกล่าวลักษณะชุมชนต่างๆได้โดยการพิจารณาการแบ่งประเภทของชุมชน^{๑๐๕} ทั้งนี้เพื่อให้เข้าใจลักษณะของชุมชนมากยิ่งขึ้นประกอบด้วย

๑) ลักษณะของชุมชนแบ่งตามการบริหารการปกครอง (Administration Unit) สามารถแบ่งลักษณะของชุมชนได้ ๖ ชุมชนโดยพิจารณาจากลักษณะการปกครองของไทยตามพระราชบัญญัติลักษณะปกครองท้องที่ พ.ศ. ๒๔๗๕ กล่าวคือ

- ๑.๑) ชุมชนหมู่บ้าน
- ๑.๒) ชุมชนเขตสุขาภิบาล
- ๑.๓) ชุมชนเขตเทศบาลตำบล
- ๑.๔) ชุมชนเขตเทศบาลเมือง
- ๑.๕) ชุมชนเขตเทศบาลนคร

^{๑๐๓} สัญญา สัญญาวิวัฒน์, การพัฒนาชุมชน, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๓), หน้า ๗-๘.

^{๑๐๔} พัฒน์ สุจำนงค์, การช่วยเหลือตนเองของชุมชน, (เอกสารโรเนียว ประกอบการสอน, (มปท.), มปป.), หน้า ๑๐.

^{๑๐๕} สมศักดิ์ ศรีสันติสุข, สังคมวิทยาชุมชน : หลักการศึกษา วิเคราะห์ และปฏิบัติงานชุมชน The Sociology of Community : Principles Community Study, Analysis and Work, หน้า ๑๐-๑๒.

๑.๖) ชุมชนเขตกรุงเทพมหานคร

๒) ลักษณะของชุมชนแบ่งตามกิจกรรมทางสังคม (Social Activities) สามารถแบ่งลักษณะของชุมชนได้ ๕ ชุมชนคือ

๒.๑) ชุมชนเกษตรกรรม

๒.๒) ชุมชนศูนย์การค้า

๒.๓) ชุมชนศูนย์กลางขนส่ง

๒.๔) ชุมชนเขตอุตสาหกรรม

๒.๕) ชุมชนศูนย์ของการบริการ

๓) ลักษณะของชุมชนแบ่งตามความสัมพันธ์ของบุคคลในสังคม (Social Relation) เป็นการแบ่งชุมชนในแง่ของความสัมพันธ์ทางสังคมและเป็นการมองในทัศนะของนักสังคมวิทยาที่มองลักษณะของชุมชนในด้านความสัมพันธ์ทุกๆด้านไม่เพียงแต่เฉพาะการเมืองการปกครองหรือกิจกรรมทางสังคมเท่านั้นแต่รวมไปถึงความสัมพันธ์ในสถาบันต่างๆตลอดจนลักษณะทางนิเวศวิทยาอีกด้วย ลักษณะของชุมชนแบ่งได้เป็น ๒ ชุมชนคือ

๓.๑) ชุมชนชนบท

๓.๒) ชุมชนเมือง

ในส่วนของการพัฒนาชุมชนนั้นประกอบขึ้นมาจากคำว่าพัฒนาและชุมชน ความหมายของคำว่าชุมชนได้กล่าวแล้วในข้างต้นส่วนคำว่าพัฒนานั้นตรงกับภาษาอังกฤษว่า Development

เสถียร เหลืองอร่าม^{๑๐๖} ให้ความหมายว่าการพัฒนาหมายถึงสภาวะการณ์ที่มีการเปลี่ยนแปลงปรับปรุงส่งเสริมของเก่าหรือสภาพการณ์ที่มีอยู่แล้วให้ดีขึ้น

ทวี ทิมขำ^{๑๐๗} ได้กล่าวสรุปไว้ว่าการพัฒนาหมายความว่าพัฒนานั้นจะต้องมีการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นและการเปลี่ยนแปลงนั้นจะต้องเป็นไปในทางที่ดีขึ้นหรือดีกว่าสภาพที่เป็นอยู่และกล่าวว่าคำว่า Development หรือการพัฒนาเมื่อนำมาวิเคราะห์แล้วจะเห็นว่าการให้ความหมายตามแนวทาง ๓ แนวคือ

๑) ในแง่ของความก้าวหน้า

๒) ในแง่ที่เกี่ยวข้องกับการวางแผนเพื่อให้เกิดความเจริญ

๓) ในแง่ของวิธีการในการดำเนินการพัฒนา

เป็นที่น่าสนใจว่า การพัฒนาชุมชนนั้น ในปัจจุบันมิได้มีเพียงแค่ภาครัฐที่ให้ความสำคัญ ทั้งในภาคเอกชนและภาคส่วนของสังคมต่างๆ ล้วนให้ความสำคัญกับการพัฒนาชุมชนเป็นอย่างมาก ผู้วิจัยมีความเห็นว่า อาจมาจากการพัฒนาที่ดีของคุณภาพในอดีต หรือแม้แต่ลักษณะของสังคมที่เปลี่ยนไปอย่างรวดเร็ว จึงเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาให้สอดคล้องกับสังคมปัจจุบัน ด้วยเหตุนี้ ผู้วิจัยจึงมีความ

^{๑๐๖}เสถียร เหลืองอร่าม, การวางนโยบายและกระบวนการวางแผนงาน, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : ฝ่ายตำราและอุปกรณ์การศึกษามหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๒๘),อ้างใน ทวี ทิมขำ, การพัฒนาชุมชน, หน้า ๑.

^{๑๐๗}ทวี ทิมขำ, การพัฒนาชุมชน, หน้า ๑-๒.

สนใจเป็นอย่างมากในการศึกษาแนวคิด และทฤษฎีต่างๆ ที่เกี่ยวกับการพัฒนาชุมชน เพื่อหาจุดด้อย และหลักการพัฒนาที่สอดคล้องกับชุมชนที่วิจัย และได้้นำแนวคิดและทฤษฎีเหล่านั้นมาแสดงไว้ ดังนี้

นำชัย ทนุผลและ สุนิลา ทนุผล^{๑๐๘} กล่าวว่าการพัฒนาหมายถึงการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้นเช่นสภาพถนนหนทางได้รับการปรับปรุงให้ดีขึ้นบ้านเรือนที่อยู่อาศัยมีระเบียบดีขึ้น สภาพแวดล้อมน่าอยู่อาศัยประชาชนมีความขยันขันแข็งขึ้นมีความร่วมแรงร่วมใจกันทำงานเพื่อชุมชนของตนมากขึ้นอันเป็นลักษณะการเปลี่ยนแปลงของคนและสภาพแวดล้อมจากสภาวะหนึ่งที่ดีขึ้นกว่าเดิมและกล่าวต่อไปว่าการพัฒนาชุมชน (Community Development) เป็นการทำให้ชุมชนเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้นให้เจริญก้าวหน้าทุกๆด้านทั้งทางวัตถุและจิตใจโดยความร่วมมือกันของคนภายในชุมชนและคนภายนอกชุมชนถ้าจำเป็น

จิรพรรณ กาญจนะจิตรา^{๑๐๙} กล่าวว่าการพัฒนาชุมชนมีจุดมุ่งหมายที่สำคัญ ๒ ประการ คือประการแรกมุ่งเน้นในเรื่องการเปลี่ยนแปลงสิ่งแวดล้อมหรือสถานะทางกายภาพซึ่งสมาชิกในชุมชนนั้นอาศัยอยู่ประการที่สองมุ่งเน้นในเรื่องการเปลี่ยนแปลงทัศนคติของประชาชนจากสภาวะหรือสถานการณ์อันเก่าแก่ล้าสมัยให้มาสนใจและทำความเข้าใจกับสถานการณ์ปัจจุบันเพื่อจะได้เป็นผู้ทันต่อเหตุการณ์มีความคิดก้าวหน้าและมีความสำนึกในการที่ตนเป็นสมาชิกของชุมชนเพื่อความเจริญของตนเองและชุมชนมีความรับผิดชอบในกิจกรรมการดำเนินงานรับผิดชอบต่อตนเองต่อชุมชนต่อประเทศชาติในที่สุดและในที่สุดให้ประชาชนรู้จักช่วยตนเองมีความกระตือรือร้นในการแก้ไขปัญหาของชุมชนมีความคิดริเริ่มและปรับปรุงความเป็นอยู่ของตนให้ดีขึ้นทั้งในทางเศรษฐกิจสังคมและวัฒนธรรมโดยรัฐบาลจะเข้าไปช่วยเหลือเมื่อเกินขีดความสามารถของประชาชนและร่วมมือกันทำเองได้ซึ่งทั้งสองลักษณะนี้เป็นหัวใจสำคัญของงานพัฒนาชุมชนซึ่งคล้ายคลึงกับจุดมุ่งหมายของการพัฒนาชุมชนที่นำชัยทนุผลและ สุนิลา ทนุผลกล่าวไว้ว่า^{๑๑๐} งานพัฒนาชุมชนนั้นมุ่งไปที่การพัฒนาคนให้มีศักยภาพกลุ่มชนสิ่งแวดล้อมทางด้านวัตถุหรือสาธารณสุขและพัฒนาสภาวะทางเศรษฐกิจและสังคมโดยตั้งอยู่บนพื้นฐานแห่งความศรัทธาในตัวคนว่าเป็นทรัพยากรที่มีความสำคัญที่สุดและมนุษย์ทุกคนมีความสามารถที่จะพัฒนาตนเองให้ดีขึ้นได้

สัญญา สัญญาวิวัฒน์^{๑๑๑} กล่าวว่าเป้าหมายของการพัฒนาชุมชนก็คือ “คน” และ “สิ่งแวดล้อม” (ทั้งที่เป็นวัตถุและไม่เป็นวัตถุ)

ทวี ทิมขำ^{๑๑๒} ให้ความมุ่งหมายของการพัฒนาชุมชนเป็น๕ประการคือ

๑) มุ่งเปลี่ยนแปลงทัศนคติของประชาชนในชนบทต่างๆที่ยังมีทัศนคติที่ไม่ดีต่อการพัฒนาชุมชนให้เกิดทัศนคติที่ดีต่อการพัฒนาชุมชนและต่อการปฏิบัติงานของรัฐบาล

๒) สร้างความเชื่อมั่นหรือศรัทธาในหมู่ประชาชนให้มีความคิดเห็นตรงกัน

^{๑๐๘} นำชัย ทนุผล และ สุนิลา ทนุผล, **พัฒนาชุมชน หลักการและยุทธวิธี**, (เชียงใหม่: ภาควิชาส่งเสริมการเกษตร สถาบันเทคโนโลยีการเกษตรแม่โจ้, มปป.), หน้า ๒๙-๓๐.

^{๑๐๙} จิรพรรณ กาญจนะจิตรา, **การพัฒนาชุมชน (Community Development)**, หน้า ๓.

^{๑๑๐} นำชัย ทนุผล และ สุนิลา ทนุผล, **พัฒนาชุมชน หลักการและยุทธวิธี**, หน้า ๒๙-๓๐.

^{๑๑๑} สัญญา สัญญาวิวัฒน์, **การพัฒนาชุมชน**, พิมพ์ครั้งที่ ๒ , หน้า ๕.

^{๑๑๒} ทวี ทิมขำ, **การพัฒนาชุมชน**, หน้า ๕.

- ๓) ส่งเสริมให้ประชาชนเกิดความคิดริเริ่มในการพัฒนาชุมชนและการปกครองตนเอง
- ๔) ส่งเสริมให้เกิดการรวมกลุ่มกันประสานผลประโยชน์แก่ชุมชน
- ๕) เพื่อพัฒนาให้ประชาชนมีความรู้ความสามารถในการช่วยเหลือตนเอง

แต่จุดมุ่งหมายของการพัฒนาชุมชนที่

จิรพรรณ กาญจนจิตรรา กล่าวไว้ตอนต้นกลับมีลักษณะสอดคล้องประสานกับหลักการพัฒนาชุมชนที่ทวีทิมาขำกล่าวไว้ในการพัฒนาชุมชนว่า^{๑๑๓}

ในการพัฒนาชุมชนนั้นผู้เข้าไปพัฒนาชุมชนจะต้องอาศัยหลักการ ๖ ประการ เพื่อเป็นเครื่องมือในการทำงานอย่างอันจะสัมฤทธิ์ผลอย่างสูงสุดประกอบด้วย

๑) หลักการช่วยเหลือตนเองคือ การสนับสนุนให้ประชาชนได้ช่วยเหลือตนเองก่อนการช่วยเหลือจากภายนอกให้อยู่ในขอบเขตที่จะเป็นการช่วยให้เขาได้ช่วยตนเองได้เท่านั้นไม่ควรช่วยทุกสิ่งทุกอย่างตัวเขาไม่ได้มีส่วนร่วมพอแก่การพัฒนาตนเองของเขาและเพื่อที่จะให้เขาช่วยตนเองได้จึงควร

๒) หลักการให้ประชาชนมีส่วนร่วมในกิจการทุกอย่างให้มากที่สุดเท่าที่จะมากได้ เพื่อให้เขาได้เป็นผู้ตัดสินใจทำงานลงมือทำงานตามที่เขาได้ตัดสินใจไปแล้วด้วยตนเองซึ่งจะเป็นการทำให้เขาได้ปฏิบัติตามความสนใจและความต้องการกรณีที่เขาได้เข้ามีส่วนร่วมในกิจการหรือโครงการนั้นๆทำให้เขาได้มีโอกาสพัฒนาตนเองแต่ในการดึงประชาชนเข้าร่วมในกิจการนั้นๆจะต้องไม่มีการแบ่งชั้นวรรณะจะต้องมาจากชนทุกชั้นของสังคมตั้งแต่คนร่ำรวยที่สุดจนถึงยากจนที่สุดของชุมชนจะเลือกที่รักมักที่ชังไม่ได้

๓) หลักประชาธิปไตยในการดำเนินงานซึ่งหมายความว่าในการดำเนินกิจการใดๆทุกคนจะมีสิทธิ์มีเสียงเท่าเทียมกันไม่มีใครใหญ่กว่าใครด้วยศกยาศาบรรดาศักดิ์ยากดีมีจนหรือระดับการศึกษาแต่ถือว่าเป็นคนหนึ่งที่มีเสียงในการลงคะแนนเสียงหรือออกเสียง

๔) หลักการใช้ประโยชน์จากผู้นำท้องถิ่นเพราะผู้นำท้องถิ่นเป็นบุคคลในท้องถิ่นที่มีผู้เคารพนับถือไว้วางใจหรือมีอิทธิพลต่อความรู้สึกรู้สึกนึกคิดและการตัดสินใจของมหาชนในชุมชนเขาจึงจะเป็นผู้ช่วยเหลือเผยแพร่ให้เกิดความนิยมใจจากประชาชนให้มาร่วมงานด้วยอย่างมีประสิทธิภาพและบางครั้งยังช่วยเป็นวิทยากรในบางสาขาให้อีกด้วย

๕) หลักความเข้าใจวัฒนธรรมท้องถิ่นทั้งนี้เพราะแต่ละท้องถิ่นย่อมจะมีวัฒนธรรมประเพณีขนบธรรมเนียมเป็นของตนเองซึ่งเหมือนคล้ายคลึงหรือต่างกันไปจากชุมชนอื่นผู้มีหน้าที่พัฒนาจำต้องทราบและยึดถืออย่างน้อยขั้นแรกๆการเข้าสู่ชุมชนต้องวางโครงการดำเนินงานให้สอดคล้องกับความเชื่อถือไปพลางๆก่อนแต่เมื่อภายหลังเห็นว่าสิ่งใดควรปรับปรุงดัดแปลงแก้ไขจึงค่อยทำไปทีละเล็กทีละน้อยโดยให้เขาได้รับความกระตือรือร้นใจน้อยที่สุดหรือไม่รู้สึกเลยทั้งนี้เพราะเห็นดีเห็นงามในการเปลี่ยนแปลงนั้นๆด้วย

๖) หลักการประเมินผลย่อมเป็นหลักการที่ดีของทุกโครงการหรือกิจกรรมการที่ได้มีการประเมินผลงานภายหลังที่ได้ดำเนินการไปแล้วชั่วระยะหนึ่งเพื่อเป็นการตรวจสอบว่าโครงการหรือกิจกรรมเหล่านั้นได้ดำเนินไปสู่เป้าหมายที่ได้ตั้งไว้หรือไม่มีปัญหาอุปสรรคในการดำเนินงานอย่างไรบ้างจะได้หาหนทางแก้ไขข้อบกพร่องเหล่านั้นและจะได้หาวิธีการดำเนินการที่ดีกว่ามาดำเนินต่อไปเพื่อให้บรรลุเป้าหมายแห่ง

^{๑๑๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๑.

โครงการนั้นๆตัวอย่างของโครงการพัฒนาชุมชนตัวอย่างหนึ่งของรัฐบาลไทยก็คือโครงการแผ่นดินธรรมแผ่นดินทองเป็นโครงการพัฒนาชุมชนที่มีสาระสำคัญและขอบเขตมุ่งพัฒนาคนพัฒนาหมู่บ้านชนบทพัฒนาชุมชนและพัฒนาสังคมซึ่งได้ดำเนินการใน๒ทศวรรษที่ผ่านมา

วิทยา กรเชียงกุล^{๑๑๔} กล่าวว่า การพัฒนาชุมชนในความหมายที่กว้าง คือ การพัฒนาสังคม เพราะการพัฒนาที่แท้จริงนั้นจะต้องทำทั้งสังคม ไม่ใช่ทำเฉพาะชุมชนใดชุมชนหนึ่ง และการพัฒนาที่แท้จริงหมายถึงการทำให้ชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนมีความสุข ความสะดวกสบาย ความอยู่ดีกินดี ความเจริญทางศิลปวัฒนธรรมและจิตใจ ซึ่งนอกจากจะขึ้นอยู่กับ การได้รับปัจจัยทางวัตถุเพื่อสนองความต้องการของร่างกายแล้ว ประชาชนยังต้องการพัฒนาทางด้านการศึกษา สิ่งแวดล้อมที่ดี การพักผ่อนหย่อนใจ และการพัฒนาทางวัฒนธรรมและจิตใจในด้านต่างๆ ด้วย ความต้องการทั้งหมดนี้บางครั้งเรียกว่าเป็นการพัฒนาคุณธรรมของชีวิต เพื่อที่จะแสดงให้เห็นว่าการพัฒนาไม่ได้ขึ้นอยู่กับ การเพิ่มปริมาณสินค้าหรือเพิ่มรายได้เท่านั้น หากอยู่ที่การเพิ่มความพอใจ ความสุขของประชาชนมากกว่า

ทองคุณ หงส์พันธ์^{๑๑๕} ได้ให้ความหมายคำว่า “การพัฒนาชุมชน”(Community Development) ไว้ ๔ ลักษณะ คือ

- ๑) การพัฒนาชุมชน คือ การสร้างสรรค์ความเจริญและยับยั้งความเสื่อมของชุมชน
- ๒) การพัฒนาชุมชนเป็นการสร้างชุมชนให้เจริญ โดยอาศัยกำลังความรู้และความสามารถของประชาชนและความช่วยเหลือของรัฐบาลร่วมกัน
- ๓) การพัฒนาชุมชนเป็นกระบวนการที่มุ่งชักจูง และส่งเสริมประชาชนให้มีความกระตือรือร้นสนใจที่จะเข้ามามีส่วนร่วมดำเนินการปรับปรุงการทำการมาหากินและสร้างความเจริญให้กับท้องถิ่น
- ๔) การพัฒนาชุมชน คือการพัฒนา กำลังความคิดและความสามารถของประชาชนในการทำงานร่วมกันระหว่างเจ้าหน้าที่รัฐบาลกับประชาชน และระหว่างประชาชนด้วยกัน เพื่อปรับปรุงตนเองและชุมชนไปสู่ความเจริญทั้งในทางเศรษฐกิจ สังคม การศึกษา อนามัย ขนบธรรมเนียม ประเพณี วัฒนธรรม อันจะนำไปสู่ความมั่นคงของชาติและการปกครองตามระบอบประชาธิปไตย

สัญญา สัญญาวิวัฒน์^{๑๑๖} กล่าวว่า การพัฒนาชุมชน คือการเปลี่ยนแปลงส่วนประกอบของชุมชนจากสภาพที่เป็นอยู่ (สภาพที่ไม่พึงปรารถนา ไม่ดีงาม) ไปสู่เป้าหมายที่กำหนดไว้ (สภาพที่พึงปรารถนา ที่ดีงามหรือที่เจริญ) กล่าวคือ เป็นการจงใจก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงขึ้นในชุมชน เพื่อเปลี่ยนแปลงสภาพส่วนประกอบต่างๆ ในชุมชน จากสภาพที่ไม่พึงปรารถนาไปสู่สภาพที่พึงปรารถนา

^{๑๑๔} วิทยากร เชียงกุล, **พัฒนาชุมชน-พัฒนาสังคม**, (เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๒๗), หน้า ๑๗-๑๘.

^{๑๑๕} ทองคุณ หงส์พันธ์, **แนวคิด ทฤษฎี และวิธีปฏิบัติ**, (กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัดภาพพิมพ์, ๒๕๒๓), หน้า ๓.

^{๑๑๖} สัญญา สัญญาวิวัฒน์, **การพัฒนาชุมชน**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๓), หน้า ๓

อันเป็นเป้าหมายที่ชุมชนตั้งไว้ การพัฒนาชุมชนซึ่งเป็นการเปลี่ยนแปลงชุมชนโดยมีการวางแผน (Planned Community Change)

จิรพรรณ กาญจนวิจิตร และคณะ^{๑๑๗} กล่าวถึง เป้าหมายของการพัฒนาชุมชนว่า เป็นเป้าหมายสุดท้าย (Ultimate Goal) คือการพัฒนาคน โดยมุ่งเน้นให้คนในชุมชนมีความรู้ความสามารถ มีทักษะในการแก้ไขปัญหา ตัดสินใจด้วยตนเองในการที่จะปรับปรุงสร้างสรรค์ความเจริญให้แก่ชุมชน บนพื้นฐานของแนวทางในการปกครองตนเองในระบอบประชาธิปไตย

สุเทพ เชาวลิตร^{๑๑๘} กล่าวถึง จุดมุ่งหมายของการพัฒนาชุมชนไว้ว่า การพัฒนาชุมชนเป็นงานที่ดำเนินการแบบต่อเนื่องและค่อยเป็นค่อยไป โดยอาศัยหลักความต้องการและการริเริ่มจากประชาชนเป็นหลัก เพื่อผลที่ได้รับจะเป็นการแน่นอนและถาวรต่อไป จึงได้มีการกำหนดจุดมุ่งหมายของการพัฒนาชุมชนไว้ ดังนี้

๑) มุ่งที่จะเปลี่ยนทัศนคติของประชาชน จากสภาพหรือสถานการณ์อันเก่าแก่สมัยให้หันมาสนใจและทำความเข้าใจกับสถานการณ์ในปัจจุบันเพื่อจะได้เป็นผู้ที่ทันต่อเหตุการณ์และมีความคิดก้าวหน้าต่อไป

๒) มุ่งที่จะให้ประชาชนมีความสำนึก ในการที่ตนเป็นสมาชิกของชุมชน และ รู้จักร่วมแรงร่วมใจกันแก้ปัญหาและความเป็นอยู่ของชุมชน เพื่อความเจริญของตนเองและชุมชน

๓) มุ่งที่จะให้ประชาชนมีความรับผิดชอบ รู้จักรับผิดชอบในการทำงาน รู้จักรับผิดชอบในการดำเนินงาน รับผิดชอบต่อตนเอง ต่อชุมชน และต่อประเทศชาติในที่สุด

๔) มุ่งที่จะให้ประชาชนช่วยตนเอง มีความกระตือรือร้นในการแก้ไขปัญหาของชุมชน มีความคิดริเริ่มและปรับปรุงความเป็นอยู่ของตนให้ดีขึ้น ทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม โดยรัฐบาลจะเข้าช่วยเหลือเมื่อเกินขีดความสามารถของประชาชนที่จะร่วมมือกันทำเอง

จรรยา วรณทอง^{๑๑๙} ได้อ้างถึงอัครา ที่ได้ศึกษาถึงการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชนบทในประเทศกำลังพัฒนา พบว่า สาเหตุที่สำคัญยิ่งประการหนึ่งของความล้มเหลวของโครงการพัฒนาชนบทในประเทศที่กำลังพัฒนาก็คือ ประชาชนในชนบทมิได้มีส่วนร่วมในการพัฒนาชนบท จึงทำให้ขาดความสำนึกในการเป็นเจ้าของโครงการ (Sense of Belonging) และยิ่งผลให้เกิดปัญหาขาดการบำรุงรักษาหลังจากโครงการเสร็จสิ้นแล้วและได้อ้างถึงคัพแมน ว่าได้ศึกษาพบว่า อายุเพศ การศึกษา ขนาดของครอบครัว อาชีพ รายได้ และความยาวนานในการอาศัยอยู่ในท้องถิ่นมีความสัมพันธ์กับระดับของการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา

จากการทบทวนเอกสารเกี่ยวกับการพัฒนาชุมชน ผู้วิจัยสรุปได้ว่า การพัฒนาชุมชน คือการเข้าไปช่วยเหลือในการเปลี่ยนแปลงสิ่งแวดล้อมหรือสภาพแวดล้อมทางกายภาพของสมาชิกใน

^{๑๑๗} จิรพรรณ กาญจนวิจิตร และคณะ, การพัฒนาชุมชน, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๒๓), หน้า ๕๒.

^{๑๑๘} สุเทพ เชาวลิตร, หลักการพัฒนาชุมชน, (กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๒๔), หน้า ๒๓-๒๔.

^{๑๑๙} จรรยา วรณทอง, “กระบวนการทางการศึกษาในการจัดองค์กรและการดำเนินบทบาททางการศึกษาของกลุ่มสตรีที่มีผลต่อการพัฒนาชุมชน”, วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๓๘), หน้า ๓๔.

ชุมชนนั้น รวมทั้งทัศนคติของชาวชุมชนให้เข้าใจในสถานการณ์ปัจจุบัน ซึ่งทฤษฎีจากต่างประเทศนั้น แม้อาจเคยใช้ได้ผลต่อการพัฒนาชุมชนมาบ้าง แต่การนำมาใช้กับการพัฒนาชุมชนในท้องถิ่นของประเทศไทย หากไม่มีการปรับเปลี่ยนเพื่อให้เข้ากับวิถีชีวิตของคนไทย ผลสำเร็จอาจลดน้อยลง ทั้งนี้ เนื่องจากผู้วิจัยมีความเห็นว่าการพัฒนาชุมชนต้องปฏิบัติในแบบแผนที่สอดคล้องกับชุมชนนั้นๆ เช่น ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวซึ่งมีผลโดยตรงต่อการพัฒนาชุมชนรากหญ้าด้านรายได้ ความเป็นอยู่ และอาชีพ โดยพึ่งพาภาครัฐน้อยที่สุด เป็นต้น

๒.๓.๒ แนวคิดเกี่ยวกับบทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชน

จากแนวคิดที่เกี่ยวกับการพัฒนาชุมชนที่ผ่านมา ได้กล่าวถึงภาคส่วนต่างๆ ของสังคม พระสงฆ์ เป็นส่วนหนึ่งของสถาบันที่มีความสำคัญต่อสังคมไทยเป็นอย่างมาก ในระดับชุมชนตั้งแต่หมู่บ้านในสังคมไทยตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน พระสงฆ์ที่เป็นเจ้าอาวาสตามวัดต่างๆ ล้วนมีอิทธิพลต่อประชาชนในชุมชนเป็นอย่างมาก ดังนั้นการศึกษารูปแบบบทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชนจากแนวคิดทฤษฎีต่างๆ ย่อมมีความสำคัญต่อการวิจัยในครั้งนี้เป็นอย่างมาก ผู้วิจัยได้แสดงงานวิจัยที่ได้นำมาศึกษา ดังต่อไปนี้

ภัทรพร สิริกาญจน^{๑๒๐} กล่าวถึงกิจกรรมที่พระสงฆ์ได้ใช้หลักธรรมทางพุทธศาสนาไปประยุกต์กับวิถีชีวิตของชาวบ้าน และเสนอสาระสังเขปไว้ว่า

๑. การปลูกฝังธรรมะในจิตใจ หมายถึง การหล่อหลอมความคิด ทัศนคติ ตลอดจนอารมณ์ความรู้สึกต่าง ๆ ด้วยหลักธรรมเพื่อเป็นแนวทางในการดำรงชีวิต หลักธรรมสอนให้เห็นว่าสิ่งทั้งหลายไม่อยู่โดดเดี่ยว แต่มีความสัมพันธ์สอดคล้องเป็นเหตุปัจจัยต่อกัน เมื่อต้องการผลเช่นใดก็ต้องสร้างเงื่อนไขหรือเหตุปัจจัยเช่นนั้น เช่น เมื่อต้องการพ้นจากความยากจนก็ต้องขยันหมั่นเพียรและต้องแก้ไขสาเหตุของความยากจน เมื่อต้องการให้พืชผลเจริญงอกงามก็ต้องทะนุบำรุงและจัดภัยของพืชเป็นต้น นอกจากนี้ยังมีหลักธรรมข้ออื่น ๆ ที่เสริมสร้างความรู้ความเข้าใจในพุทธธรรมคือ หลักอิทธิบาท ๔ ว่าด้วย ฉันทะ พอใจ, วิริยะ ความพากเพียร, จิตตะ ความเอาใจใส่, วิมังสะ หมั่นไตร่ตรองงานที่ทำ อันเป็นผลให้การทำงานมีผลดี ทำให้การทำงานมีความรอบคอบถี่ถ้วน และเกิดประโยชน์มากที่สุดมีคุณภาพที่สุด

๒. การพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจและการเดินทางสายกลาง หมายถึง การลงมือประกอบการทำมาหากินด้วยตนเองโดยทำเกษตรแบบผสมผสาน เช่น ทำนาและเลี้ยงปลาร่องนาไปด้วย หรือทำไร่แบบผสมผสาน ปลูกพืชหมุนเวียน เช่น ถั่วสลับกับพืชอย่างอื่น ในการพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจแบบผสมผสานนี้จะได้ผลดีต่อเมื่อผู้ประกอบการใช้วิธีเดินทางสายกลางตามหลักพระพุทธศาสนา คือ มีเป้าหมายในการเลี้ยงตนเท่านั้นตามหลักกินดีอยู่ดีพอดี ไม่ใช่เพื่อกินดีอยู่ดี จึงไม่มีความจำเป็นที่จะขยายงานให้มีขนาดใหญ่โตเกินความจำเป็นในการดำรงชีวิต ไม่หวังผลทางการค้า และกำไรธุรกิจ ผู้ที่สามารถอยู่ได้อย่างมีความสุข มีชีวิตที่เรียบง่าย และสันโดษ(ความพอใจในอัฐภาพ) ผู้ที่ประกอบอาชีพโดยพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจจึงเป็นผู้เดินทางสายกลางพวกเขาไม่ร่ำรวยล้นฟ้า แต่ก็ไม่ลำบากยากจน สามารถดำรงชีพอยู่ได้อย่างมีความสุข"

^{๑๒๐} ภัทรพร สิริกาญจน, หน้าที่ของพระสงฆ์ตามพุทธบัญญัติ, แนวคิดและบทบาทของพระคำเขียนสวนโณ ในการพัฒนาชุมชน, (กรุงเทพมหานคร:มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๐), หน้า ๕๖ - ๕๗.

พระเทพเวที^{๑๒๑} (ประยูร ปยุตโต) กล่าวถึง การพัฒนาตามหลักพุทธบัญญัติว่า "หลักการพัฒนาตามพุทธบัญญัติคำนึงถึงการพัฒนาทั้งทางความคิดจิตใจและทางวัตถุ โดยให้พัฒนาการทางจิตใจนำพัฒนาการทางวัตถุ และให้พระสงฆ์มีบทบาทในการอนุเคราะห์ชาวบ้าน แต่ในขณะเดียวกันก็ให้รักษาพระธรรมวินัย ไม่ช่วยเหลือชาวบ้านโดยฝ่าฝืนวินัย และไม่คลุกคลีกับชาวบ้าน จนเกิดอุปสรรคในการแสวงหาความรู้พันธุศาสตร์ของตน หลักการพัฒนาตามพุทธอาจสรุปได้ดังนี้ ก. การพัฒนาจิตใจเป็นพื้นฐาน ข. การพัฒนาเพื่อพันธุศาสตร์ ค. การทำลายกิเลสตัณหา ง. การส่งเสริมการทำหน้าที่และ จ. การส่งเสริมการพึ่งตนเอง หลักธรรมพุทธศาสนาถือว่าการแก้ไขปัญหาและการปรับปรุงคุณภาพชีวิตทุกระดับต้องเริ่มที่จิตใจเป็นพื้นฐาน หากจิตใจยังไม่พัฒนายังมีความหลงผิด และยังเป็นอกุศล ย่อมไม่อาจนำไปสู่การพัฒนาทางวัตถุและการสร้างสรรค์งานภายนอกให้บรรลุเป้าหมายได้ ในฐานะที่พระสงฆ์เป็นที่ยอมรับนับถือทั่วไปว่าเป็นผู้นำชุมชน พระสงฆ์จึงควรพัฒนาให้ได้ก่อนเข้าไปพัฒนาชุมชน มีจิตใจที่พัฒนาที่อิสระจากกิเลสตัณหา ทำให้สามารถนำคุณธรรมและแนวทางอันดีงามมาสู่ชุมชนได้ และสามารถเป็นที่พึ่งของชุมชนได้"

พุทธทาสภิกขุ^{๑๒๒} "ได้เสนอแนวคิดเรื่องธัมมิกสังคมนิยมเพื่อการแก้ปัญหาและการพัฒนาว่าคือ ปัญหาอาชญากรรม ปัญหาความยากจน และปัญหายาเสพติด เกิดจากความเห็นแก่ตัวของมนุษย์เป็นพื้นฐาน ความเห็นแก่ตัวทำให้คนเราต้องสนองความอยากของตนเองจนปราศจากการคำนึงถึงความเดือดร้อนของผู้อื่น และปฏิเสธหน้าที่อันพึงปฏิบัติของตนเอง เช่น ความเห็นแก่ตัวของพ่อค้าที่ฉวยโอกาสขึ้นราคาสินค้า ความเห็นแก่ตัวของนักการเมือง ท่านพุทธทาสได้เสนอแนวคิดธัมมิกสังคมนิยม อันเป็นหลักการในการสร้างความเจริญแก่ชุมชน สังคม ประเทศชาติ บนพื้นฐานของพุทธธรรม ในธรรมนี้สมาชิกทุกคนต้องปฏิบัติหน้าที่ของตนเองให้ถูกต้องเพื่อส่วนรวมเพื่อขจัดความเห็นแก่ตัว ให้ใช้ส่วนเกินให้เป็นประโยชน์แก่ส่วนรวม ให้ทุกคนเสียสละประโยชน์ของตนเพื่อประโยชน์แก่ส่วนรวม ไม่ห่วงกับสิ่งที่เกินมา ควรแบ่งปันแก่ส่วนรวมให้เป็นประโยชน์มากที่สุด"

อภิชัย พันธเสน^{๑๒๓} ได้กล่าวถึง บทบาทของพระสงฆ์ไทยในปัจจุบันที่จะต้องอาศัยคุณสมบัติของวัดในฐานะที่เป็นศูนย์รวมความศรัทธาจากประชาชน มาประยุกต์ใช้ในการชักนำประชาชนให้มาร่วมกันพัฒนา สร้างเสริมกิจกรรมที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชน และยังเสนอแนวคิดว่า พระสงฆ์ต้องปรับเปลี่ยนประสบการณ์และอุดมการณ์ในลักษณะที่ตอบสนอง ปัญหาความต้องการของชุมชนในลักษณะประสานประสานกับการทำงานของกลุ่มต่างๆ ไม่ว่าข้าราชการ องค์กรพัฒนาเอกชน ผู้นำชุมชน และประชาชน รวม ๖ ประการ ดังนี้

๑) การพัฒนาต้องดำเนินการให้ทั่วถึง ด้วยเหตุที่การพัฒนาเป็นกระบวนการที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงไปสู่สิ่งที่ดีขึ้น โดยกระบวนการที่มีความต่อเนื่องและเกี่ยวข้องกับทุกๆ ฝ่าย ทั้งพุทธจักร (วัดและพระสงฆ์) และอาณาจักร (ข้าราชการ ผู้นำชุมชน และประชาชน)

^{๑๒๑} พระเทพเวที (ประยูร ปยุตโต), พระกับปามีปัญหาอะไร, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (นนทบุรี:สำนักพิมพ์ภาพพิมพ์, ๒๕๓๕), หน้า ๕.

^{๑๒๒} พุทธทาส ภิกขุ, รากฐานที่มั่นคง แห่งความเป็นมนุษย์, (กรุงเทพมหานคร:ธรรมสภา, ๒๕๒๑). ๑๗

^{๑๒๓} อภิชัย พันธเสน, พัฒนาชนบทไทย : สมุทัยและมรรค ตอนที่ ๓ ความหวัง ทางออก และทางเลือกใหม่, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิภูมิปัญญา, ๒๕๓๙), หน้า ๒๐๘-๒๐๙.

๒) การพัฒนาต้องเน้นการพัฒนาบุคคลเพื่อสร้างความพร้อมของประชาชนที่จะเข้าร่วมการดำเนินงานเพื่อการพัฒนาแก้ไขปัญหาของตนเองโดยต้องพัฒนาประชาชน ให้พร้อมทั้งทางด้านคุณภาพและคุณธรรม

๓) การพัฒนาชุมชนควรเกิดขึ้นจากความคิดริเริ่มของประชาชนในชุมชน โดยอาศัยความรู้ ความสามารถ ทักษะ และสติปัญญาของประชาชน ในการคิดค้นและริเริ่มพัฒนาโครงการต่างๆ เอง

๔) การพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนจะเกิดขึ้นได้นั้น จะต้องสามารถตอบสนองความจำเป็นพื้นฐานของประชาชนส่วนใหญ่ในชุมชนได้

๕) การพัฒนาชุมชนที่สามารถตอบสนองความจำเป็นพื้นฐานของประชาชนได้ควรจะเป็นการพัฒนาโดยประชาชนและเพื่อประชาชนเอง

๖) การพัฒนาชุมชนที่จะประสบผลสำเร็จ สามารถบรรเทาหรือขจัดปัญหาของประชาชนได้อย่างแท้จริง ควรมุ่งเน้นให้เกิดการพึ่งพาตนเองของประชาชน ซึ่งวิถีทางที่จะเป็นไปได้ต่อสภาพการพึ่งพาตนเองในปัจจุบัน คือ การให้การศึกษาแก่ประชาชนในด้านต่างๆ เพื่อการนำไปปรับปรุงคุณภาพชีวิตความเป็นอยู่ของตนเองและครอบครัวให้สุขสบายมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นในทุกๆ ด้าน

พระธรรมปิฎก^{๑๒๔} ได้กล่าวถึงหลักการพึ่งตนเอง เพื่อสร้างความเข้มแข็งแก่ชุมชนอาจจะแยกแยะโดยยึดหลักสำคัญ ๕ ประการ ๔ คือ

๑. ด้านจิตใจ ทำตนให้เป็นที่พึ่งของตนเอง มีจิตใจสำนึกที่ดี สร้างสรรค์ให้ตนเองและชาติโดยรวม มีจิตเอื้ออาทร ประนีประนอมเห็นประโยชน์ส่วนรวมเป็นที่ตั้ง

๒. ด้านสังคม แต่ละชุมชนต้องช่วยเหลือเกื้อกูลกัน เชื่อมโยงกันเป็นเครือข่ายชุมชนที่เข้มแข็ง เป็นอิสระ

๓. ด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ให้ใช้และจัดการอย่างฉลาด พร้อมทั้งหาทางเพิ่มมูลค่า โดยให้ยึดอยู่บนหลักการของความยั่งยืน

๔. ด้านเทคโนโลยี จากสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว เทคโนโลยีที่เข้ามาใหม่มีทั้งดีและไม่ดี จึงต้องแยกแยะบนพื้นฐานของภูมิปัญญาชาวบ้านและเลือกใช้เฉพาะที่สอดคล้องความต้องการ และสภาพแวดล้อม

๕. ด้านเศรษฐกิจ แต่เดิมนักพัฒนามักมุ่งที่การเพิ่มรายได้ และไม่มีการลดรายจ่ายในเวลาเช่นนี้จะต้องปรับทิศทางใหม่ คือจะต้องมุ่งลดรายจ่ายก่อนเป็นสำคัญและยึดหลัก พออยู่ พอกิน

พระราชวรมนี^{๑๒๕} (ประยูรค์ ปยุตโต) ได้กล่าวถึงหลักธรรมการพัฒนามนุษย์ ไว้ดังนี้

๑. การพัฒนาทางกาย ได้แก่ การพัฒนาคนให้มีร่างกายแข็งแรง มีสุขภาพพลานามัยสมบูรณ์ดี มีปัจจัย ๔ พอเพียงที่จะดำรงชีวิตอยู่ในสังคมอย่างเหมาะสม

^{๑๒๔} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), **การพัฒนาที่ยั่งยืน**, (กรุงเทพมหานคร: สหธรรมิก, ๒๕๓๙), หน้า ๒๗.

^{๑๒๕} พระราชวรมนี (ป.อ. ปยุตโต), **เศรษฐศาสตร์แนวพุทธ(ปาฐกถาธรรม)**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ไกลมลคัมภีร์ทอง, ๒๕๓๑) หน้า ๕๑.

๒. การพัฒนาด้านศีล ได้แก่ การพัฒนาด้านการอยู่ร่วมกันของคนในสังคม ทำให้คนในสังคมมีระเบียบวินัย มีความประพฤติดี มีการติดต่อสัมพันธ์กับผู้อื่น ไม่ก่อให้เกิดการเบียดเบียน ตลอดจนมีความสุจริตทั้งทางกาย วาจา ใจ และอาชีพ

๓. การพัฒนาด้านจิต ได้แก่ การพัฒนาการฝึกอบรมจิตตนเอง พัฒนาตนเองให้เจริญขึ้นมีคุณธรรมเพื่อให้มีคุณภาพจิตที่ดี มีจิตใจที่มั่นคงไม่ปล่อยให้อารมณ์คิดฟุ้งซ่านไปตามอารมณ์ต่าง ๆ เมื่อสุขภาพจิตดีจะก่อให้เกิดมีสุขภาพดีไปด้วย

๔. พัฒนาปัญญา ได้แก่ การพัฒนาการฝึกอบรมปัญญาให้รู้และเข้าใจ มองเห็นสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง จะต้องฝึกปัญญาทั้งในแง่ที่ทำให้ขบวนความคิด การรับรู้ที่ไม่ถูกกิเลส อาทิ ความโลภ ความโกรธ และความหลงเข้าครอบงำทำให้การคิดที่ไม่มีอคติด้วยการใช้โยนิโสมนสิการพิจารณาให้เห็นจริงด้วยปัญญาตามหลักทางพุทธศาสนา

พระมหาดรณงค์ จิตตโสภโณ^{๑๒๖} กล่าวว่า ในการพัฒนาชุมชนนั้น พระสงฆ์จำเป็นต้องมีบทบาทที่จะชักนำประชาชน โดยพยายามสร้างความเจริญให้เกิดขึ้น ทั้งความเจริญภายในและความเจริญภายนอกของทุกคนในชุมชน

สำนักงานเลขาธิการมหาเถรสมาคม กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ^{๑๒๗} ให้ความหมายของเจ้าอาวาสว่า เจ้าอาวาสผู้มีอำนาจสูงสุดภายในวัดคือเจ้าอาวาสซึ่งเป็นพระสังฆาธิการอันดับที่๙ตามกฎมหาเถรสมาคมเจ้าอาวาสวัดเป็นผู้มีความรับผิดชอบต่อการพระศาสนาอันยิ่งใหญ่เพราะต้องทำหน้าที่เป็นผู้ปกครองวัดและเป็นผู้แทนวัดเนื่องจากวัดมีฐานะเป็นนิติบุคคลคือบุคคลตามกฎหมายดังนั้นเจ้าอาวาสจึงมีฐานะเป็นเจ้าพนักงานตามความในประมวลกฎหมายอาญาตามมาตรา ๔๕กล่าวว่า “ให้ถือว่าพระภิกษุซึ่งได้รับแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งในการปกครองคณะสงฆ์และไวยาวัจกรเป็นเจ้าพนักงานตามความในประมวลกฎหมายอาญา” ตำแหน่งเจ้าอาวาสจึงเป็นตำแหน่งสำคัญยิ่งและนอกจากนั้นเจ้าอาวาสยังมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับพุทธศาสนิกชนให้มากที่สุดที่จะช่วยจรรโลงพระพุทธศาสนาปลูกฝังศรัทธาในพุทธศาสนาแก่ประชาชนดังที่กล่าวที่ว่าพระสังฆาธิการคือผู้ปกครองสงฆ์ซึ่งตามกฎมหาเถรสมาคมกำหนดให้มีจำนวน๑๑อันดับโดยมีเจ้าคณะภาคเป็นอันดับที่๑ผู้ช่วยเจ้าอาวาสเป็นอันดับที่๑๑นั้น^{๑๒๘} พระสังฆาธิการอันดับที่๙คือเจ้าอาวาสนับเป็นพระสังฆาธิการที่มีความสำคัญมากที่สุดที่มีความรับผิดชอบสูงสุดด้วยเหตุผลดังนี้

๑) เจ้าอาวาสเป็นผู้ที่อยู่ใกล้ชิดพระภิกษุสามเณรอุบาสกอุบาสิกาประชาชนและเด็กเล็กรู้จักพื้นฐานของบุคคลเหล่านั้นดีกว่าใครๆอยู่ใกล้ชิดเหตุการณ์ทางพระศาสนาทั้งดีและร้ายย่อมเข้าใจปัญหาต่างๆและหาทางคลี่คลายปัญหาได้ง่าย

^{๑๒๖} พระมหาดรณงค์ จิตตโสภโณ, ความเชื่อและศาสนาในสังคมไทย, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๓๕), หน้า ๒๑๔.

^{๑๒๗} สำนักงานเลขาธิการมหาเถรสมาคมกรมการศาสนากระทรวงศึกษาธิการ, คู่มือพระสังฆาธิการและพระวินยาธิการ, (มปท., มปป.), หน้า ๘๘.

^{๑๒๘} พระพุทธวรญาณ (ทองย้อย กิตติทินโน), ธรรมญาณนิพนธ์ : ๑๐๐ปีพระพุทธวรญาณ, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๘), หน้า ๗๕.

๒) ตำแหน่งเจ้าอาวาสจัดเป็นพื้นฐานที่สำคัญของตำแหน่งผู้ปกครองสงฆ์ทุกตำแหน่ง เป็นเครื่องพิสูจน์และรับรองความสามารถของตำแหน่งปกครองสงฆ์ทั้งหลายได้อย่างดีคือถ้าเป็นเจ้าอาวาสได้ดีก็มีหวังที่จะเป็นเจ้าคณะตำบลหรือเจ้าคณะต่างๆได้ดี ดังนั้นกฎหมายคณะสงฆ์จึงได้บัญญัติอำนาจหน้าที่ของเจ้าอาวาสไว้ในมาตรา๓๗ และมาตรา๓๘^{๑๒๙} ดังนี้

มาตราที่๓๗เจ้าอาวาสมีหน้าที่ดังนี้

- ๑) บำรุงรักษาวัดจัดกิจกรรมและศาสนสมบัติของวัดให้เป็นไปด้วยดี
- ๒) ปกครองและสอดส่องให้บรรพชิตและคฤหัสถ์ที่มีอยู่หรือพำนักอาศัยอยู่ในวัดนั้นปฏิบัติตามพระธรรมวินัยกฎหมายเถรสมาคมข้อบังคับระเบียบหรือคำสั่งของมหาเถรสมาคม
- ๓) เป็นธุระในการศึกษาอบรมและสั่งสอนพระธรรมวินัยแก่บรรพชิตและคฤหัสถ์
- ๔) ให้ความสะดวกตามสมควรในการบำเพ็ญกุศล

สมบุรณ์ สุขสำราญ^{๑๓๐} ได้กล่าวไว้ตอนหนึ่งว่าความจำเป็นที่พระสงฆ์นักพัฒนาหรือพระสงฆ์ที่สนใจงานพัฒนาชนบทจำเป็นต้องพยายามสร้างการยอมรับจากประชาชนนั้นก็เพื่อใช้เป็นสื่อในการชักจูงประชาชนเข้าร่วมในงานพัฒนาชุมชนด้วยความเต็มใจมิใช่เข้าร่วมเพราะความเกรงใจ หรือถูกบีบบังคับ ถ้าพระสงฆ์ประสบความสำเร็จในการสร้างความยอมรับความศรัทธาเชื่อถือที่มีอยู่เป็นพื้นฐานแล้ว พระสงฆ์จะสามารถชักนำชาวบ้านให้เข้าร่วมงานพัฒนาของท่านไม่ว่าจะเป็นงานพัฒนาด้วยวัตถุหรือจิตใจ แต่จะประสบผลสำเร็จเพียงใดนั้นจะขึ้นอยู่กับความเข้าใจในหลักการพัฒนา และแนวทางการดำเนินการพัฒนาชุมชนของพระสงฆ์แต่ละท่าน ทั้งจากประชาชนในชุมชนและข้าราชการจากภายนอก เพื่อให้ได้มาซึ่งการยอมรับและการเชื่อถือ โดยเฉพาะอย่างยิ่งจากประชาชน เพื่อให้ประชาชนเข้าร่วมในการพัฒนาอันเป็นกลยุทธ์ที่จะนำไปสู่ความสำเร็จในการพัฒนาชนบท บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนามีหลาย ๆ ด้าน ด้านหนึ่ง คือ โครงการพัฒนาชนบทของพระสงฆ์ ช่วยให้พระสงฆ์รักษาสถานภาพและบทบาทของตนในสภาพการณ์ที่สังคม เศรษฐกิจ และการเมืองเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว นอกจากนี้โครงการพัฒนาชนบทเหล่านั้นยังทำให้มีการพัฒนาความรู้สึกรักหวงแหนที่มีความผูกพันต่อสังคมของประชาชน ซึ่งเป็นพื้นฐานสำหรับการพัฒนาและความรู้สึกในการมีส่วนร่วมทางการพัฒนาชนบทของประชาชน สำหรับโครงการพัฒนาชนบทที่พระสงฆ์พัฒนาดำเนินการเป็นโครงการที่ครอบคลุมเรื่องราวทั้งทางโลกและทางธรรม ทั้งในด้านสังคม เศรษฐกิจและการเมือง โดยเฉพาะอย่างยิ่งโครงการพัฒนาส่วนใหญ่จะเกี่ยวข้องกับการดำรงชีวิตของประชาชนเป็นสำคัญ ทั้งในด้านเกษตรกรรม การยกระดับรายได้ สุขภาพอนามัย การศึกษา ในขณะที่เดียวกันก็ได้พยายามสอดแทรกการพัฒนาจิตใจเพื่อให้เกิดความสามัคคีในการทำงานและเกิดความรักในประโยชน์สุขของส่วนรวม กิจกรรมต่าง ๆ ที่พระสงฆ์นักพัฒนาพยายามทำเหล่านี้เป็นไปตามทัศนะที่มีต่อการพัฒนาสังคมทั้งสิ้น และก่อกำเนิดมาจากความพยายามปรับตัวให้เข้ากับสังคมปัจจุบันของพระสงฆ์นั่นเอง บทบาทการ

^{๑๒๙} พระเทพปริยัติสุธี (วรวิทย์ คงคปญโญ), **คู่มือพระสังฆาธิการว่าด้วยการคณะสงฆ์และการศาสนา**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๐), หน้า ๓๓-๓๔.

^{๑๓๐} สมบุรณ์ สุขสำราญ, **การพัฒนาชนบทแนวพุทธวิธี: ศึกษาเฉพาะกรณี พระสงฆ์นักพัฒนา**, กรุงเทพมหานคร: บริษัทพิมพ์สวดยจำกัด, ๒๕๓๐, หน้า ๗.

พัฒนาชุมชนของพระสงฆ์ในปัจจุบันนับเป็นความสำเร็จในการอาศัยคุณสมบัติของวัดและพระสงฆ์ในฐานะเป็นศูนย์รวมความศรัทธาอันถ่องแท้ของประชาชน มาประยุกต์ใช้ในการชักนำประชาชนร่วมกันพัฒนาสร้างสรรค์กิจกรรมที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชน แต่เรื่องน่าวิตกคือ พระสงฆ์จะมีทักษะ

๒.๓.๓ แนวคิดการพัฒนาคุณภาพชีวิตของชุมชนตามหลักเศรษฐกิจพอเพียง

เศรษฐกิจพอเพียง เป็นปรัชญาที่พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชมีพระราชดำรัสแก่ชาวไทยนับตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๑๗ เป็นต้นมา^{๑๑๑} และถูกพูดถึงอย่างชัดเจนในวันที่ ๔ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๔๐ เพื่อเป็นแนวทางการแก้ไขวิกฤตการณ์ทางการเงินในเอเชีย พ.ศ. ๒๕๔๐ ให้สามารถดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคงและยั่งยืนในกระแสโลกาภิวัตน์และความเปลี่ยนแปลงต่าง^{๑๑๒}

เศรษฐกิจพอเพียง มีบทบาทต่อการกำหนดอุดมการณ์การพัฒนาของประเทศ^{๑๑๓} โดยปัญญาชนในสังคมไทยหลายท่านได้ร่วมแสดงความคิดเห็น อย่างเช่น ศ.นพ.ประเวศ วะสี, ศ.เสน่ห์ จามริก, ศ.อภิชาติ ปันธเสน, และศ.ฉัตรทิพย์ นาถสุภา โดยเชื่อมโยงแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงเข้ากับวัฒนธรรมชุมชน ซึ่งเคยถูกเสนอมาก่อนหน้าโดยองค์กรนอกภาครัฐจำนวนหนึ่งนับตั้งแต่พุทธศตวรรษ ๒๕๒๐ และได้ช่วยให้แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงเป็นที่รู้จักอย่างกว้างขวางในสังคมไทย

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติได้เชิญผู้ทรงคุณวุฒิในทางเศรษฐกิจและสาขาอื่น ๆ มาร่วมกันประมวลและกลั่นกรองพระราชดำรัสเรื่องเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อบรรจุในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๙^{๑๑๔} และได้จัดทำเป็นบทความเรื่อง "ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง" และได้นำความกราบบังคลทูลพระกรุณาขอพระราชทานพระบรมราชวินิจฉัย เมื่อวันที่ ๒๒ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๔๒ โดยทรงพระกรุณาปรับปรุงแก้ไขพระราชทาน และทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานพระบรมราชานุญาตให้นำบทความที่ทรงแก้ไขแล้วไปเผยแพร่ เพื่อเป็นแนวทางปฏิบัติของสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ และทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนประชาชนโดยทั่วไป เมื่อวันที่ ๒๑ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๔๒

ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงนี้ได้รับการเชิดชูจากองค์การสหประชาชาติ ว่าเป็นปรัชญาที่มีประโยชน์ต่อประเทศไทยและนานาประเทศ^{๑๑๕} และสนับสนุนให้ประเทศสมาชิกยึดเป็นแนวทางสู่การพัฒนาแบบยั่งยืนโดยมีนักวิชาการและนักเศรษฐศาสตร์หลายคนเห็นด้วยกับแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง แต่ในขณะเดียวกัน บางสื่อตั้งคำถามถึงการยกย่องขององค์การสหประชาชาติ รวมทั้งความน่าเชื่อถือของรายงานศึกษาและทำที่ขององค์กร

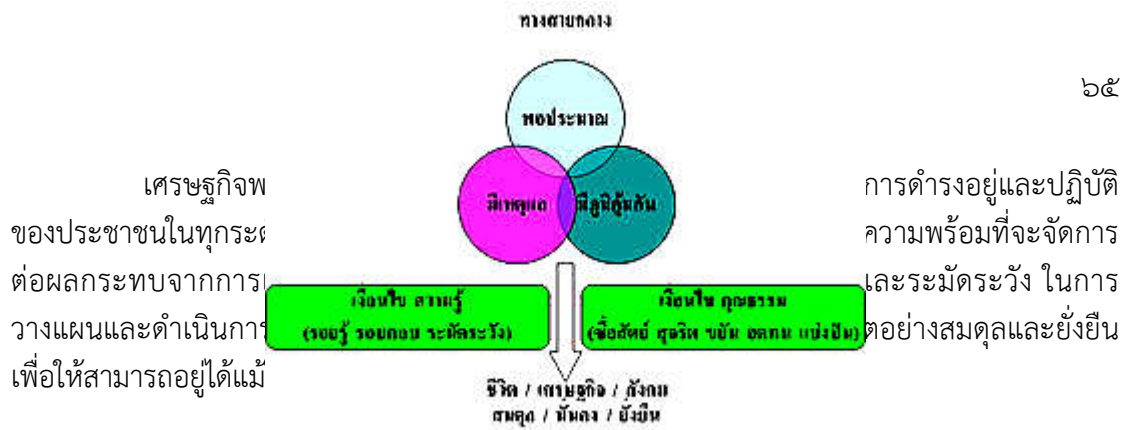
^{๑๑๑} พระบรมราโชวาท ในพิธีพระราชทานปริญญาบัตร ของมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ หอประชุมมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ วันพฤหัสบดีที่ ๑๘ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๑๗

^{๑๑๒} ศูนย์ศึกษาเศรษฐกิจพอเพียง สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์

^{๑๑๓} ศ.นพ.ประเวศ วะสี, ศ.เสน่ห์ จามริก, ศ.อภิชาติ ปันธเสน, และศ.ฉัตรทิพย์ นาถสุภา

^{๑๑๔} สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, เอกสารสรุปสาระสำคัญแผนพัฒนาเศรษฐกิจสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๙

^{๑๑๕} UN Secretary-General office. THAI KING'S DEVELOPMENT AGENDA, VISIONARY THINKING INSPIRATION TO PEOPLE EVERYWHERE, SAYS SECRETARY-GENERAL TO BANGKOK PANEL

แผนภาพแสดงแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง ๓ ห่วง ๒ เงื่อนไข

ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงที่ทรงปรับปรุงพระราชทานเป็นที่มาของนิยาม "๓ ห่วง ๒ เงื่อนไข" ที่คณะอนุกรรมการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ นำมาใช้ในการรณรงค์เผยแพร่ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงผ่านช่องทางสื่อต่าง ๆ อยู่ในปัจจุบัน ซึ่งประกอบด้วยความ "พอประมาณ มีเหตุผล มีภูมิคุ้มกัน" บนเงื่อนไข "ความรู้" และ "คุณธรรม"

ดร.จิรายุ อิศรางกูร ณ อยุธยา ประธานคณะอนุกรรมการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง อธิบายถึงการพัฒนาตามหลักเศรษฐกิจพอเพียง ว่า เป็นการพัฒนาที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของทางสายกลางและความไม่ประมาท โดยคำนึงถึง ความพอประมาณ ความมีเหตุผล และการสร้างภูมิคุ้มกันที่ดีในตัวตลอดจนการใช้ความรู้ ความรอบคอบละคุณธรรมประกอบการวางแผน การตัดสินใจและการกระทำต่าง ๆ ความพอประมาณ หมายถึง ความพอดี ที่ไม่มากและไม่น้อยเกินไป ไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น เช่น การผลิตและการบริโภคที่พอประมาณ ความมีเหตุผล หมายถึง การใช้หลักเหตุผลในการตัดสินใจเรื่องต่าง ๆ โดยพิจารณาจากเหตุปัจจัยที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนผลที่คาดว่าจะเกิดขึ้นอย่างรอบคอบ การมีภูมิคุ้มกันที่ดี หมายถึง การเตรียมตัวให้พร้อมรับต่อผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการเปลี่ยนแปลงรอบตัว ปัจจัยเหล่านี้จะเกิดขึ้นได้นั้น จะต้องอาศัยความรู้ และคุณธรรม เป็นเงื่อนไขพื้นฐาน กล่าวคือ เงื่อนไขความรู้ หมายถึง ความรอบรู้ ความรอบคอบ และความระมัดระวังในการดำเนินชีวิตและการประกอบการงาน ส่วนเงื่อนไขคุณธรรม คือ การยึดถือคุณธรรมต่าง ๆ อาทิ ความซื่อสัตย์สุจริต ความอดทน ความเพียร การมุ่งต่อประโยชน์ส่วนรวมและการแบ่งปัน ฯลฯ ตลอดเวลาที่ประยุกต์ใช้ปรัชญา^{๑๖๖}

อภิชัย พันธเสน ผู้อำนวยการสถาบันการจัดการเพื่อชนบทและสังคม ได้จัดแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงว่าเป็น "ข้อเสนอในการดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจตามแนวทางของพุทธธรรมอย่างแท้จริง" ทั้งนี้เนื่องจากในพระราชดำรัสหนึ่ง ได้ให้คำอธิบายถึง เศรษฐกิจพอเพียง ว่า "คือความพอประมาณ ซื่อตรง ไม่โลภมาก และต้องไม่เบียดเบียนผู้อื่น"^{๑๖๗}

^{๑๖๖} จิรายุ อิศรางกูร ณ อยุธยา, "คำปรารภ" ใน คำพอสอน ประมวลพระบรมราโชวาทและพระราชดำรัสเกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียง. (กรุงเทพฯ: มูลนิธิพระดาบส, ๒๕๕๑) หน้า ๑.

^{๑๖๗} อภิชัย พันธเสน, พุทธเศรษฐศาสตร์: วิวัฒนาการ ทฤษฎี และการประยุกต์กับเศรษฐศาสตร์สาขาต่าง ๆ. (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์อมรินทร์, ๒๕๔๗). หน้า ๑๕.

ระบบเศรษฐกิจพอเพียงมุ่งเน้นให้บุคคลสามารถประกอบอาชีพได้อย่างยั่งยืน และใช้จ่ายเงินให้ได้มาอย่างพอเพียงและประหยัด ตามกำลังของเงินของบุคคลนั้น โดยปราศจากการกู้หนี้ยืมสิน และถ้ามีเงินเหลือ ก็แบ่งเก็บออมไว้บางส่วน ช่วยเหลือผู้อื่นบางส่วน และอาจจะใช้จ่ายมาเพื่อปัจจัยเสริมอีกบางส่วน สาเหตุที่แนวทางการดำรงชีวิตอย่างพอเพียง ได้ถูกกล่าวถึงอย่างกว้างขวางในขณะนี้ เพราะสภาพการดำรงชีวิตของสังคมทุนนิยมในปัจจุบันได้ถูกปลุกฝัง สร้าง หรือกระตุ้น ให้เกิดการใช้จ่ายอย่างเกินตัว ในเรื่องที่ไม่เกี่ยวข้องหรือเกินกว่าปัจจัยในการดำรงชีวิต เช่น การบริโภคเกินตัว ความบันเทิงหลากหลายรูปแบบ ความสวຍความงาม การแต่งตัวตามแฟชั่น การพนันหรือเสี่ยงโชค เป็นต้น จนทำให้ไม่มีเงินเพียงพอเพื่อตอบสนองความต้องการเหล่านั้น ส่งผลให้เกิดการกู้หนี้ยืมสิน เกิดเป็นวัฏจักรที่บุคคลหนึ่งไม่สามารถหลุดออกมาได้ ถ้าไม่เปลี่ยนแนวทางในการดำรงชีวิต

ดร. สุเมธ ตันติเวชกุล ได้กล่าวว่า "หลาย ๆ คนกลับมาใช้ชีวิตอย่างคนจน ซึ่งเป็นการปรับตัวเข้าสู่คุณภาพ"^{๓๘} และ "การลงมือทำด้วยความมีเหตุมีผล เป็นคุณค่าของเศรษฐกิจพอเพียง"^{๓๙}

ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงนี้ถูกใช้เป็นกรอบแนวความคิดและทิศทางการพัฒนาระบบเศรษฐกิจมหภาคของไทย ซึ่งบรรจุอยู่ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๑๐ เพื่อมุ่งสู่การพัฒนาที่สมดุล ยั่งยืน และมีภูมิคุ้มกัน เพื่อความอยู่ดีมีสุข มุ่งสู่สังคมที่มีความสุขอย่างยั่งยืน หรือที่เรียกว่า "สังคมสีเขียว" ด้วยหลักการดังกล่าว แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๑๐ นี้จะไม่เน้นเรื่องตัวเลขการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ แต่ยังคงให้ความสำคัญต่อระบบเศรษฐกิจแบบทวิลักษณ์ หรือระบบเศรษฐกิจที่มีความแตกต่างกันระหว่างเศรษฐกิจชุมชนเมืองและชนบท^{๔๐}

แนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงยังถูกบรรจุในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๕๐ ในส่วนที่ ๓ แนวนโยบายด้านการบริหารราชการแผ่นดิน มาตรา ๗๘ (๑) ระบุว่า: "บริหารราชการแผ่นดินให้เป็นไปเพื่อการพัฒนาสังคม เศรษฐกิจ และความมั่นคง ของประเทศอย่างยั่งยืน โดยต้องส่งเสริมการดำเนินการตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงและคำนึงถึงผลประโยชน์ของประเทศชาติในภาพรวมเป็นสำคัญ"

สุรเกียรติ์ เสถียรไทย ในฐานะรัฐมนตรีว่าการกระทรวงต่างประเทศ กล่าวเมื่อวันที่ ๒๔ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๔๗ ในการประชุมสุดยอด The Francophonie Ouagadougou ครั้งที่ ๑๐ ที่ประเทศบูร์กินาฟาโซ ว่าประเทศไทยได้ยึดแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงควบคู่กับ "การพัฒนาแบบยั่งยืน" ในการพัฒนาประเทศทั้งทางด้านการเกษตรกรรม เศรษฐกิจ และการแข่งขัน ซึ่งเป็นการสอดคล้องเป้าหมายแนวทางของนานาชาติในประชาคมโลก โดยยกตัวอย่างการแก้ปัญหาวิกฤต

^{๓๘} สุเมธ ตันติเวชกุล. เศรษฐกิจพอเพียง ทางเลือก... ทางรอด.; ใน เปี่ยมศักดิ์ คุณากรประทีป.

(๒๕๔๘). ผ่านนาคประเทศไทย ๒๕๕๒. (กรุงเทพฯ : บริษัท ฐานการพิมพ์ จำกัด) หน้า ๕๒.

^{๓๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๖.

^{๔๐} พิสิฐ ลี้อาธรรม, ๒๕๔๙ ทิศทางการพัฒนาเศรษฐกิจมหภาคการเงินการคลัง

เศรษฐกิจ พ.ศ. ๒๕๔๐ ซึ่งเมื่อยึดหลักปรัชญาในการแก้ปัญหาสามารถทำให้ผลิตภัณฑ์มวลรวมภายในประเทศ ของไทยเติบโตได้ถึงร้อยละ ๖.๗^{๑๔๑}

นอกจากเศรษฐกิจพอเพียงจะมีประโยชน์ต่อประเทศไทย ทั้งยังมีความสำคัญต่อการพัฒนาในต่างประเทศ การประยุกต์นำหลักปรัชญาเพื่อนำไปพัฒนาประเทศในต่างประเทศเหล่านั้น ประเทศไทยได้เป็นศูนย์กลางการแลกเปลี่ยนผ่านทางสำนักงานความร่วมมือเพื่อการพัฒนาระหว่างประเทศ โดยมีหน้าที่คอยประสานงานรับความช่วยเหลือทางวิชาการด้านต่าง ๆ จากต่างประเทศมาสู่ภาครัฐ แล้วถ่ายทอดต่อไปยังภาคประชาชน และยังส่งผ่านความรู้ที่มีไปยังประเทศกำลังพัฒนาอื่น ๆ เรื่องปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงนั้น สำนักงานความร่วมมือเพื่อการพัฒนาระหว่างประเทศได้ถ่ายทอดมาไม่ต่ำกว่า ๕ ปี และประสานกับสำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ และคณะอนุกรรมการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งต่างชาติก็สนใจเรื่องเศรษฐกิจพอเพียง เพราะพิสูจน์แล้วว่าเป็นสิ่งที่ดีและมีประโยชน์ ซึ่งแต่ละประเทศมีความต้องการประยุกต์ใช้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไม่เหมือนกัน ขึ้นอยู่กับวิถีชีวิต สภาพภูมิศาสตร์ของแต่ละประเทศ โดยได้ให้ผู้แทนจากประเทศเหล่านี้ได้มาดูงานในหลายระดับ ทั้งเจ้าหน้าที่ปฏิบัติงาน เจ้าหน้าที่ฝ่ายนโยบาย จนถึงระดับปลัดกระทรวง และรัฐมนตรีประจำกระทรวงต่าง ๆ^{๑๔๒}

นอกจากนี้ในอดีต เทพ ภาณุพงศ์ เอกอัครราชทูตไทยประจำกรุงเวียนนา ประเทศออสเตรีย ได้กล่าวว่า ต่างชาติสนใจเรื่องเศรษฐกิจพอเพียง^{๑๔๓} เนื่องจากมาจากพระราชดำริในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่ทรงห่วงใยราษฎรของพระองค์ และทราบสาเหตุที่รัฐบาลไทยนำมาเป็นนโยบาย ส่วนประเทศพัฒนาแล้วก็ต้องการศึกษาเพื่อนำไปช่วยเหลือประเทศอื่น

ดร. สุเมธ ตันติเวชกุล ได้กล่าวถึงผลสำเร็จอย่างหนึ่งของเศรษฐกิจพอเพียงโดยองค์การสหประชาชาติ คือ "สหประชาชาติเห็นด้วยกับพระมหากษัตริย์ในเรื่องนี้ [เศรษฐกิจพอเพียง] โดยเริ่มใช้มาตรวัดคุณภาพชีวิตในการวัดความเจริญของแต่ละประเทศ แทนอัตราผลิตภัณฑ์มวลรวมภายในประเทศ ซึ่งกล่าวถึงแต่ความเจริญทางเศรษฐกิจเท่านั้น"^{๑๔๔}

หลังรัฐประหารในประเทศไทย พ.ศ. ๒๕๔๙ คณะผู้ยึดอำนาจการปกครองอ้างว่านโยบายของอดีตนายกรัฐมนตรี พันตำรวจโท ทักษิณ ชินวัตร ไม่เข้ากับทฤษฎีนี้^{๑๔๕} และคำปรารภของรัฐธรรมนูญฉบับใหม่ระบุว่า การส่งเสริมเศรษฐกิจพอเพียงเป็นบทบาทมูลฐานอย่างหนึ่งของรัฐ^{๑๔๖}

^{๑๔๑} Statement by H.E. Dr. Surakiat Sathirathai, Minister of Foreign Affairs of Thailand at the Luncheon held at upon the occasion of Ministerial Meeting of the Tenth Summit of the Francophonie Ouagadougou, Burkina Faso, 24 November 2004

^{๑๔๒} สุทธาสินี จิตรกรรมไทย, *สหประชาชาติ กับ "เศรษฐกิจพอเพียง" ของ "ในหลวง"*, หนังสือพิมพ์มติชน วันที่ ๒๖ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๕๐ ปีที่ ๓๐ ฉบับที่ ๑๐๖๐๗.

^{๑๔๓} "Rebranding Thaksinomics", *The Economist*, 11 January 2007

^{๑๔๔} อ้างแล้ว, หน้า ๖๖.

^{๑๔๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๘.

^{๑๔๖} Asia Times, In Thailand, a return to 'sufficiency', 5 October 2006

ปัญหาหนึ่งของการนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้ก็คือ ผู้นำไปใช้อาจยังไม่ได้ศึกษา หรือไม่มีความรู้เพียงพอ ทั้งยังไม่กล้าวิเคราะห์หรือตั้งคำถามต่อตัวปรัชญา เนื่องจากเป็นปรัชญาของ พระมหากษัตริย์^{๑๔๗}

๑๓ นักคิดระดับโลกเห็นด้วยกับแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง และมีการนำเสนอบทความ บทสัมภาษณ์ต่าง ๆ เช่น

ศ.ดร. วูล์ฟกัง ซัคส์ นักวิชาการ ด้านสิ่งแวดล้อม คนสำคัญของเยอรมนี สนใจการ ประยุกต์ใช้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงอย่างมาก และมองว่าน่าจะเป็นอีกทางเลือกหนึ่งสำหรับทุก ชาติในเวลาที่มีแนวคิดผลักดันเศรษฐกิจพอเพียงให้เป็นที่รู้จักในเยอรมนี

ศ.ดร. อมาตยา เซน ศาสตราจารย์ชาวอินเดีย เจ้าของรางวัลโนเบลสาขาเศรษฐศาสตร์ ปี ค.ศ. ๑๙๙๘ มองว่า ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเป็นการใช้สิ่งต่าง ๆ ที่จำเป็นต่อการดำรงชีพ และใช้ โอกาสให้พอเพียงกับชีวิตที่ดี ซึ่งไม่ได้หมายถึงความไม่ต้องการ แต่ต้องรู้จักใช้ชีวิตให้ดีพอ อย่าให้ ความสำคัญกับเรื่องของรายได้และความร่ำรวย แต่ให้มองที่คุณค่าของชีวิตมนุษย์

จิกมี ทินเลย์ นายกรัฐมนตรีแห่งประเทศภูฏาน ให้ทรงทราบว่า หากประเทศไทยกำหนด เรื่องเศรษฐกิจพอเพียงให้เป็นวาระระดับชาติ และดำเนินตามแนวทางนี้อย่างจริงจัง "ผมว่าประเทศ ไทยสามารถสร้างโลกใบใหม่จากหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง สร้างชีวิตที่ยั่งยืน และสุดท้ายจะไม่ หยุดเพียงแค่นี้ในประเทศ แต่จะเป็นหลักการและแนวปฏิบัติของโลก ซึ่งหากทำได้สำเร็จ ไทยก็คือ ผู้นำ"^{๑๔๘}

ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงได้รับการเชิดชูเป็นอย่างสูงจากองค์การสหประชาชาติ โดยนาย โคฟี อันนัน ในฐานะเลขาธิการองค์การสหประชาชาติ ได้ทูลเกล้าฯ ถวายรางวัลความสำเร็จสูงสุดด้าน การพัฒนามนุษย์ แต่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เมื่อวันที่ ๒๖ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๔๙ และได้มี ปาฐกถาถึงปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงว่า เป็นปรัชญาที่มีประโยชน์ต่อประเทศไทยและนานาประเทศ และสามารถเริ่มได้จากการสร้างภูมิคุ้มกันในตนเอง สู่หมู่บ้าน และสู่เศรษฐกิจในวงกว้างขึ้นในที่สุด

และนาย Håkan Björkman รักษาการผู้อำนวยการสำนักงานโครงการพัฒนาแห่ง สหประชาชาติในประเทศไทย กล่าวเชิดชูปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง และยังได้ตระหนักถึงวิสัยทัศน์ และแนวคิดในการพัฒนาของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว^{๑๔๙} และองค์การสหประชาชาติยังได้ สนับสนุนให้ประเทศต่าง ๆ ที่เป็นสมาชิก ๑๖๖ ประเทศให้ยึดเป็นแนวทางสู่การพัฒนาประเทศแบบ ยั่งยืน^{๑๕๐}

อย่างไรก็ตาม ศ. ดร. เควิน ฮิววิตสัน อาจารย์ประจำมหาวิทยาลัยนอร์ทแคโรไลนา แชน เพลอิลล์ ได้วิจารณ์รายงานขององค์การสหประชาชาติโดยสำนักงานโครงการพัฒนาแห่ง สหประชาชาติ ที่ยกย่องปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ว่า รายงานฉบับดังกล่าวไม่ได้มีเนื้อหาสนับสนุนว่า

^{๑๔๗} The Economist, Rebranding

^{๑๔๘} ๑๓ นักคิดไทยเสนอโลกใช้เศรษฐกิจพอเพียงทั่วโลกวันที่ ๒๔ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๕๑ ปีที่ ๓๑ ฉบับ ที่ ๑๑๑๘๕ มติชนรายวัน

^{๑๔๙} Håkan Björkman, Honouring the World's 'Development King', UN Chronical Online

^{๑๕๐} อ้างแล้ว, หน้า ๖๔.

เศรษฐกิจพอเพียงเป็น “ทางเลือกที่จำเป็นมากสำหรับโลกที่กำลังดำเนินไปในเส้นทางที่ไม่ยั่งยืนอยู่ในขณะนี้” เลย์^{๑๕๑} และกล่าวว่าเนื้อหาในรายงานแทบทั้งหมดเป็นเพียงการเทิดพระเกียรติ และเป็นเพียงเครื่องมือในการโฆษณาชวนเชื่อภายในประเทศเท่านั้น^{๑๕๒}

นอกจากนี้ ยังมีการวิพากษ์วิจารณ์อีกว่าแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเป็นรูปแบบที่ไม่มี ความแตกต่างไปจาก “ความนิยมท้องถิ่น” (Localism) เลย์^{๑๕๓} และยังมีชาวต่างชาติอีกมากที่ยังไม่ เข้าใจว่าแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง แท้จริงแล้วหมายถึงอะไร^{๑๕๔}

๒.๓.๔ แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาชุมชนโดยใช้หลักธรรมสังคหวัตถุ ๔

สังคหวัตถุ แปลว่า วิธีสงเคราะห์ หมายถึง วิธีปฏิบัติเพื่อยืดเหนี่ยวน้ำใจคนอื่นที่ยังไม่เคย รักใคร่นับถือ หรือที่รักใคร่นับถืออยู่แล้วให้สนิทแนบยิ่งขึ้น พุดง่าย ๆ สังคหวัตถุ ก็คือ เทคนิควิธีทำให้ คนรัก หรือมนต์ผูกใจคน นั้นเอง เป็นการนำหลักพุทธธรรมมาใช้ในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของ ประชาชน ในชุมชนพื้นที่อำเภอห้วยคต จังหวัดอุทัยธานีมีทั้งหมด ๔ ประการ ดังนี้

๑.๑ ทาน ทาน คือ การให้ ได้แก่ การเสียสละ การเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ การแบ่งปันช่วยเหลือ กันด้วยสิ่งของ การให้ทานให้เพื่อขจัดกิเลส เช่น การบริจาคทานแก่นสมณชีพรามณ์ ผู้ทรงศีล เพื่อ ขจัดความโลภหรือความตระหนี่ เป็นการชำระจิตใจให้สะอาด ยกระดับจิตใจให้สูงขึ้น และการให้เพื่อ สงเคราะห์หรือเพื่อยืดเหนี่ยวน้ำใจคนอื่น การทำทานโดยให้สังคหวัตถุนี้ ในแง่ปฏิบัติ หมายถึง การ เฉลี่ยหรือแบ่งให้จากส่วนที่คนมีอยู่ มิใช่ให้มากมายจนไม่เหลือ หรือให้จนผู้รับร่ำรวย จุดประสงค์เน้น ที่การแสดงอัธยาศัยไมตรีมากกว่าความมากหรือน้อยของวัตถุที่ให้ เพราะฉะนั้น คนยากจนหรือคนที่มี วัตถุสิ่งของเล็กน้อยก็สามารถแบ่งปันให้ทานผู้อื่นได้ตามอัตภาพของตน เช่น การแบ่งปันอาหารให้ เพื่อน แบ่งปันเครื่องเขียนให้เพื่อน เป็นต้น คุณธรรมข้อนี้จะช่วยให้ไม่เป็นคนละโมภ ไม่เห็นแก่ตัว เรา ควรคำนึงอยู่เสมอว่า ทรัพย์สินของที่เราหามาได้ มิใช่สิ่งจริงยั่งยืน เมื่อเราสิ้นชีวิตไปแล้วก็ไม่สามารถ จะนำติดตัวเอาไปได้

๑.๒ ปิยวาจา ได้แก่ การพูดคำสุภาพ อ่อนหวาน เพื่อให้เกิดความสามัคคี ปิยวาจา ทำได้ง่าย เพราะวาจานั้นมีในตัวเรา เพียงเรามีสติ มีเมตตาในใจก็สามารถพูดออกมาได้ คำพูดมีอยู่ ๒ ประเภท ได้แก่

^{๑๕๑} สำนักงานโครงการพัฒนาแห่งสหประชาชาติ, Thailand Human Development Report 2007: Sufficiency Economy and Human Development, United Nations Development Programme, 2007

^{๑๕๒} ประชาไท, วิจารณ์รายงานของสำนักงานโครงการพัฒนาแห่งสหประชาชาติ ประจำปี 2550 ว่า ด้วยเศรษฐกิจพอเพียง, 4 ธันวาคม พ.ศ. 2550. แลบบางส่วนจากบทความ “Royalist propaganda and policy nonsense”, Journal of Contemporary Asia, 38, ฉบับที่ 1 ปี 2008 และเรียกดูได้จาก New Mandala, Interview with Professor Kevin Hewison - Part One, 16 August, 2007

^{๑๕๓} Kevin Hewison. Localism in Thailand a study of globalisation and its discontents. 1999.

^{๑๕๔} อ้างแล้ว, หน้า ๖๘.

(๑) คำพูดที่พูดออกไปแล้วคนฟังเกลียด เช่น คำหยาบ คำด่า คำประชด คำกระทบกระเทียบ คำแดกดัน คำสบถ เป็นต้น คำพูดเหล่านี้เรียกว่า "อัปปิยวาจา"

(๒) คำพูดที่พูดออกไปแล้วทำให้คนฟังรัก เช่น คำอ่อนหวาน คำชมเชยจากใจจริง คำพูดที่ชวนให้เกิดความสมัคสมานไมตรี เป็นต้น

การพูดจาด้วยถ้อยคำที่ไพเราะอ่อนหวาน พูดด้วยความจริงใจ ไม่พูดหยาบคายก้าวร้าว พูดในสิ่งที่เป็นประโยชน์เหมาะสำหรับกาลเทศะ พระพุทธเจ้าทรงให้ความสำคัญกับการพูดเป็นอย่างมาก เพราะการพูดเป็นบันไดขั้นแรกที่จะสร้างมนุษยสัมพันธ์อันดีให้เกิดขึ้น วิธีการที่จะพูดให้เป็นปิยวาจานั้น จะต้องพูดโดยยึดถือหลักเกณฑ์ดังต่อไปนี้

เว้นจากการพูดเท็จ

เว้นจากการพูดส่อเสียด

เว้นจากการพูดคำหยาบ

เว้นจากการพูดเพ้อเจ้อ

๑.๓ อัตถจริยา หมายถึง การบำเพ็ญประโยชน์ช่วยเหลือกันและกันในวงแคบ และบำเพ็ญสาธารณประโยชน์ในวงกว้าง หลักธรรมข้อนี้มุ่งสอนให้คนพัฒนาตน ๒ ด้าน คือ การทำตนให้เป็นประโยชน์ และทำในสิ่งที่เป็นประโยชน์ การทำตนให้เป็นประโยชน์ หมายถึง ทำตนให้มีคุณค่าในสังคมที่ตนอาศัยอยู่ อย่างคำพังเพยที่ว่า "อยู่บ้านท่านอย่างนิงดูตาย บ้นวัวบ้นควายให้ลูกท่านเล่น" หรือ "อยู่ก็ให้เขาไว้ใจไปก็ให้เขาคิดถึง" คนที่ไม่นิงดูตายมีอะไรจะช่วยเหลือคนอื่นและสังคมได้ก็เอาใจใส่ชวนช่วยช่วยเหลือตามสติกำลัง ทางพระพุทธศาสนาเรียกว่า "คนทำหมู่คณะให้ดังตาม" อยู่ที่ไหนก็สร้างความเจริญที่นั่น วิธีทำตนให้เป็นประโยชน์และทำสิ่งที่เป็นประโยชน์ อาจทำได้หลายวิธี เช่น การตั้งใจศึกษาเล่าเรียน ฝึกฝนอบรมตนให้เป็นคนเจริญด้วยความรู้ ความสามารถ เป็นบุตรที่ดีของบิดามารดา เป็นศิษย์ที่ดีของครูอาจารย์เป็นนักเรียนที่ดีของสถานศึกษา เป็นพลเมืองที่ดีของประเทศชาติ ตลอดจนเป็นศาสนิกชนที่ดีของพระพุทธศาสนา

๑.๔ สมานัตตตา การวางตนเสมอต้นเสมอปลาย หมายถึง การวางตนได้เหมาะสม มีความหมาย ๒ ประการ คือ

(๑) วางตนได้เหมาะสมกับฐานะที่ตนมีอยู่ในสังคม เช่น เป็นหัวหน้าครอบครัว เป็นบิดามารดา เป็นครูอาจารย์ เป็นเพื่อนบ้าน เป็นต้น ตนอยู่ในฐานะอะไรก็วางตนให้เหมาะสมกับฐานะที่เป็นอยู่ และทำได้อย่างเสมอต้นเสมอปลาย คุณธรรมข้อนี้จะช่วยให้เราเป็นคนมีจิตใจหนักแน่นไม่โลเล รวมทั้งยังเป็นการสร้างความนิยม และไว้วางใจให้แก่ผู้อื่นอีกด้วย

(๒) ปฏิบัติตนอย่างสม่ำเสมอต่อคนทั้งหลาย ให้ความเสมอภาค ไม่เอารัดเอาเปรียบผู้อื่นเสมอในสุขและทุกข์ คือ ร่วมสุขร่วมทุกข์ ร่วมรับรู้ปัญหา และร่วมแก้ปัญหามาเพื่อประโยชน์ของสังคม

จะเห็นได้ว่าสังคหวัตถุ ๔ ประการดังกล่าวมาแล้ว เป็นการนำหลักพุทธธรรมมาใช้ในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชน ในชุมชนพื้นที่อำเภอห้วยคต จังหวัดอุทัยธานี อำนวยประโยชน์ที่มองเห็นได้เป็นรูปธรรมดังต่อไปนี้

๑.) ช่วยให้ประชาชน ในชุมชน ดำรงตนอยู่ได้ในสังคมด้วยความสุข

๒.) เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวน้ำใจประชาชน ในชุมชนสมานไมตรีระหว่างกัน

๓.) เป็นเครื่องส่งเสริมความสัมพันธ์ระหว่างประชาชน ในชุมชน ให้มีความเคารพนับถือกันตามสมควรแก่ฐานะ

๔.) เป็นเครื่องประสานองค์ประกอบต่างๆ ของประชาชน ในชุมชน ให้คงรูปอยู่และดำเนินไปได้ด้วยดี

๕.) ช่วยส่งเสริมศีลธรรมและป้องกันความประพฤติเสื่อมเสียของประชาชน ในชุมชน

๒.๔ สภาพโดยทั่วไปของพื้นที่อำเภอห้วยคต จังหวัดอุทัยธานี

การศึกษาข้อมูลในอำเภอห้วยคต จังหวัดอุทัยธานีนั้น ผู้วิจัยได้ศึกษาเพื่อที่จะทราบความเป็นมาและองค์ประกอบทางสังคมต่างๆ เพื่อเข้าใจสภาพที่เป็นอยู่ และปัจจัยต่างๆ ที่อาจกระทบต่อการพัฒนาชุมชนในอำเภอห้วยคต จังหวัดอุทัยธานี ผู้วิจัยได้ศึกษาแหล่งข้อมูลที่ใช้ในการทำวิจัยดังต่อไปนี้

ข้อมูลทั่วไป

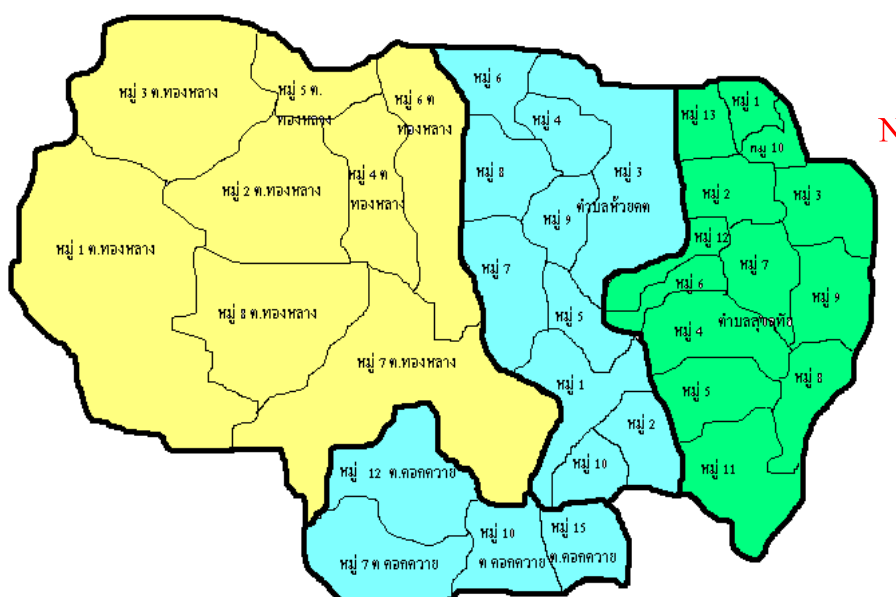
อำเภอห้วยคต จังหวัดอุทัยธานี เดิมเป็นกิ่งอำเภอ ซึ่งแยกการปกครองมาจากอำเภอบ้านไร่ จังหวัดอุทัยธานี ตั้งแต่วันที่ ๑ สิงหาคม ๒๕๕๗ และได้มีพระราชกฤษฎีกา ยกฐานะจากกิ่งอำเภอขึ้นเป็นอำเภอ เมื่อวันที่ ๓ พฤศจิกายน ๒๕๖๖

โดยประกอบด้วย ๓ ตำบล ปัจจุบันมี ๓๑ หมู่บ้าน คือ

ตำบลห้วยคต	๑๐ หมู่บ้าน
ตำบลสุขฤทัย	๑๓ หมู่บ้าน
ตำบลทองหลาง	๘ หมู่บ้าน

สภาพภูมิศาสตร์

รูปที่ ๒.๓ แสดงแผนที่อำเภอห้วยคต จังหวัดอุทัยธานี

ที่ตั้งและอาณาเขต

อำเภอห้วยคต เป็น ๑ ใน ๘ ของอำเภอในจังหวัดอุทัยธานี มีพื้นที่ทั้งหมด ๔๒๔.๑๘ ตารางกิโลเมตร ระยะทางห่างจากอำเภอเมืองอุทัยธานี ๕๐ กิโลเมตร พื้นที่ส่วนใหญ่ประกอบไปด้วยภูเขา มีพื้นที่ราบลุ่มประมาณ ๑ ใน ๖ ของพื้นที่ทั้งหมด ซึ่งพื้นที่ราบส่วนใหญ่อยู่ในเขตตำบลสุขฤทัย และตำบลห้วยคต นอกนั้นเป็นพื้นที่ราบสูง สภาพป่าทั่วไปเป็นป่าเสื่อมโทรม เป็นพื้นที่ทุรกันดารระดับ ๑ มีความเสี่ยงต่อการเกิดภัยธรรมชาติ ได้แก่ ดินถล่ม น้ำป่าไหลหลาก ประชาชนมีถิ่นที่อยู่กระจัดกระจาย แต่ละหลังคาเรือนตั้งอยู่ห่างกัน ไม่ค่อยเป็นกลุ่ม มีพื้นที่ชาวเขา ๒ หมู่บ้าน ของตำบลทองหลาง ได้แก่ ชาวเขาเผ่ากะเหรี่ยง, ชาวเขาเผ่าม้ง

มีอาณาเขตติดต่อ ดังนี้

ทิศเหนือ ติดต่อกับ ตำบลป่าอ้อ อำเภอลานสัก จังหวัดอุทัยธานี และตำบลเขาบางแกรก อำเภอหนองฉาง จังหวัดอุทัยธานี

ทิศใต้ ติดต่อกับ ตำบลวังหิน อำเภอบ้านไร่ จังหวัดอุทัยธานี

ทิศตะวันออก ติดต่อกับ ตำบลเขาบางแกรก อำเภอหนองฉาง จังหวัดอุทัยธานี และตำบลวังหิน อำเภอบ้านไร่ จังหวัดอุทัยธานี

ทิศตะวันตก ติดต่อกับ ตำบลคอกควาย อำเภอบ้านไร่ จังหวัดอุทัยธานี และเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง อำเภอบ้านไร่ จังหวัดอุทัยธานี

คำขวัญอำเภอห้วยคต :

ห้วยคตป่าใหญ่ รวมใจทุกคน

ใจคนงดงาม น้ำพุร้อนพุน้ำใส

พระใหญ่ เขาเขื่องงาม น้ำตกไซเบอร์

การเมือง การปกครอง

ตารางที่ ๑ การปกครองและจำนวนประชากร ในเครือข่ายอำเภอห้วยคต ปี ๒๕๕๓

ตำบล	อบต.	หมู่บ้าน	ในเขตเทศบาล		นอกเขตเทศบาล	
			ประชากร	จำนวนบ้าน	ประชากร	จำนวนบ้าน
ห้วยคต	๑	๑๐	๐	๐	๕,๙๗๔	๑,๙๗๐
สุขฤทัย	๑	๑๓	๐	๐	๖,๓๗๓	๑,๙๗๐
ทองหลาง	๑	๘	๐	๐	๗,๓๐๐	๒,๒๕๒
คอกควาย*	๑	๔	๐	๐	๑,๕๗๙	๕๓๔
รวม	๔	๓๕	๐	๐	๒๐,๙๘๗	๖,๖๑๖

*พื้นที่รับผิดชอบด้านสาธารณสุขได้แก่หมู่ที่ ๗,๑๐,๑๒,๑๕ ตำบลคอกควาย อำเภอบ้านไร่ จังหวัดอุทัยธานี

ประชากร

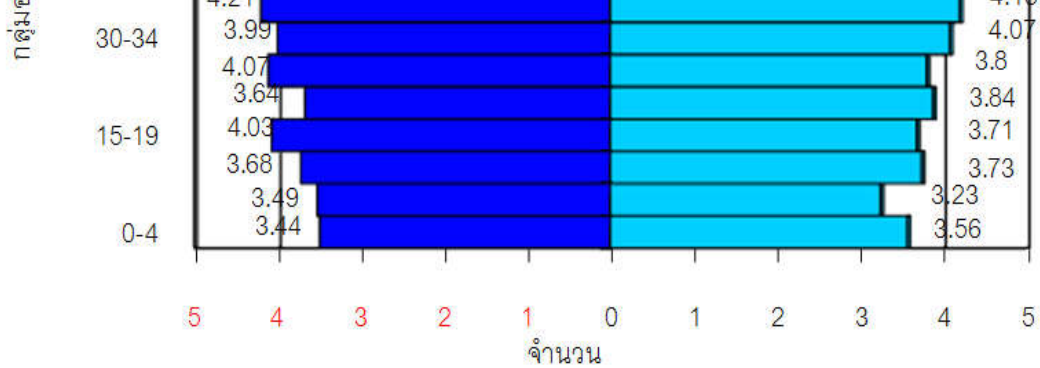
ประชากร (ณ ๓๑ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๕๓) จำนวนทั้งสิ้น ๒๑,๒๒๔ คน เพศชาย ๑๐,๕๙๔ คน เพศหญิง ๑๐,๖๓๐ คน อัตราส่วนเพศชาย : เพศหญิง เท่ากับ ๑ : ๑ ส่วนใหญ่เป็น

ประชากรวัยแรงงาน (๑๕-๕๙ ปี) ร้อยละ ๖๗.๓๒ รองลงมา เป็นวัยเด็ก (๐-๑๔ ปี) ร้อยละ ๒๑.๒๘ และวัยสูงอายุ (๖๐ ปีขึ้นไป) ร้อยละ ๑๑.๓๙

ตารางที่ ๒ จำนวนและร้อยละของประชากรจำแนกตามกลุ่มอายุและเพศปี ๒๕๕๓
อำเภอห้วยคต

อายุ	ชาย	ร้อยละ	หญิง	ร้อยละ	รวม	ร้อยละ
๐-๔	๗๔๐	๓.๔๙	๗๕๗	๓.๕๗	๑,๔๙๗	๗.๐๕
๕-๙	๗๔๘	๓.๕๒	๖๘๙	๓.๒๕	๑,๔๓๗	๖.๗๗
๑๐-๑๔	๗๘๙	๓.๗๒	๗๙๔	๓.๗๔	๑,๕๘๓	๗.๔๖
๑๕-๑๙	๘๖๔	๔.๐๗	๗๘๐	๓.๖๘	๑,๖๔๔	๗.๗๕
๒๐-๒๔	๗๗๘	๓.๖๗	๘๒๓	๓.๘๘	๑,๖๐๑	๗.๕๔
๒๕-๒๙	๘๗๒	๔.๑๑	๘๐๖	๓.๘๐	๑,๖๗๘	๗.๙๑
๓๐-๓๔	๘๕๐	๔.๐๐	๘๖๕	๔.๐๘	๑,๗๑๕	๘.๐๘
๓๕-๓๙	๘๙๑	๔.๒๐	๘๙๒	๔.๒๐	๑,๗๘๓	๘.๔๐
๔๐-๔๔	๙๑๑	๔.๒๙	๘๗๘	๔.๑๔	๑,๗๘๙	๘.๔๓
๔๕-๔๙	๘๔๐	๓.๙๖	๘๕๗	๔.๐๔	๑,๖๙๗	๘.๐๐
๕๐-๕๔	๖๖๓	๓.๑๒	๖๗๘	๓.๑๙	๑,๓๔๑	๖.๓๒
๕๕-๕๙	๕๓๙	๒.๕๔	๕๐๒	๒.๓๗	๑,๐๔๑	๔.๙๐
๖๐-๖๔	๓๕๘	๑.๖๙	๓๙๐	๑.๘๔	๗๔๘	๓.๕๒
๖๕-๖๙	๒๗๐	๑.๒๗	๓๑๐	๑.๔๖	๕๘๐	๒.๗๓
๗๐-๗๔	๒๓๑	๑.๐๙	๒๗๕	๑.๓๐	๕๐๖	๒.๓๘
๗๕-๗๙	๑๕๘	๐.๗๔	๑๖๗	๐.๗๙	๓๒๕	๑.๕๓
๘๐-๘๔	๗๑	๐.๓๓	๙๖	๐.๔๕	๑๖๗	๐.๗๙
๘๕-๘๙	๑๕	๐.๐๗	๔๙	๐.๒๓	๖๔	๐.๓๐
๙๐ ขึ้นไป	๖	๐.๐๓	๒๒	๐.๑๐	๒๘	๐.๑๓
รวม	๑๐,๕๙๔	๔๙.๙๒	๑๐,๖๓๐	๕๐.๐๘	๒๑,๒๒๔	๑๐๐

ที่มา : สำนักทะเบียนกลาง กรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย ณ ๓๑ ธันวาคม ๒๕๕๓

ประชากรวัยพึ่งพิง (กลุ่มอายุ ๐-๑๔ ปี) เท่ากับ ร้อยละ ๒๑.๒๘ %	รวม = ๓๒.๖๖
ประชากรวัยพึ่งพิง (กลุ่มอายุ ๖๐ ปีขึ้นไป) เท่ากับ ร้อยละ ๑๑.๓๘ %	
แรงงาน (กลุ่มอายุ ๑๕-๖๔ ปี) เท่ากับ ร้อยละ ๗๐.๘๕ %	

การติดต่อสื่อสาร

สามารถติดต่อสื่อสารได้ทางระบบโทรศัพท์สาธารณะ หรือโทรศัพท์มือถือ (ในบางพื้นที่)

การคมนาคม

การเดินทางออกจากตัวอำเภอห้วยคต ต้องเดินทางโดยใช้รถส่วนตัว (ส่วนใหญ่) มีรถประจำทาง วันละ ๒ รอบ เช้า - บ่าย ถนนเชื่อมหมู่บ้านถนนลาดยางและถนนลูกรัง

สาธารณูปโภค

มีการไฟฟ้าสาขาย่อย ๑ แห่ง ที่ทำการไปรษณีย์สาขาย่อย ๑ แห่ง มีธนาคารสาขาย่อย

๑ แห่ง

สภาพเศรษฐกิจ

ประชากรมีอาชีพเกษตรกรรม พื้นที่การเกษตรจำนวน ๙๕,๔๕๔ ไร่ เป็นพื้นที่ทำไร่ ที่เหลือประมาณ ๒๐,๐๐๐ ไร่ เป็นเขตทำนา ทำสวน มีรายได้ส่วนใหญ่ขึ้นอยู่กับภาคการเกษตร คือ การทำนา การทำไร่ การทำสวน มีอาชีพเสริม คือ เลี้ยงไก่ เลี้ยงวัว - กระบือ ประชากรบางส่วนไปประกอบอาชีพที่จังหวัดอื่นเป็นช่วงๆ แล้วกลับมาทำเกษตรกรรมในพื้นที่

ด้านทรัพยากรธรรมชาติที่สำคัญได้แก่

๑. ป่าสงวนแห่งชาติห้วยทับเสลา - ห้วยคอกควาย
๒. เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง หมู่ ๑ , ๓ ตำบลทองหลาง
๓. บ่อพุร้อนสมอทอง ตำบลทองหลาง
๔. น้ำตกไขเบอร ตำบลทองหลาง
๕. น้ำตกแก่งสาวน้อย ตำบลทองหลาง
๖. ถ้ำเพชรถ้ำพลอย และจุดชมวิวอำเภอห้วยคต วัดสุวรรณบรรพต ตำบลสุขฤทัย

การศึกษา

ตารางที่ ๔ จำนวนสถานศึกษาในระบบโรงเรียน ปีการศึกษา ๒๕๕๓ ในเครือข่ายอำเภอห้วยคต

เครือข่ายสถาน	ประเภทโรงเรียน	รวม
---------------	----------------	-----

บริการใน CUPห้วยคต	มัธยม	ประถมศึกษา	ขยายโอกาส	
ห้วยคต	๐	๓	๑	๔
สุขฤทัย	๑	๒	๑	๔
ทองหลาง	๑	๔	๑	๖
คอกควาย	๐	๐	๑	๑
รวม	๒	๗	๔	๑๕

ที่มา : งานอนามัยโรงเรียน ณ ๑๓ ธันวาคม ๒๕๕๓

สถานบริการด้านสาธารณสุข

อำเภอห้วยคต มีโรงพยาบาล ๑ แห่ง คือโรงพยาบาลห้วยคต เป็นโรงพยาบาลของรัฐ ขนาดโรงพยาบาลจำนวน ๓๐ เตียง ตั้งอยู่บ้านเลขที่ ๑๒๗ หมู่ ๕ ตำบลห้วยคต อำเภอห้วยคต จังหวัดอุทัยธานี เริ่มเปิดบริการวันที่ ๑๐ สิงหาคม ๒๕๕๓ ขณะนั้นเป็นโรงพยาบาลขนาด ๑๐ เตียง มีเนื้อที่ ๒๘ ไร่ ๓ งาน ๗๒ ตารางวา ตั้งอยู่บนถนนสายวังปาง-คอกควาย ต่อมาได้รับการยกฐานะเป็นโรงพยาบาลขนาด ๓๐ เตียง วันที่ ๑๐ สิงหาคม ๒๕๕๑ อัตราเฉลี่ย ๑ เตียงต่อประชากร ๗๐๗ คน โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล ๔ แห่ง

ตารางที่ ๕ จำนวนสถานบริการสาธารณสุขของภาครัฐและเอกชน ปี ๒๕๕๓

สถานบริการสาธารณสุข	จำนวน	
	แห่ง	เตียง
ภาครัฐ <u>สังกัดกระทรวงสาธารณสุข</u>		
- โรงพยาบาลชุมชน ขนาด ๓๐ เตียง	๑	๓๐
- โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล แบบเครือข่าย		
- ยกระดับปี ๒๕๕๓ รพ.สต.ทองหลาง และรพ.สต.บ้านคลองแห้ง	๒	
- ยกระดับปี ๒๕๕๔ รพ.สต.สุขฤทัย และรพ.สต.บ้านห้วยคตคลองหวาย	๒	
- ศูนย์สุขภาพชุมชน (รวมในโรงพยาบาล)	๓	
ภาคเอกชน		
- สถานพยาบาลและผดุงครรภ์	๕	
- ร้านขายยาแผนปัจจุบัน	๑	
- ร้านขายยาแผนปัจจุบันเฉพาะยาบรรจสำเร็จ	๑	
- ร้านขายยาแผนโบราณ/ร้านผลิตยาแผนโบราณ	๑	

ที่มา : งานคุ้มครองผู้บริโภค โรงพยาบาลห้วยคต ณ ๓๑ ธันวาคม ๒๕๕๓

รายงานสรุปข้อมูลสำคัญ
ตำบลสุขฤทัย อำเภอยักษ์ จังหวัดอุทัยธานี

จำนวนครัวเรือน ๑,๒๖๑ ครัวเรือน
 จำนวนคนหรือสมาชิก รวม ๔,๓๘๕ คน
 แยกเป็นชาย ๒,๑๕๖ คน หญิง ๒,๒๒๙ คน
 ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพ ทำไร่
 ส่วนใหญ่นับถือศาสนา พุทธ
 ระดับการศึกษาของคนในอำเภอ (สูงสุด ๓ ลำดับแรก)

๑. ป. ๔-๖

๒. ม. ๑-๓

๓. ต่ำกว่า ป. ๔

รายได้เฉลี่ย	<u>๔๐๙,๖๙๘.๐๘</u>	บาทต่อคนต่อปี
รายรับจากบัญชีครัวเรือน	<u>๔๐,๓๑๓.๗๖</u>	บาทต่อคนต่อปี
รายจ่ายจากบัญชีครัวเรือน	<u>๖๑๐,๕๕๗.๔๕</u>	บาทต่อคนต่อปี
หนี้สินจากบัญชีครัวเรือน	<u>๑,๗๒๖.๑๙</u>	บาทต่อคนต่อปี
เงินออมจากบัญชีครัวเรือน	<u>๓๑๖.๐๕</u>	บาทต่อคนต่อปี
บรรลุปเป้าหมาย	<u>๓๙</u>	ข้อ
ไม่บรรลุปเป้าหมาย	<u>๒</u>	ข้อ
ไม่มีข้อมูล	<u>๑</u>	ข้อ

ตำบลทองหลาง อำเภอยักษ์ จังหวัดอุทัยธานี

จำนวนครัวเรือน ๑,๒๐๘ ครัวเรือน
 จำนวนคนหรือสมาชิก รวม ๓,๙๑๖ คน
 แยกเป็นชาย ๒,๐๑๕ คน หญิง ๑,๙๐๑ คน
 ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพ ทำไร่
 ส่วนใหญ่นับถือศาสนา พุทธ
 ระดับการศึกษาของคนในอำเภอ (สูงสุด ๓ ลำดับแรก)

ป. ๔-๖

ม. ๑-๓

ไม่เคยศึกษา

รายได้เฉลี่ย	<u>๙๘,๖๕๕.๓๘</u>	บาทต่อคนต่อปี
รายรับจากบัญชีครัวเรือน	<u>๔๒,๘๗๔.๐๕</u>	บาทต่อคนต่อปี
รายจ่ายจากบัญชีครัวเรือน	<u>๗,๓๒๒,๔๗๒.๓๘</u>	บาทต่อคนต่อปี
หนี้สินจากบัญชีครัวเรือน	<u>๗,๒๕๕.๕๗</u>	บาทต่อคนต่อปี
เงินออมจากบัญชีครัวเรือน	<u>๒,๐๖๙.๘๕</u>	บาทต่อคนต่อปี
บรรลุปเป้าหมาย	<u>๓๙</u>	ข้อ

ไม่บรรลุปเป้าหมาย	๓	ข้อ
ไม่มีข้อมูล	๐	ข้อ

ตำบลห้วยคต อำเภห้วยคต จังหวัดอุทัยธานี

จำนวนครัวเรือน	๑,๒๓๒ ครัวเรือน	
จำนวนคนหรือสมาชิก รวม	๔,๑๐๖ คน	
แยกเป็นชาย	๑,๙๘๓ คน	หญิง ๒,๑๒๓ คน
ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพ	ทำไร่	
ส่วนใหญ่นับถือศาสนา	พุทธ	
ระดับการศึกษาของคนในอำเภอ (สูงสุด ๓ ลำดับแรก)		
ป. ๔-๖		
ม. ๑-๓		
ม. ๔-๖		
รายได้เฉลี่ย	๖๓,๒๐๗.๗๔	บาทต่อคนต่อปี
รายรับจากบัญชีครัวเรือน	๘๔๒.๔๕	บาทต่อคนต่อปี
รายจ่ายจากบัญชีครัวเรือน	๓๓,๓๘๑.๗๓	บาทต่อคนต่อปี
หนี้สินจากบัญชีครัวเรือน	๖,๗๘๒.๓๒	บาทต่อคนต่อปี
เงินออมจากบัญชีครัวเรือน	๗๒๑.๑๔	บาทต่อคนต่อปี
บรรลุปเป้าหมาย	๔๒	ข้อ
ไม่บรรลุปเป้าหมาย	๐	ข้อ
ไม่มีข้อมูล	๐	ข้อ

๒.๕ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๒.๕.๑ งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับบทบาท

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับบทบาทนั้น ผู้ศึกษาเห็นว่ามามาก จึงได้เจาะประเด็นเพื่อให้สอดคล้องกับงานวิจัยของผู้วิจัยซึ่งเกี่ยวกับบทบาทในการพัฒนาชุมชน ผู้วิจัยได้นำงานวิจัยเหล่านั้นมาแสดงพอเป็นตัวอย่าง ดังนี้

พระมหาสมควร ธมมธีโร^{๑๕๕} ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “บทบาทผู้ปกครองในการอบรมศีลธรรมและจริยธรรมแก่เด็กเล็กก่อนเกณฑ์ของศูนย์พัฒนาเด็กเล็กก่อนเกณฑ์ วัดพรหมสุวรรณสามัคคี เขตบางแค กรุงเทพมหานคร” จากผลการวิจัย พบว่า ผู้ปกครองส่วนใหญ่มีบทบาทในการอบรมศีลธรรมและจริยธรรมแก่เด็กเล็กอยู่ในระดับมาก สำหรับผลการทดสอบสมมติฐานพบว่า ผู้ปกครองที่มีความเชื่อต่อหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาในเรื่องเบญจศีล เบญจธรรม บุญกิริยาวัตถุ ๑๐ และฆราวาส

^{๑๕๕} พระมหาสมควร ธมมธีโร, “บทบาทผู้ปกครองในการอบรมศีลธรรมและจริยธรรมแก่เด็กเล็กก่อนเกณฑ์ของศูนย์พัฒนาเด็กเล็กก่อนเกณฑ์ วัดพรหมสุวรรณสามัคคี เขตบางแค กรุงเทพมหานคร”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ก.

ธรรม ๔ แตกต่างกันไป มีพฤติกรรมในการปฏิบัติกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาแก่เด็กเล็กแตกต่างกัน และผู้ปกครอง ที่มีความเชื่อต่อหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาในเรื่องเบญจศีล เบญจธรรม บุญกิริยาวัตถุ ๑๐ และฆราวาสธรรม ๔ แตกต่างกันไป มีบทบาทในการอบรมศีลธรรมและจริยธรรมแก่เด็กเล็กแตกต่างกัน

พระมหาสังเวียร ปณณารโ^{๑๕๖} ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “บทบาทของพระสงฆ์ในการนำหลักพุทธธรรมมาประยุกต์ในการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน กรณีศึกษา พระครูสุภาจารวัฒน์” จากผลการวิจัยพบว่า ด้านการปรับตัวและการปรับบทบาท หากพระสงฆ์ยังสามารถปรับและนำหลักธรรมะวิธีการสอนที่สอดคล้องกับปัญหาและความต้องการของประชาชน พระสงฆ์จะได้รับความเคารพนับถือและความศรัทธาจากประชาชน การนำหลักธรรมความเชื่อในทางพระพุทธศาสนาพัฒนา ร่วมกับการพัฒนาทางเศรษฐกิจไม่เป็นเพียงเกิดผลต่อชุมชนด้านศีลธรรมเท่านั้น ยังทำให้เกิดการรวมกลุ่มและรู้สึกในความสัมพันธ์ร่วมกันที่จะดำเนินกิจกรรมต่อกัน ทำให้ชุมชนเกิดการพึ่งตนเองโดยพระสงฆ์ได้ปรับบทบาทในการเข้าถึง เข้าไปรับรู้ปัญหาของชุมชน เช่น ปัญหาความยากจนโดยได้หยิบยกเอาปัญหาเหล่านี้มาเป็นสื่อกระตุ้นส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยอาศัยหลักพระพุทธศาสนาจากการเรียนรู้ชุมชนมาใช้เพื่อแก้ปัญหาชุมชนได้อย่างลงตัวโดยการปลูกฝังหลักคุณธรรม

พระมหาสุเทพ สุโขะชัย^{๑๕๗} ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาวิธีการ แก้ปัญหาทางด้านคุณธรรมและจริยธรรมของเด็กและเยาวชนในจังหวัดขอนแก่น” จากผลการวิจัยพบว่า บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาวิธีการแก้ปัญหาทางด้านคุณธรรมและจริยธรรมของเด็กและเยาวชนในจังหวัดขอนแก่น เป็นดังนี้ บทบาทด้านการให้การศึกษายู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ย ๓.๘๐ บทบาทด้านการเผยแผ่ศาสนาธรรม และบทบาทด้านการให้การเสริมสร้างคุณธรรมและจริยธรรมแก่เด็กและเยาวชนอยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ย ๓.๘๖ บทบาทด้านการฝึกอบรมปฏิบัติธรรมและการพัฒนาจิตใจอยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ย ๓.๗๙ บทบาทด้านการส่งเสริมอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นอยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ย ๓.๗๐ บทบาทด้านการบำบัดผู้ติดยาเสพติดอยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ย ๓.๖๐ บทบาทด้านการสาธารณสุขสงเคราะห์อยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ย ๓.๔๗

จิราณู วงศ์อุทัย^{๑๕๘} ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “บทบาทของพระสงฆ์ในการสงเคราะห์ชุมชน ปัญหาโรคเอดส์ กรณีศึกษา พระครูโสภณปริยัติสุธี วัดดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่” จากผลการวิจัยพบว่า รูปแบบการสงเคราะห์ชุมชนของพระครูโสภณปริยัติสุธี ประกอบด้วยการ

^{๑๕๖} พระมหาสังเวียร ปณณารโ, “บทบาทของพระสงฆ์ในการนำหลักพุทธธรรมมาประยุกต์ในการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน กรณีศึกษา พระครูสุภาจารวัฒน์”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐) หน้า ๙๒.

^{๑๕๗} พระมหาสุเทพ สุโขะชัย, “บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาวิธีการแก้ปัญหาทางด้านคุณธรรมและจริยธรรมของเด็กและเยาวชนในจังหวัดขอนแก่น”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๕๐) หน้า ก.

^{๑๕๘} จิราณู วงศ์อุทัย, “บทบาทของพระสงฆ์ในการสงเคราะห์ชุมชน ปัญหาโรคเอดส์ กรณีศึกษา พระครูโสภณปริยัติสุธี วัดดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่”, วิทยานิพนธ์สาธารณสุขศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๒), หน้า ก.

สงเคราะห์ทั้งทางด้านจิตใจ เศรษฐกิจและสังคมไปพร้อมๆ กัน ซึ่งมี ๒ รูปแบบ คือ การสงเคราะห์แบบให้เปล่า ได้แก่ การให้ทุนการศึกษา เครื่องอุปโภคบริโภค โภคstof และการฌาปนกิจสงเคราะห์ ภายหลังจากการดำเนินกิจกรรมการสงเคราะห์ชุมชนในรูปแบบนี้ไ้ระยะเวลาหนึ่ง พบว่า การสงเคราะห์แบบให้เปล่าทำให้คนขาดความตระหนักถึงคุณค่าของสิ่งที่ได้รับและคุณค่าของตนเอง ทำให้กลายเป็นผู้ที่คุ้นเคยต่อการร้องขอและรอคอยความช่วยเหลือ จึงได้เปลี่ยนรูปแบบเป็นการสงเคราะห์แบบผสมผสาน ซึ่งเป็นการสงเคราะห์และการพัฒนาไ้วิถีระดมทุน การสร้างเครือข่ายพระสงฆาธิการ การสร้างเครือข่ายโรคเอดส์ในระดับชุมชน ผลที่เกิดจากการสงเคราะห์ชุมชนดังกล่าว ปรากฏให้เห็นเป็นรูปธรรมโดยสามารถแก้ไขปัญหาคเศรษฐกิจแก่ผู้ที่ประสบปัญหาจากโรคเอดส์ไ้ในระดับหนึ่ง ทางนามธรรมพบว่าผู้ติดเชื้อมีกำลังใจและศรัทธาในการดำรงชีวิตมากขึ้น และกระตุ้นให้คนในชุมชนทั้งผู้นำ คณะกรรมการเพื่อนบ้านผู้ประสพภัยปัญหาเรื่องโรคเอดส์ และพระสงฆ์เกิดความเข้าใจอันดีระหว่างกัน ร่วมกันแก้ไขปัญหานั้นเนื่องมาจากโรคเอดส์ในชุมชน

สมพร ปากกะพอก^{๑๕๗} ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “บทบาทของพระสงฆาธิการในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในโรงเรียนในเขตอำเภอเมือง จังหวัดสระบุรี สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาสระบุรี เขต ๑” จากผลการวิจัยพบว่า บทบาทของพระสงฆ์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในโรงเรียนพระสงฆาธิการปฏิบัติอยู่ในระดับมาก เมื่อจำแนกเป็นรายด้านพบว่า ค่าเฉลี่ยด้านการประพฤติปฏิบัติตนของพระสงฆาธิการมีค่าเฉลี่ยสูงกว่าด้านการอบรมสั่งสอนพระพุทธศาสนา

จากการทบทวนงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับบทบาท ผู้วิจัยสรุปไ้ได้ว่า บทบาท คือการแสดงออกซึ่งพฤติกรรมของบุคคลในสถานภาพ ตำแหน่งหน้าที่ที่แตกต่างกันไป ซึ่งแต่ละบทบาทของแต่ละบุคคลได้รับความคาดหวังจากสังคมด้วยบริบทที่แตกต่างกันออกไป ดังตัวอย่าง บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาวิธีการแก้ปัญหาด้านคุณธรรมและจริยธรรมของเด็กและเยาวชน พระสงฆ์ได้รับความคาดหวังจากสังคมในบทบาทที่ให้การเสริมสร้างคุณธรรมและจริยธรรมแก่เด็กและเยาวชน หรือบทบาทของพระสงฆ์ในการสงเคราะห์ชุมชนพระสงฆ์ก็ไ้ได้รับความคาดหวังจากสังคมในบทบาทที่เข้าไปให้การสงเคราะห์ทั้งทางด้านจิตใจ เศรษฐกิจและสังคมไปพร้อมๆ กัน เป็นต้น

๒.๕.๒ งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับบทบาทของพระสงฆ์

ปัจจุบันมีผู้วิจัยเกี่ยวกับบทบาทของเจ้าอาวาสเป็นอย่างมาก เพราะเจ้าอาวาสนั้นเป็นอีกหนึ่งปัจจัยที่จะชีทิศทางหลายๆ ด้านในชุมชน เช่น ด้านการศึกษา ด้านการพัฒนา เป็นต้น ผู้วิจัยเห็นว่า งานวิจัยนี้เป็นประโยชน์ในการศึกษา จึงได้หาประเด็นที่เกี่ยวข้องกับเนื้อหางานวิจัยให้มากที่สุดดังต่อไปนี้

^{๑๕๗} สมพร ปากกะพอก, “บทบาทของพระสงฆาธิการในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในโรงเรียนเขตอำเภอเมือง จังหวัดสระบุรี สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาสระบุรี เขต ๑”, วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร, ๒๕๔๙), หน้า ก.

ทวี เขจรกุล^{๑๖๐} ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “บทบาทเจ้าอาวาสในการบริหารจัดการวัดในเขตปกครองคณะสงฆ์อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย” จากผลการวิจัยพบว่า กลุ่มตัวอย่างได้สะท้อนปัญหาในการบริหารจัดการวัดในเขตปกครองคณะสงฆ์อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย ๓ อันดับแรกคือ ขาดงบประมาณในการจัดการศึกษาแก่ภิกษุสงฆ์ ขาดงบประมาณในการดำเนินการเผยแผ่ศาสนาธรรม และพระภิกษุสงฆ์ยังขาดความรู้ความเข้าใจในพระธรรมวินัย และหากจำแนกเป็นรายด้านโดยเรียงตามความถี่จากมากไปหาน้อย พบว่า ปัญหาด้านการปกครองปรากฏดังนี้ ๑) ภิกษุสงฆ์ไม่ค่อยได้รับการพัฒนาให้มีความรู้ทั้งปริยัติและปฏิบัติทำให้เป็นปัญหาในการปกครอง ๒) ไม่ค่อยได้รับความร่วมมือจากผู้ได้บังคับบัญชา และ ๓) ขาดการประสานงานทั้งภายในและภายนอกวัด

พระสุพิศ วันทะวงษ์^{๑๖๑} ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “บทบาทเจ้าอาวาสในการบริหารจัดการวัดในเขตการปกครองคณะสงฆ์อำเภอขุนหาญ จังหวัดศรีสะเกษ” จากผลการวิจัยพบว่า จังหวัดศรีสะเกษ ทั้ง ๖ ด้าน คือ ด้านการปกครอง ด้านการเผยแผ่ศาสนาธรรม ด้านการศาสนศึกษา ด้านการศึกษาสงเคราะห์ ด้านการสาธารณูปการ ด้านการสาธารณสงเคราะห์ โดยภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า เจ้าอาวาสมีบทบาทในการบริหารจัดการวัด ด้านการปกครองและด้านสาธารณสงเคราะห์อยู่ในระดับมาก ส่วนด้านอื่นๆ อยู่ในระดับปานกลาง ๒) เจ้าอาวาส พระภิกษุสามเณร และคณะกรรมการบริหารวัดมีความคิดเห็นต่อบทบาทเจ้าอาวาสในการบริหารจัดการวัดในเขตการปกครองคณะสงฆ์อำเภอขุนหาญ จังหวัดศรีสะเกษทั้งภาพรวมและรายด้านไม่แตกต่างกัน

พระมหาถวิล พลเตมา^{๑๖๒} ได้ศึกษาเรื่อง “บทบาทของพระสงฆ์ต่อการพัฒนาชุมชน : กรณีศึกษาพระครูสุธีปริยัติโยดม” มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาบทบาทและผลการพัฒนาชุมชนของพระครูสุธีปริยัติโยดม เจ้าอาวาสวัดชัยศรี และเจ้าคณะอำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น วิธีการวิจัยใช้รูปแบบการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยการศึกษาเอกสารและผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ผลการวิจัยพบว่า พระครูสุธีปริยัติโยดม เป็นพระที่มีความตั้งใจที่จะช่วยพระพุทธศาสนาช่วยพัฒนาสังคมและชุมชนทั่วไป โดยได้ยึดหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเป็นเครื่องชี้นำในการพัฒนา ซึ่งบทบาทด้านสังคมวัฒนธรรมที่มองเห็นเป็นรูปธรรม คือ ด้านการจัดการเรียนการสอนนักเรียนและบาลีแก่ภิกษุสงฆ์ สามเณรภายในวัดชัยศรี และเขตใกล้เคียง รวมถึงการอบรมธรรมแก่ประชาชนทั่วไป โดยเฉพาะเน้นให้ประชาชนมีความสามัคคี มีจิตสำนึกสาธารณะ เข้าวัดเพื่อรักษาศีล ซื่อสัตย์สุจริต ประกอบสัมมาอาชีพโดยชอบธรรม ด้านเศรษฐกิจได้นำประชาชนจัดตั้งธนาคารหมู่บ้านเสียว วัดชัยศรี ตามแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เพื่อเป็นการออมทรัพย์รู้จักประหยัดใช้จ่ายในครอบครัว นำการจัดตั้ง

^{๑๖๐} ทวี เขจรกุล, “บทบาทเจ้าอาวาสในการบริหารจัดการวัดในเขตปกครองคณะสงฆ์อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย”, *วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม, ๒๕๔๗), หน้า ๑๓๖.

^{๑๖๑} พระสุพิศ วันทะวงษ์, “บทบาทเจ้าอาวาสในการบริหารจัดการวัดในเขตการปกครองคณะสงฆ์อำเภอขุนหาญ จังหวัดศรีสะเกษ”, *วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี, ๒๕๕๑), หน้า ก.

^{๑๖๒} พระมหาถวิล พลเตมา, “บทบาทของสงฆ์ต่อการพัฒนาชุมชน : กรณีศึกษาพระครูสุธีปริยัติโยดม”, *วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : สถาบันราชภัฏเลย, ๒๕๔๕), หน้า ก.

ร้านค้าสหกรณ์หมู่บ้านเพื่อเป็นการแก้ปัญหาซื้อสินค้า การจัดเครื่องอุปโภคบริโภคในเวลาไม่มีเงินสดในมือ รวมถึงการส่งเสริมอาชีพสร้างรายได้ให้แก่ชุมชน คือ การตั้งกลุ่มพืชผักสวนครัวปลอดสารพิษ ด้านสิ่งแวดล้อม ได้แก่ การพัฒนาสาธารณูปการพื้นฐานภายในหมู่บ้าน การสร้างถนนที่มีความมั่นคง การจัดระบบรักษาความสะอาด พื้นฟูและอนุรักษ์ลำน้ำพอง โครงการธนาคารขยะจัดเก็บให้เรียบร้อย โดยมีที่พักขยะหรือธนาคารขยะ เป็นต้น บทบาทการพัฒนาของพระครูสุธีปริยัติโยดมที่ปรากฏเป็นรูปธรรมในทัศนะของชุมชนมากที่สุด คือ การเผยแผ่ศีลธรรม ซึ่งจะสอดคล้องกับความต้องการของชุมชนที่อยากเห็นบทบาทการพัฒนามาชุมชนในอนาคตของทางพระครูสุธีปริยัติโยดมด้านศีลธรรมมากกว่าบทบาทด้านอื่น เพราะชีวิตจะดีงาม มีความสุข ประเทศชาติจะเจริญรุ่งเรืองมั่นคง สังคมจะร่มเย็นเป็นสุขได้ด้วยการพัฒนาทั้งทางด้านวัตถุและจิตใจควบคู่กันไป

สมควร นามสีฐาน^{๑๖๓} ได้ศึกษาเรื่องบทบาทของวัดต่อชุมชนในจังหวัดขอนแก่น โดยได้ศึกษาเกี่ยวกับบทบาทของวัดและปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อบทบาทของวัดในจังหวัดขอนแก่น ซึ่งพบว่า มีปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อบทบาทของวัดต่อชุมชนในชนบท ได้แก่ ระยะเวลาการบวชของพระภิกษุสามเณร และระดับการศึกษา มีอิทธิพลต่อบทบาทวัดต่อชุมชนในชนบท

นริศชัย ชัยมาลา^{๑๖๔} ได้ศึกษาเรื่องบทบาทในการพัฒนาสังคมของวัดในจังหวัดขอนแก่นซึ่งผลจากการวิจัยเกี่ยวกับบทบาทในการพัฒนาสังคมของวัดในด้านต่างๆ พบว่า บทบาทในการพัฒนาสังคมของวัด ภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง ร้อยละ ๕๒.๙ บทบาทเป็นรายได้ พบว่า วัดมีบทบาทในการพัฒนาสังคมด้านการพัฒนาจิตใจมากที่สุดถึงร้อยละ ๙๐.๓๓ ซึ่งใกล้เคียงกับบทบาทด้านการส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม ร้อยละ ๙๐.๒๐ รองลงมาได้แก่ บทบาทด้านการสังคมสงเคราะห์ ร้อยละ ๗๒.๕๖ และพบว่า บทบาทด้านการศึกษาอยู่ในระดับน้อยที่สุด เพียงร้อยละ ๖๘.๔๐

พระครูสิริอาภากร อัมภา^{๑๖๕} ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “บทบาทเจ้าอาวาสด้านการปกครองและด้านการเผยแผ่ศาสนาธรรม ฆราวาสศึกษา เจ้าอาวาสในเขตอำเภอเมืองเชียงใหม่ จังหวัดเชียงใหม่” จากผลการวิจัยพบว่า ด้านการปกครอง เจ้าอาวาสทุกวัดในเขตอำเภอเมืองเชียงใหม่ ๕ ตำบล ต่างก็ยึดหลักพระธรรมวินัยและยังอ้างอิงอาศัยพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ กฎระเบียบ ข้อบังคับและมติมหาเถรสมาคม ในการสนับสนุนส่งเสริมการบริหารคณะสงฆ์ให้เกิดความเรียบร้อยดีงามในหมู่สงฆ์ นอกจากนั้น เจ้าอาวาสทุกวัดยังได้ตั้งกฎระเบียบกติกาศาสนาวัดขึ้นมาเพิ่มเติมอีกนอกเหนือไปจากกฎระเบียบของมหาเถรสมาคม เพราะเหตุว่าปัจจุบันสังคมโลกมีการเปลี่ยนแปลงพัฒนาไปมาก พระธรรมวินัยและศีลอาจไม่ครอบคลุมได้ทั่วถึง เจ้าอาวาสจึงต้องตั้งกฎระเบียบกติกาศาสนาวัดขึ้นมาอีก เพื่อควบคุมความประพฤติของพระภิกษุสามเณรให้เป็นไปในแนวทางเดียวกัน

^{๑๖๓} สมควร นามสีฐาน, “บทบาทของวัดต่อชุมชนในชนบท จังหวัดขอนแก่น” วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๔๕), หน้า ก.

^{๑๖๔} นริศชัย ชัยมาลา, “บทบาทในการพัฒนาสังคมของวัดในจังหวัดขอนแก่น”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๔๔), หน้า ก.

^{๑๖๕} พระครูสิริอาภากร อัมภา, “บทบาทเจ้าอาวาสด้านการปกครองและด้านการเผยแผ่ศาสนาธรรม ฆราวาสศึกษา เจ้าอาวาสในเขตอำเภอเมืองเชียงใหม่ จังหวัดเชียงใหม่”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๐), หน้า ก.

พระไพฑูรย์ ศรีบุรินทร์^{๑๖๖} ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “บทบาทของเจ้าอาวาสในการส่งเสริมกิจกรรมการศึกษานอกระบบ ศึกษาเฉพาะกรณี จังหวัดเพชรบุรี” จากผลการวิจัยพบว่า ๑) เจ้าอาวาสในจังหวัดเพชรบุรีสนับสนุน ส่งเสริมกิจกรรมการศึกษานอกระบบ ทั้งสามด้านมากที่สุด ในเรื่อง การจัดการศึกษาแผนกธรรม การเผยแพร่ความรู้ทางด้านสุขภาพอนามัย การแนะแนวและการฝึกอบรมศิลปะแก่พระภิกษุสามเณรและประชาชน ๒) ตัวแปรอิสระที่มีความสัมพันธ์มากต่อการส่งเสริมการศึกษานอกระบบของเจ้าอาวาสมี ๔ ตัวแปรจากทั้งหมด ๑๑ ตัวแปร คือ สถานที่ตั้งวัด ภูมิทางนันทกรรมและจำนวนภิกษุในแต่ละวัด ๓) ปัญหาและอุปสรรคที่สำคัญในการส่งเสริมกิจกรรมการศึกษานอกระบบของเจ้าอาวาสวัดคือ ขาดบุคลากรที่มีความรู้ในการดำเนินงานตลอดจนขาดงบประมาณและอุปกรณ์ในการสนับสนุนจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

บัญญัติ บรรพบุรุษ^{๑๖๗} ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การปฏิบัติตามบทบาทของเจ้าอาวาสในการพัฒนาวัดจังหวัดอ่างทอง” จากผลการวิจัยพบว่า ๑) การปฏิบัติตามบทบาทของเจ้าอาวาสในการพัฒนาวัดจังหวัดอ่างทอง ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ.๒๕๐๕ แก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ.๒๕๓๕ เมื่อพิจารณาค่าเฉลี่ยรวมมีระดับการปฏิบัติอยู่ในเกณฑ์มาก ๒) ปัญหาหรืออุปสรรคในการปฏิบัติ ตามบทบาทของเจ้าอาวาสในการพัฒนาวัดจังหวัดอ่างทอง พบว่า ด้านการปกครองพระสงฆ์อยู่หอன்றการปฏิบัติกิจวัตรประจำวัน และการปฏิบัติตามพระธรรมวินัย ด้านการศึกษาขาดบุคลากรทางภาษาบาลีในระดับสูง ครูประจำและครูเฉพาะทาง ขาดงบประมาณ ขาดความพร้อมบริหาร สถานที่ อุปกรณ์ด้านการเผยแผ่ พระสงฆ์ที่มีความสามารถเผยแผ่มีน้อย งบประมาณน้อย ประชาชนไม่มีเวลาฟังการเผยแผ่พระธรรมเทศนา ด้านสาธารณูปการ พระสงฆ์ไม่ชำนาญในงานก่อสร้างซ่อมแซมที่ได้รับมอบหมาย งบประมาณน้อย ขาดการวางแผนงานที่ดี ด้านสาธารณสงเคราะห์ ขาดงบประมาณ ขาดวัสดุอุปกรณ์และขาดความสามารถ

จากการทบทวนงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับบทบาทของเจ้าอาวาส ผู้วิจัยสรุปได้ว่า บทบาทของเจ้าอาวาส เป็นการปฏิบัติหน้าที่ที่ต้องเป็นไปโดยชอบตามพระธรรมวินัย และอิงอาศัยพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ กฎ ระเบียบ ข้อบังคับและมติมหาเถรสมาคม ในการสนับสนุนส่งเสริม การดำเนินงานกิจการพระศาสนาทุกประเภท ซึ่งรวมอยู่ใน ๖ งานหลัก ได้แก่ ด้านการปกครอง ด้านการเผยแผ่ ด้านการศาสนศึกษา ด้านการศึกษาสงเคราะห์ ด้านการสาธารณสงเคราะห์ และด้านการสาธารณูปการ ซึ่งดังกล่าวล้วนเป็นไปตามบทบาทหน้าที่ของพระสงฆ์ในพระพุทธศาสนาที่ต้องยังประโยชน์สูงสุดแก่เวไนยสัตว์นั่นเอง

๒.๕.๓ งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาชุมชน

ปัญหาที่เกิดขึ้นกับชุมชนต่างๆ ในปัจจุบันนี้ ต้องการการแก้ไขและพัฒนาให้เป็นระบบ ด้วยเหตุนี้ จึงมีผู้สนใจในการทำงานวิจัยเกี่ยวกับพัฒนาชุมชน แต่ข้อมูลนั้นจะใช้กับทุกชุมชนเป็นไปได้

^{๑๖๖} พระไพฑูรย์ ศรีบุรินทร์, “บทบาทของเจ้าอาวาสในการส่งเสริมกิจกรรมการศึกษานอกระบบ ศึกษาเฉพาะกรณี จังหวัดเพชรบุรี”, *วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๔๖), หน้า ก.

^{๑๖๗} บัญญัติ บรรพบุรุษ, “การปฏิบัติตามบทบาทของเจ้าอาวาสในการพัฒนาวัดจังหวัดอ่างทอง”, *วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา, ๒๕๕๒), หน้า ก.

ยาก เนื่องจากความแตกต่างทางท้องถิ่นที่จะต้องปรับเปลี่ยนไปได้ แต่ถึงอย่างไร ข้อมูลการวิจัยต่างๆ ย่อมมีประโยชน์ในการศึกษาต่อไป ผู้วิจัยได้นำงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาชุมชนมาแสดงพอเป็นตัวอย่าง ดังนี้

สิริกร เอกธีรธรรม^{๑๖๘} ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การพัฒนาชุมชนแนวปฏิบัติในสำนักงานสาธารณสุข จังหวัดสิงห์บุรี” จากผลการวิจัยพบว่า การแลกเปลี่ยนเรียนรู้แบบชุมชน แนวปฏิบัติเป็นการสร้างพลังในการพัฒนาและช่วยทำให้ความรู้ที่แฝงอยู่ในคนถูกดึงออกมาเป็นความรู้ขององค์กร เป็นความรู้ที่เกิดจากประสบการณ์การทำงาน เมื่อนำความรู้ของคนหลายๆ คนมารวมกัน จึงเกิดเป็นพลังแห่งปัญญา สามารถนำไปพัฒนางานให้บรรลุเป้าหมายได้

เสาวภา เตชะกิมณต์^{๑๖๙} ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การพัฒนาชุมชนแบบพึ่งตนเอง : กรณีศึกษาชุมชนศิรีวัง จังหวัดนครศรีธรรมราช” จากผลการวิจัยพบว่า การพัฒนาชุมชนได้ใช้หลักการพัฒนาชุมชนแบบพึ่งตนเอง ในทางปฏิบัติได้เกิดขึ้นมานานแล้ว โดยเฉพาะในสังคมชนบทไทย ทั้งในระดับปัจเจกบุคคลและระดับชุมชน และความพยายามพึ่งตนเองในระดับต่างๆ จะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อบุคคลมีความพยายามพึ่งตนเอง และนอกจากนั้นยังประกอบด้วยปัจจัยในหลายๆ ด้านที่เป็นตัวช่วยให้การพึ่งตนเองนั้นประสบผลสำเร็จ เช่น ลักษณะภูมิศาสตร์ ความสมบูรณ์ทางด้านทรัพยากรธรรมชาติ ประเพณี วิถีชีวิตที่เป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่นนั้นๆ ย่อมหล่อหลอมให้โครงสร้างทางสังคมของชุมชนนั้นเข้มแข็งขึ้น สามารถพึ่งตนเองได้

ธนพงษ์ ปัญญากาญจน์^{๑๗๐} ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การนำข้อมูลความจำเป็นพื้นฐาน (จปฐ.) ไปใช้ในการพัฒนาชุมชนขององค์การบริหารส่วนตำบลและหน่วยงานราชการส่วนภูมิภาคในจังหวัดราชบุรี” จากผลการวิจัยพบว่า ประเด็นปัญหาเกี่ยวกับการนำข้อมูลความจำเป็นพื้นฐานไปใช้ประโยชน์ ได้แก่ ปัญหาการสร้างความเข้าใจกับประชาชนถึงการใช้ข้อมูลความจำเป็นพื้นฐานเป็นตัวชี้วัดการพัฒนาชุมชน, ปัญหาการส่งเสริมให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการนำข้อมูลความจำเป็นพื้นฐานมาวิเคราะห์และกำหนดแนวทางการพัฒนาด้วยตนเอง, ปัญหาการนำข้อมูลความจำเป็นพื้นฐานมาเป็นข้อมูลประกอบพิจารณาจัดสรร/สนับสนุนงบประมาณของหน่วยงาน, ปัญหาการนำข้อมูลความจำเป็นพื้นฐานมาใช้เป็นข้อมูลกำหนดพื้นที่ในการวางแผนพัฒนาชุมชนและปัญหาการจัดแสดงผลการรายงานข้อมูลความจำเป็นพื้นฐานไว้ในหน่วยงาน

นภดล มหกรรมโกลา^{๑๗๑} ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “ระดับความคิดเห็นบุคลากรเทศบาลต่อการใช้กระบวนการพัฒนาชุมชนในการบริหารงานเทศบาลตำบล จังหวัดราชบุรี” จากผลการวิจัยพบว่า

^{๑๖๘}สิริกร เอกธีรธรรม, “การพัฒนาชุมชนแนวปฏิบัติในสำนักงานสาธารณสุข จังหวัดสิงห์บุรี”, *วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยราชภัฏเทพสตรี, ๒๕๕๐), หน้า ๘๔.

^{๑๖๙}เสาวภา เตชะกิมณต์, “การพัฒนาชุมชนแบบพึ่งตนเอง : กรณีศึกษาชุมชนศิรีวัง จังหวัดนครศรีธรรมราช”, *วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๔), หน้า ก.

^{๑๗๐}ธนพงษ์ ปัญญากาญจน์, “การนำข้อมูลความจำเป็นพื้นฐาน (จปฐ.) ไปใช้ในการพัฒนาชุมชนขององค์การบริหารส่วนตำบลและหน่วยงานราชการส่วนภูมิภาคในจังหวัดราชบุรี”, *วิทยานิพนธ์รัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๕๑), หน้า ก.

ควรพัฒนาการเรียนรู้ของบุคลากรของเทศบาลตำบลในการทำงานให้มีประสิทธิภาพสูงขึ้น จังหวัดราชบุรีควรจัดการฝึกอบรมบุคลากรเทศบาลตำบลให้เรียนรู้ถึงการใช้กระบวนการพัฒนาชุมชนในการปฏิบัติงาน เนื่องจากเป็นแนวโน้มเรื่องการกระจายอำนาจให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจในการพัฒนาชุมชนของตนเอง ซึ่งเป็นไปตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย การใช้หลักการมีส่วนร่วมของประชาชนจะช่วยส่งเสริมให้การปฏิบัติหน้าที่ของบุคลากรเทศบาลตำบลดีขึ้น เพราะได้รับฟังปัญหาของประชาชนและเปิดโอกาสให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมทุกขั้นตอน ซึ่งจะทำให้การบริหารงานของเทศบาลตำบลมีประสิทธิภาพ สามารถใช้แก้ไขปัญหาและสนองตอบต่อความต้องการของประชาชน ทำให้ประชาชนมีคุณภาพชีวิตที่ดีและมีความสุข

ยุทธพงศ์ สมร^{๑๗๒} ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การพัฒนาชุมชนและสิ่งแวดล้อมตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงของชุมชนบ้านร่องกาศใต้ ตำบลร่องกาศ อำเภอสองเม่น จังหวัดแพร่” จากผลการวิจัยพบว่า การศึกษาปัจจัยในการสร้างทุนทางสังคม ทุนทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมที่มีปัจจัยที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงต่างๆ ได้ดังนี้ ๑) ปัจจัยภายนอกที่ส่งผลต่อการสร้างทุนทางสังคม พบ ๔ ปัจจัยหลัก ได้แก่ สถาบันพระมหากษัตริย์ ภาครัฐ ภาคเอกชน และภาพเศรษฐกิจ ๒) ปัจจัยภายในที่ส่งผลต่อทุนทางสังคม พบ ๖ ปัจจัยหลัก ได้แก่ ครอบครัว ศาสนา วัฒนธรรม กระบวนการเรียนรู้การใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น ผู้นำชุมชน และประชาสังคม ๓) ปัจจัยภายนอกที่ส่งผลต่อการสร้างทุนทางทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม พบ ๓ ปัจจัยหลัก ได้แก่ แนวคิดเกษตรทฤษฎีใหม่/หลักเศรษฐกิจพอเพียง การค้าผลิตผลทางการเกษตร การสื่อสารแลกเปลี่ยนความรู้ ๔) ปัจจัยภายนอกที่ส่งผลต่อการสร้างทุนทางทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมที่มี ๕ ปัจจัยหลัก ได้แก่ การมีส่วนร่วมทางสังคม วิถีชีวิตชุมชน ภูมิปัญญา ความมั่นคง ความสงบสุข

จากการทบทวนงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาชุมชน ผู้วิจัยสรุปได้ว่า การพัฒนาชุมชนนั้น นอกจากจะทราบถึงความต้องการของชุมชนเป็นหลักแล้ว ควรสร้างเกราะป้องกันให้แก่ชุมชนจากสิ่งคุกคามอื่นๆ อีกด้วย ไม่ว่าจะเป็นยาเสพติดและอบายมุข วัฒนธรรมจากต่างชาติที่มาในรูปแบบสื่อที่ชักจูงให้เยาวชนเริ่มเล็งเห็นความสำคัญของภูมิปัญญาของตนเองลดน้อยลง เป็นต้น เพราะในหลายชุมชน ต้องประสบความล้มเหลวในการพัฒนาที่ขาดหลักคุณธรรม จริยธรรมเป็นพื้นฐาน

๒.๕.๔ งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับบทบาทของพระสงฆ์กับการพัฒนาชุมชน

งานวิจัยที่เกี่ยวกับบทบาทของเจ้าอาวาสกับการพัฒนาชุมชนนั้น ผู้วิจัยได้ศึกษาและค้นคว้าหางานวิจัยที่มีประโยชน์ และเกี่ยวข้องกับงานวิจัยของตนมากที่สุด ทั้งในด้านข้อมูล และคำแนะนำในการศึกษาวิจัยต่อ ทั้งนี้ผู้วิจัยได้นำตัวอย่างงานวิจัยเหล่านั้นมาแสดงไว้พอเป็นตัวอย่าง ดังต่อไปนี้

พระมหาสังวร เทศนา^{๑๗๓} ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “บทบาทเจ้าอาวาสกับการพัฒนาชุมชน” จากผลการวิจัยพบว่า เจ้าอาวาสมีรูปแบบในการพัฒนาชุมชนแบ่งเป็น ๓ กลุ่มใหญ่ คือ ๑) การพัฒนาด้านจิตใจ แบ่งออกเป็น ๒๔ รูปแบบ ๒) การพัฒนาด้านคุณภาพชีวิต แบ่งออกเป็น ๑๙ กลุ่มรูปแบบ ๓) การพัฒนาอาชีพ แบ่งออกเป็น ๑๒ รูปแบบ โดยวิธีการพัฒนาชุมชนของเจ้าอาวาสนั้น พบว่า ใช้วิธีหลากหลาย

^{๑๗๒} พระมหาสังวร เทศนา, “บทบาทเจ้าอาวาสกับการพัฒนาชุมชน”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๐), หน้า ก.

ในการดำเนินการกิจกรรมการพัฒนาให้บรรลุวัตถุประสงค์ของการพัฒนาทั้ง ๓ ด้าน คือ ประสานงานกับองค์กรหน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชนต่างๆ การให้คำปรึกษาแนะนำ สนับสนุนเจ้าอาวาสรูปอื่น หน่วยงานอื่นที่ดำเนินการอยู่ในด้านทรัพยากรบุคคล วัสดุครุภัณฑ์และงบประมาณของตนเอง งบประมาณที่มีผู้บริจาค งบประมาณของกลุ่มต่างๆ ในชุมชน และงบประมาณจากองค์กรต่างๆ ที่ตนเองเป็นผู้ประสานงาน ตลอดจนถึงเป็นผู้ปฏิบัติการเอง เช่น เป็นครูสอนศีลธรรม ออกแสดงพระธรรมเทศนา เป็นต้น ส่วนการเปรียบเทียบรูปแบบและวิธีการพัฒนาชุมชนของเจ้าอาวาสกับความคาดหวังของชุมชนอำเภอ โดยสะท้อนต่อการพัฒนาชุมชนของเจ้าอาวาส พบว่า สอดคล้องกับความคาดหวัง ความต้องการของชุมชน โดยวัดจากความต้องการของชุมชนเป็นไปในลักษณะที่จะพัฒนากิจกรรม ซึ่งมีกลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่เห็นว่า กิจกรรมที่ดำเนินการได้อยู่แล้ว และให้ดำเนินการต่อไปอย่างต่อเนื่อง และวัดจากทัศนคติต่อประโยชน์ของกิจกรรม ซึ่งพบว่า ถึงร้อยละ ๘๕.๒๙ เห็นว่าเป็นกิจกรรมที่มีประโยชน์มาก

พระสมคิด ศรีบุรมณ์^{๑๗๔} ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “ปัจจัยที่มีผลต่อบทบาทของพระสงฆ์ ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาชุมชน ในเขตอำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น” จากผลการวิจัยพบว่า

๑) ปัจจัยที่มีผลต่อบทบาทของพระสงฆ์ ด้านการศึกษาสงเคราะห์ ด้านการพัฒนาจิตใจ ด้านสาธารณูปการ ด้านการเผยแผ่ศาสนาธรรม และด้านการส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม ซึ่งมีความสัมพันธ์กันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๕ ได้แก่ ตำแหน่งภายในวัด อายุ ระยะเวลาที่บวช ระดับการศึกษาทางธรรม ระดับการศึกษาทางบาลี และระดับการศึกษาทางโลก โดยมีค่าความสัมพันธ์ของตัวแปรโดยรวมอยู่ในระดับปานกลาง

๒) บทบาทของพระสงฆ์ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาชุมชนโดยรวมอยู่ในระดับปานกลาง เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า พระสงฆ์มีบทบาทที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาชุมชน เรียงลำดับตามค่าเฉลี่ยจากมากไปหาน้อย ดังนี้ ด้านส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม ด้านสาธารณสงเคราะห์ ด้านการพัฒนาจิตใจ ด้านการเผยแผ่ศาสนาธรรม และด้านการศึกษาสงเคราะห์

๓) ความคิดเห็นและข้อเสนอแนะของพระสงฆ์เกี่ยวกับบทบาทที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาชุมชน มีดังนี้

๓.๑) ด้านการศึกษาสงเคราะห์ พระสงฆ์ควรได้รับการสนับสนุนในการเข้าร่วมจัดการศึกษาตามสถานศึกษาทั้งของรัฐและเอกชน รวมถึงตัวพระสงฆ์เองก็ควรแสวงหาความรู้ทั้งทางโลกและทางธรรม เพื่อจะได้มีความรู้รอบร้อมสั่งสอนประชาชนได้

๓.๒) ด้านการสาธารณสงเคราะห์ พระสงฆ์ควรจะเข้าไปมีส่วนร่วมในชุมชนให้มาก และควรจัดสถานที่วัดให้เป็นศูนย์กลางของชุมชน

๓.๓) ด้านการเผยแผ่ศาสนาธรรม พระสงฆ์จะต้องทำหน้าที่ในการศึกษาหลักธรรมในทางพระพุทธศาสนาให้เข้าใจ แล้วสามารถนำเอาหลักธรรมเหล่านั้นออกเผยแผ่ให้แก่ประชาชนได้เข้าใจและปฏิบัติตามได้

^{๑๗๔} พระสมคิด ศรีบุรมณ์, “ปัจจัยที่มีผลต่อบทบาทของพระสงฆ์ ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาชุมชน ในเขตอำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: สถาบันราชภัฏมหาสารคาม, ๒๕๔๙), หน้า ก.

๓.๔) ด้านการส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม พระสงฆ์จะต้องทำความเข้าใจและเห็นความสำคัญของศิลปวัฒนธรรม ไม่ว่าจะเป็นของท้องถิ่น หรือของชาติ และควรพยายามอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม รวมถึงปลูกฝังให้เยาวชนได้ศึกษาและสืบทอดต่อไป

๓.๕) ด้านการพัฒนาจิตใจ พระสงฆ์ควรหาวิธีชักชวนให้ประชาชนได้เห็นความสำคัญในด้านจิตใจ และควรจัดสถานที่ภายในวัดให้ร่มรื่น เหมาะแก่การปฏิบัติจิตภาวนาของประชาชนผู้เข้ามาสู่บริเวณวัด

ประกอบ มีโคตรกอง^{๑๗๕} ได้ทำการศึกษาเรื่อง บทบาทของพระสงฆ์ที่เกี่ยวข้องกับเยาวชน ในเขตเทศบาลนครขอนแก่น พบว่า บทบาทของพระสงฆ์ที่เกี่ยวข้องกับเยาวชน มีดังนี้คือ จัดโครงการพัฒนาเยาวชนและอบรมสามเณรภาคฤดูร้อน จัดตั้งโรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์ เพื่อส่งเสริมเยาวชน เผยแผ่ธรรมะทางวิทยุโทรทัศน์ จัดโครงการธรรมสัจจอบรมศีลธรรมและจริยธรรม จัดตั้งโรงเรียนพระปริยัติธรรมเพื่อสั่งสอนเยาวชนผู้ด้อยโอกาสทางการศึกษา สอนศีลธรรมในโรงเรียน และจัดกิจกรรมเข้าค่ายอบรมศีลธรรมและปฏิบัติธรรม และวัดที่มีบทบาทเกี่ยวข้องกับเยาวชนมากที่สุด คือ วัดธาตุ รองลงมาคือ วัดศรีนวล วัดหนองแวง ส่วนวัดโพธิ์มีกิจกรรมเกี่ยวข้องกับเยาวชนน้อยที่สุด โดยทั้งสี่วัดมีจุดประสงค์เกี่ยวข้องกับเยาวชนคล้ายกัน คือ เพื่อปลูกฝังและพัฒนาศีลธรรมและจริยธรรมให้แก่เยาวชน เพื่อป้องกันปัญหาอันจะเกิดกับเยาวชน เช่น ปัญหายาเสพติด และปัญหาทะเลาะวิวาท เป็นต้น และเป็นการใช้เวลาว่างสำหรับเยาวชนให้เป็นประโยชน์ทั้งจะได้เรียนรู้หลักธรรมในทางพระพุทธศาสนาแล้วนำเอาหลักธรรมไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน

กองแผนงาน กรมการศาสนา^{๑๗๖} ได้ทำการศึกษาเรื่อง “ปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จของเจ้าอาวาสในการพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์กลางของชุมชน” พบว่า กระบวนการบริหารของเจ้าอาวาสวัดทุกรูป มีกระบวนการ แบบธรรมาธิปไตย กล่าวคือ การบริหารที่ทุกคนมีส่วนร่วมรับฟังข้อคิดเห็นในลักษณะการปรึกษาหารือโดยมุ่งประโยชน์ส่วนรวมเป็นที่ตั้ง และปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จของเจ้าอาวาสในการพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์กลางของชุมชน แบ่งเป็น ๒ ปัจจัย คือ

๑) ปัจจัยหลัก หรือปัจจัยโดยตรง ประกอบด้วย ความสามารถพิเศษหรือคุณลักษณะเฉพาะพิเศษของเจ้าอาวาส บุคลิกภาพ ภาวะผู้นำ เช่นความมีมนุษยสัมพันธ์ ความซื่อสัตย์ ระยะเวลาในการบวช ระดับการศึกษา และกระบวนการบริหารในการทำงานอย่างเป็นระบบ เป็นต้น

๒) ปัจจัยเสริม คือ ปัจจัยที่มีส่วนสนับสนุนได้แก่ สภาพแวดล้อม ท่าเลที่ตั้ง บรรยากาศในวัด และการที่วัดมีลักษณะพิเศษ เช่น เป็นโบราณสถาน มีโบราณวัตถุทางศิลปวัฒนธรรม และอื่นๆ

จรินทร์ ยังสังข์^{๑๗๗} ได้ทำการวิจัยเรื่องบทบาทพระสงฆ์ในกระแสการเปลี่ยนแปลงทางสังคม มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาบทบาทพระสงฆ์ในกระแสการเปลี่ยนแปลงทางสังคม และเงื่อนไข

^{๑๗๕} ประกอบ มีโคตรกอง, “บทบาทของพระสงฆ์ที่เกี่ยวข้องกับเยาวชน ในเขตเทศบาลนครขอนแก่น”, **วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๔๑), หน้า ก.

^{๑๗๖} กองแผนงาน, กรมการศาสนา, **รายงานการศาสนา ประจำปี ๒๕๔๒**, (กรุงเทพมหานคร : การศาสนา, ๒๕๔๒), หน้า ๓๖.

^{๑๗๗} จรินทร์ ยังสังข์, “บทบาทพระสงฆ์ในกระแสการเปลี่ยนแปลงทางสังคม”, **วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๐), หน้า ก.

ปัจจัยที่ทำให้บทบาทพระสงฆ์ในเขตชุมชนกึ่งเมืองกึ่งชนบท มีบทบาทเปลี่ยนแปลงไปจากหลักการของพุทธศาสนา การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยใช้วิธีการสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง การสังเกต การสนทนากลุ่ม และการศึกษาเอกสารต่างๆ ข้อมูลได้รับการตรวจสอบความสมบูรณ์ และแยกแยะเป็นหมวดหมู่แล้วทำการวิเคราะห์ โดยใช้แนวคิดทฤษฎีที่กำหนด แล้วนำเสนอแบบบรรยาย ผลการวิจัย พบว่า

๑) พระสงฆ์ในกระแสการเปลี่ยนแปลงมีบทบาทหลายด้าน ได้แก่ ด้านการเผยแผ่ศาสนาธรรม ด้วยวิธีการต่างๆ ด้านให้การศึกษาทั้งพระภิกษุสงฆ์ สามเณร และประชาชน ด้านการสาธารณูปการ การบำรุงวัด ด้านสาธารณสงเคราะห์แก่ประชาชนทั้งด้านวัตถุและจิตใจ

๒) บทบาทที่เอื้อต่อรัฐในการปกครอง เป็นเครื่องมือของรัฐ รับนโยบายของรัฐในการสั่งสอนให้ประชาชนไม่ใช้ความรุนแรงในการแก้ปัญหา ซึ่งมีผลให้พระสงฆ์ได้รับผลตอบแทน ด้านลาภสักการะ เช่น ตำแหน่ง และ วัตถุต่างๆ

๓) เงื่อนไขปัจจัยที่ทำให้บทบาทพระสงฆ์มีการเปลี่ยนแปลงมาจาก ๒ ด้าน คือ ปัจจัยภายนอก ได้แก่ พระสงฆ์มีการเปลี่ยนแปลงบทบาท เพราะชุมชนมีการเปลี่ยนแปลงทางการศึกษาด้านเศรษฐกิจ ด้านความสัมพันธ์ทางสังคม ด้านสื่อสารมวลชน ค่านิยม ด้านความเชื่อดั้งเดิม รวมถึงการแทรกแซงของรัฐ นักการเมือง นักธุรกิจ เอกชน ปัจจัยภายใน คือ พระสงฆ์มีการเปลี่ยนแปลงบทบาท เพราะปัจจัยของพระสงฆ์เอง เช่น การเปลี่ยนแปลงทางการศึกษาของพระสงฆ์ กฎหมายคณะสงฆ์ การปกครองคณะสงฆ์ และทัศนคติของพระสงฆ์ที่ได้รับการกล่อมเกลามาอย่างยาวนาน

พระมหาภุชญา นันทเพชร^{๑๗๘} ได้ทำการวิจัยเรื่อง “ทัศนคติของพระสงฆ์ต่อบทบาทการพัฒนาสังคม” โดยทำการศึกษากับพระสงฆ์ที่กำลังศึกษาในระดับปริญญาตรีชั้นปีที่ ๔ ของมหาวิทยาลัยสงฆ์สองแห่ง และภิกษุ สามเณร ผู้กำลังศึกษาภาษาบาลีชั้นประโยค ป.ธ.๙ ในโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกบาลี ในเขตกรุงเทพมหานคร ซึ่งผลการวิจัย พบว่า พระสงฆ์ส่วนใหญ่รับรู้ปัญหาสังคมด้านต่างๆ ที่เกิดขึ้นและมีความเห็นว่าปัญหาสังคมที่ทุกฝ่ายควรเร่งแก้ไข ได้แก่ ปัญหาศีลธรรมเสื่อมโทรม ปัญหาความยากจน และปัญหาการว่างงาน และยังเห็นว่าพระสงฆ์ควรมีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาสังคมด้านต่างๆ เช่น ปัญหาศีลธรรมเสื่อมโทรม ปัญหาศิลปวัฒนธรรมเสื่อมสลาย ปัญหาสิ่งแวดล้อม ปัญหาสิ่งเสพติด เป็นต้น นอกจากนี้ ยังพบว่า บทบาทพระสงฆ์ในอนาคต ซึ่งนอกเหนือจากการเผยแผ่ศาสนาธรรมแล้ว พระสงฆ์ควรมีบทบาทในด้านการให้การศึกษา และพัฒนาจิตวิญญาณ เมื่อพิจารณาบทบาทพระสงฆ์ในการพัฒนาสังคม โดยเรียงลำดับความสำคัญจากมากไปหาน้อยได้ดังนี้ บทบาทด้านการพัฒนาจิตวิญญาณ บทบาทด้านการส่งเสริมและอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม บทบาทด้านการเผยแผ่ศาสนาธรรม บทบาทด้านการให้การศึกษา และบทบาทด้านสังคมสงเคราะห์ ตามลำดับ

รุ่งโรจน์ คำแน่น^{๑๗๙} ได้ทำการวิจัยเรื่องปัจจัยที่มีความสัมพันธ์ต่อบทบาทการพัฒนาชุมชนของเจ้าอาวาส : ศึกษาเฉพาะกรณีจังหวัดเพชรบุรี มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาบทบาทของเจ้า

^{๑๗๘} พระมหาภุชญา นันทเพชร, “ทัศนคติของพระสงฆ์ต่อบทบาทการพัฒนาสังคม”, วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, ๒๕๔๐), หน้า ก.

^{๑๗๙} รุ่งโรจน์ คำแน่น, ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์ต่อบทบาทการพัฒนาชุมชนของเจ้าอาวาส : ศึกษาเฉพาะกรณีจังหวัดเพชรบุรี, วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๓๘), หน้า ก.

อ่าวาสในการพัฒนาชุมชน ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์ต่อบทบาทในการพัฒนาชุมชนของเจ้าอาวาส และ ปัญหาอุปสรรคที่มีต่อบทบาทในการพัฒนาชุมชนของเจ้าอาวาส ผลการวิจัยพบว่า เจ้าอาวาสมี บทบาทต่อการพัฒนาชุมชนในกิจกรรมการพัฒนาด้านจิตใจมากที่สุด รองลงมา ได้แก่ การส่งเสริม และพัฒนาการศึกษา การอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม การพัฒนาเพื่อจัดระเบียบชุมชน การพัฒนาสาธารณสุข การส่งเสริมการมีส่วนร่วมการฝึกอบรมพัฒนาอาชีพ การส่งเสริมการเกษตร และกิจกรรมเกี่ยวกับการพัฒนาอื่นๆ ตามลำดับ สำหรับปัจจัยที่มีความสัมพันธ์ต่อบทบาทการพัฒนาชุมชน ได้แก่ ระยะเวลาการบวช อายุ และความรู้ความเข้าใจในการพัฒนาชุมชน ปัญหา และอุปสรรคในการ พัฒนา เกิดจากการขาดความร่วมมือของประชาชนมากที่สุด รองลงมา ได้แก่ งบประมาณมีไม่ เพียงพอ เจ้าหน้าที่ราชการขาดความจริงจังในการพัฒนา ผู้นำท้องถิ่นขาดความสนใจในการพัฒนา สุขภาพร่างกายของเจ้าอาวาสขาดความรู้ความเข้าใจกฎระเบียบต่างๆ ตามลำดับ

สุรียน จันทนคร^{๑๘๐}ได้ทำการศึกษาบทบาทของ “บวร” (บ้าน วัด โรงเรียน) ในการพัฒนา ชุมชน พบว่า สถาบันศาสนาและความเชื่อมีบทบาทเกี่ยวกับด้านการศึกษา และเศรษฐกิจค่อนข้างน้อย โดยองค์ประกอบของสถาบันที่มีบทบาทสำคัญได้แก่ องค์วัตถุ (ศาลาการเปรียญ) ตำแหน่งได้แก่ พระสงฆ์ และพิธีกรรม โดยองค์ประกอบต่างๆ มีความสำคัญไม่แตกต่างกันสถาบันครอบครัวและเครือญาติ สถาบัน ศาสนาและความเชื่อ และสถาบันการศึกษา มีความสัมพันธ์ในการพัฒนา ส่วนใหญ่เป็นกิจกรรมการ พัฒนาด้านเศรษฐกิจและสังคม

พระวิเชียร สืหาบุตร^{๑๘๑}ได้ทำการวิจัยเรื่อง “บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาสังคม : ศึกษากรณีพระธรรมมหาวิธานวัตร วัดไร่ขิง อำเภอสามปราชญ์ จังหวัดนครปฐม” โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อ ศึกษาบทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาสังคม และเพื่อจะศึกษาเหตุปัจจัยที่เอื้อและที่เป็นอุปสรรคต่อ บทบาทในการพัฒนาสังคม เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ แบบสังเกต แบบสัมภาษณ์ เทปบันทึกเสียง กล้องบันทึกภาพ การวิเคราะห์ข้อมูลแบ่งเป็น ๒ ลักษณะ คือ วิเคราะห์เอกสาร และวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้ จากการสังเกต สัมภาษณ์ และการสนทนา ผลการวิจัยพบว่า พระธรรมมหาวิธานวัตร เป็นพระสงฆ์ศึกษา สงเคราะห์ การเผยแผ่ การสาธารณูปการและสาธารณสงเคราะห์ การฟื้นฟูและอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม และการทำนุบำรุงสิ่งแวดล้อมรวมถึงการแก้ปัญหาหามลภาวะ จนเป็นที่ยอมรับของสังคมโดยทั่วไปซึ่งได้ ส่งผลต่อการพัฒนาสังคมทั้งโดยตรงและโดยอ้อม

^{๑๘๐}สุรียน จันทนคร, “บทบาท “บวร” (บ้าน วัด โรงเรียน) ในการพัฒนาชุมชน : ศึกษาเฉพาะกรณีบ้าน โหรา อำเภอบางบาล จังหวัดอยุธยา”, *วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๗), หน้า ก.

^{๑๘๑}พระวิเชียร สืหาบุตร, “บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาสังคม : ศึกษากรณีพระธรรมมหาวิธานวัตร วัดไร่ ขิง อำเภอสามปราชญ์ จังหวัดนครปฐม”, *วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัย ศิลปกร, ๒๕๓๖), หน้า ก.

พระอนุชิต ชูเนียม^{๑๘๒} ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “บทบาทของพระสงฆ์ที่มีต่อการพัฒนาชุมชนตามความคิดเห็นของพระสงฆ์กับผู้นำชุมชนในจังหวัดอุดรดิตถ์” จากผลการวิจัยพบว่า

๑) บทบาทของพระสงฆ์ที่ปฏิบัติจริงในการพัฒนาชุมชน ตามความคิดเห็นของพระสงฆ์ โดยรวมทุกด้านอยู่ในระดับปานกลาง ด้านที่มีบทบาทสูงที่สุด คือ การเผยแผ่ธรรม รองลงมา คือ ด้านงานสาธารณสงเคราะห์ ส่วนด้านที่มีบทบาทน้อยที่สุด คือ ด้านการศึกษาสงเคราะห์

๒) บทบาทของพระสงฆ์ที่คาดหวังในการพัฒนาชุมชน ตามความคิดเห็นของพระสงฆ์ โดยรวมทุกด้านอยู่ในระดับปานกลาง ด้านที่มีบทบาทสูงที่สุด คือ ด้านงานสาธารณสงเคราะห์ รองลงมา คือ ด้านการเผยแผ่ธรรม ส่วนด้านที่มีบทบาทน้อย คือ ด้านการศึกษาสงเคราะห์

๓) บทบาทของพระสงฆ์ที่ปฏิบัติจริงในการพัฒนาชุมชน ตามความคิดเห็นของผู้นำชุมชน โดยรวมทุกด้านอยู่ในระดับปานกลาง ด้านที่มีบทบาทสูงที่สุดคือ ด้านงานสาธารณสงเคราะห์ รองลงมา คือ ด้านการเผยแผ่ธรรม ส่วนด้านที่มีบทบาทน้อย คือ ด้านการศึกษาสงเคราะห์

๔) บทบาทของพระสงฆ์ที่ผู้นำชุมชนคาดหวังในการพัฒนาชุมชนตามความคิดเห็นของผู้นำชุมชน โดยรวมทุกด้านอยู่ในระดับปานกลาง ด้านที่มีบทบาทสูงที่สุดคือ ด้านงานสาธารณสงเคราะห์ รองลงมา คือ ด้านการเผยแผ่ธรรม ส่วนด้านที่มีบทบาทน้อย คือ ด้านการศึกษาสงเคราะห์

๕) เปรียบเทียบบทบาทของพระสงฆ์ที่ปฏิบัติจริงในปัจจุบัน และบทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชน ที่พระสงฆ์กับผู้นำชุมชนคาดหวัง ตามความคิดเห็นของผู้นำชุมชน โดยรวมทุกด้านปรากฏผล ดังนี้

๕.๑) บทบาทที่ปฏิบัติจริงของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชน ตามความคิดเห็นของพระสงฆ์กับผู้นำชุมชน แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ที่ระดับ .๐๕ โดยผู้นำชุมชนมีความคิดเห็นต่อบทบาทที่ปฏิบัติจริงมากกว่าที่พระสงฆ์มีความคิดเห็น

๕.๒) บทบาทในการพัฒนาชุมชนของพระสงฆ์ ที่พระสงฆ์คาดหวังกับผู้นำชุมชนคาดหวัง ตามความคิดเห็นของพระสงฆ์กับผู้นำชุมชน ไม่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ

๖) ปัญหาในการพัฒนาชุมชนของพระสงฆ์ ตามความคิดเห็นของพระสงฆ์กับผู้นำชุมชน สรุปเป็นประเด็นสำคัญ ดังนี้

๖.๑) พระสงฆ์บางรูปยังมีความรู้และขาดความชำนาญในการพัฒนาชุมชน

๖.๒) ยังขาดงบประมาณเพื่อใช้จ่ายในการดำเนินงานพัฒนาชุมชน

๖.๓) เครื่องมืออุปกรณ์ไม่เพียงพอ และไม่ทันสมัย

พระครูสมุทรชัชวาล ชำมณี^{๑๘๓} ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชน บริเวณชายแดนไทย-ลาว จังหวัดเลย” จากผลการวิจัยพบว่า บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชน แตกต่างกันตามระดับการศึกษา (ศาสนศึกษา) อายุ พรรษา และสถานภาพภายในวัด

^{๑๘๒} พระอนุชิต ชูเนียม, “บทบาทของพระสงฆ์ที่มีต่อการพัฒนาชุมชนตามความคิดเห็นของพระสงฆ์กับผู้นำชุมชนในจังหวัดอุดรดิตถ์”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : สถาบันราชภัฏอุดรดิตถ์, ๒๕๔๖), หน้า ก.

^{๑๘๓} พระครูสมุทรชัชวาล ชำมณี, “บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชน บริเวณชายแดนไทย-ลาว จังหวัดเลย”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : สถาบันราชภัฏเลย, ๒๕๔๔), หน้า ก.

ส่วนปัญหาและอุปสรรคเกี่ยวกับบทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนา แตกต่างกันตามระดับการศึกษา (ศาสนศึกษาและสามัญศึกษา) บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาทั้ง ๕ ด้าน ส่วนใหญ่เป็นการให้การศึกษาทั่วไปด้วยวิธีการเทศนาธรรม และรูปแบบการจัดตั้งองค์กรจะมีรูปแบบเป็นกลุ่ม มูลนิธิ ศูนย์ ตามลำดับ ผลการวิจัยดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่า การส่งเสริมบทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชนบริเวณชายแดนไทย-ลาว จังหวัดเลย ควรมุ่งสนับสนุนให้พระสงฆ์ได้รับการศึกษาให้สูงขึ้นและบ้าน วัด และโรงเรียน ควรร่วมมือพัฒนาชุมชนบริเวณพื้นที่ไทย-ลาว จังหวัดเลยให้มากขึ้น

พิชิต คำพลงาม^{๑๘๔} ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “พระสงฆ์กับการพัฒนาท้องถิ่น : กรณีศึกษาอำเภอกุเวียง จังหวัดขอนแก่น” จากผลการวิจัย พบว่า

๑) ด้านสังคมและการศึกษาพระสงฆ์ได้เข้าไปมีบทบาทในด้านการอบรมคุณธรรมจริยธรรมให้แก่ชุมชน นักเรียน นักศึกษา เผยแผ่ธรรมะ สงเคราะห์ผู้ยากไร้ พัฒนา ถาวรวัตถุให้กับชุมชนมีการรับเลี้ยงเด็กกำพร้า การเปิดโรงเรียนสอนเด็กก่อนเกณฑ์และโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกบาลี พร้อมกับพระปริยัติธรรมแผนกสามัญ เป็นผู้ดำเนินงานบทบาทนักสังคมสงเคราะห์ และยังเป็นผู้ประกอบพิธีกรรมทางศาสนาและผู้นำชาวบ้านทำให้เกิดความสามัคคีเป็นระเบียบเรียบร้อยแก่ชุมชนและสังคมในท้องถิ่น

๒) ด้านเศรษฐกิจ พระสงฆ์หลายรูปได้หาทางช่วยเหลือสังคมทางด้านเศรษฐกิจในหลายรูปแบบโดยร่วมมือกับหน่วยราชการ โดยแนะนำให้ประชาชนทำงานสร้างรายได้ เช่น การเลี้ยงปลาเพื่อยกฐานะความเป็นอยู่และคุณภาพชีวิตของประชาชน โดยการเชิญผู้เชี่ยวชาญมาเป็นผู้ฝึกสอนอาชีพแก่ประชาชนในการปลูกหม่อนเลี้ยงไหม การเลี้ยงสุกร เลี้ยงไก่ เป็นต้น

๓) ด้านวัฒนธรรม พระสงฆ์เป็นผู้นำในการประกอบพิธีกรรม ประเพณีติดนเป็นแบบอย่างของชุมชนที่ตนเองอาศัยอยู่ เพราะอาศัยปัจจัยสี่จากชุมชนตลอด พระสงฆ์จึงต้องทำหน้าที่ให้สอดคล้องกับหลักพระธรรมวินัยและสภาพแวดล้อมของชุมชน จึงเห็นได้ว่าสังคมชาวอีสานอยู่ด้วยกันอย่างมีความสุข สามัคคี จนนับถือเป็นแบบอย่าง ถวายทอดไปสู่อุณชนรุ่นหลังเป็นที่ยอมรับของชุมชน สังคมอื่นๆ ต่อไป

๔) ด้านสาธารณสุข พระสงฆ์ได้ดำเนินการเกี่ยวกับการสาธารณสุขมูลฐาน คือ เรียนรู้เรื่องการรักษาเพื่อสงเคราะห์ช่วยเหลือชาวบ้าน จัดตั้งตู้ยาสามัญประจำบ้าน ปลูกสมุนไพรในบริเวณวัด รวบรวมความรู้การรักษาแบบพื้นบ้าน แนะนำหรือจัดหาน้ำสะอาดสำหรับหมู่บ้าน และแนะนำเรื่องการป้องกันโรคและส่งเสริมสุขภาพอย่างอื่นๆ จัดอบรมแก่พระสงฆ์และชาวบ้านให้มีความรู้ในการสาธารณสุขเบื้องต้น โดยเชิญวิทยากรจากสถานีนามัย อำเภอกุเวียง จังหวัด

๕) ด้านสิ่งแวดล้อม พระสงฆ์อยู่ในป่าอย่างเรียบง่ายกลมกลืนกับธรรมชาติ ทำงานเผยแพร่ความรู้ด้านการอนุรักษ์ป่าไม้ให้กับชุมชนและจัดการป่าให้สมบูรณ์และเป็นประโยชน์แก่ชุมชน

จากการทบทวนงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับบทบาทของพระสงฆ์กับการพัฒนาชุมชน ผู้วิจัยสรุปได้ว่า แม้ในปัจจุบันสภาพสังคมจะมีการสลับซับซ้อนมากขึ้นเพียงใด หากพระสงฆ์มีความมุ่งมั่นรู้จักปรับตัวให้สอดคล้องกับยุคสมัย มีความเมตตา มีปณิธานอันแน่วแน่ ก็ยังสามารถดำเนิน

^{๑๘๔} พิชิต คำพลงาม, “พระสงฆ์กับการพัฒนาท้องถิ่น : กรณีศึกษาอำเภอกุเวียง จังหวัดขอนแก่น”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยราชภัฏเลย, ๒๕๔๘), หน้า ก.

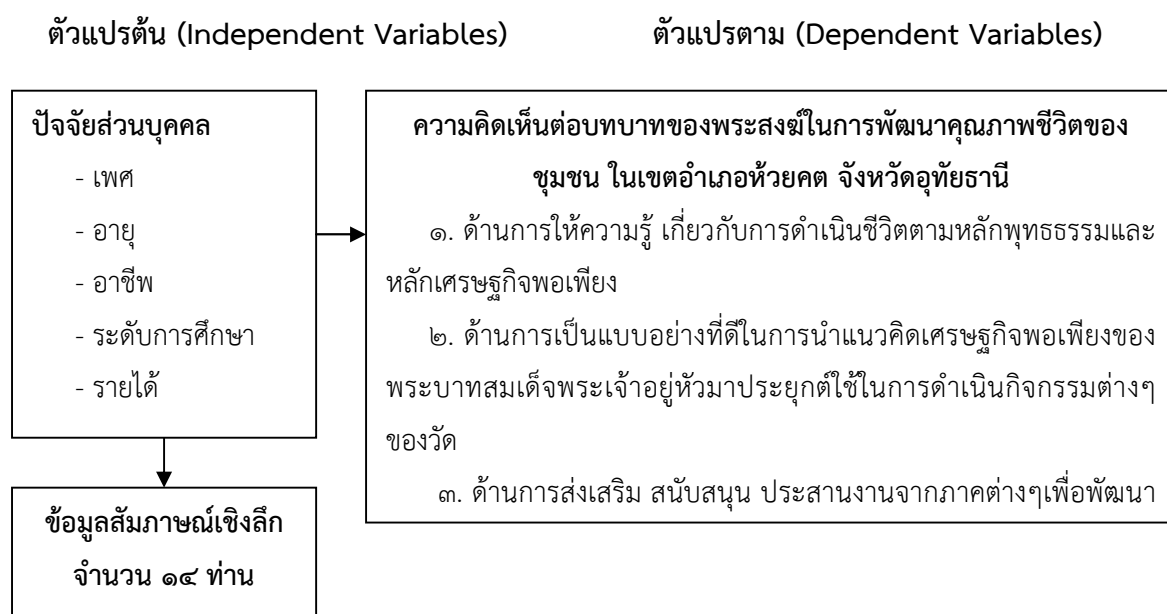
บทบาทในการพัฒนาชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ จึงกล่าวได้ว่า เจ้าอาวาสในฐานะผู้ปกครองวัดและผู้นำจิตวิญญาณของคนในชุมชนจะต้องส่งเสริมและสนับสนุนให้มีความสำคัญในการพัฒนาชุมชน เพื่อให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืนต่อไป

๒.๖ กรอบแนวคิดการวิจัย

งานวิจัยเรื่อง “บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของชุมชนในอำเภอห้วยคต จังหวัดอุทัยธานี” ผู้วิจัยได้ศึกษาแนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องโดยกำหนดกรอบแนวคิดการวิจัย (Conceptual Framework) ประกอบด้วยตัวแปรต้น (Independent Variables) และตัวแปรตาม (Dependent Variables) ดังนี้

ตัวแปรต้น (Independent Variables) คือสถานภาพทั่วไป ได้แก่ เพศ อายุ ระดับการศึกษาอาชีพ รายได้ต่อเดือน

ตัวแปรตาม (Dependent Variables) คือ บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของชุมชนในเขตอำเภอห้วยคต จังหวัดอุทัยธานี ตามด้านงานของการพัฒนา ได้แก่ ด้านการให้ความรู้เกี่ยวกับการดำเนินชีวิตตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาและการดำรงชีวิตตามหลักเศรษฐกิจพอเพียงด้านการเป็นแบบอย่างที่ดีในเรื่อง การเป็นพระสงฆ์นักพัฒนา และใช้แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมาประยุกต์ใช้ในการดำเนินกิจการต่างๆของวัด และด้านการสนับสนุน ส่งเสริม ประสานงานจากภาคส่วนต่างๆเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตประชาชน ดังแผนภาพที่ ๒.๔

แผนภาพที่ ๒.๔ แสดงกรอบแนวคิดในการวิจัย